

TURUL

A Magyar Történelmi Társulat,
a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
és
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

RÁCZ GYÖRGY főszerkesztő

DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA, KOVÁCS ELEONÓRA KÖRMENDI TAMÁS,
LACZLAVIK GYÖRGY, NEUMANN TIBOR, SOÓS ISTVÁN

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR
ORSZÁGOS LEVÉLTÁRA

MMXVIII

TARTALOM

1. Értekezések

ERŐS KATALIN: A Szapolyai Krisztus Teste temetőképolna búcsúlevele. Egy kora újkori oklevélhamisítás	41
ȘTEFAN S. GOROVEI: Moldvai örmények, Erdélyben, Magyarországon és a nagyvilágban (Esettanulmány)	52

2. Kisebb cikkek

HENDE FANNI: Az Országos Levéltár Mohács előtti gyűjteményében található kódextörödékek	64
---	----

TURUL

XCI. évfolyam

2018. 2. füzet

A Szerkesztőség címe: 1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.

turul@mnl.gov.hu

Szerkesztőbizottság:

PANDULA ATTILA, REISZ T. CSABA, C. TÓTH NORBERT

Tördelés:

SOMOGYI GYULA

Nyomdai munkák:

Kódex Könyvgyártó Kft.

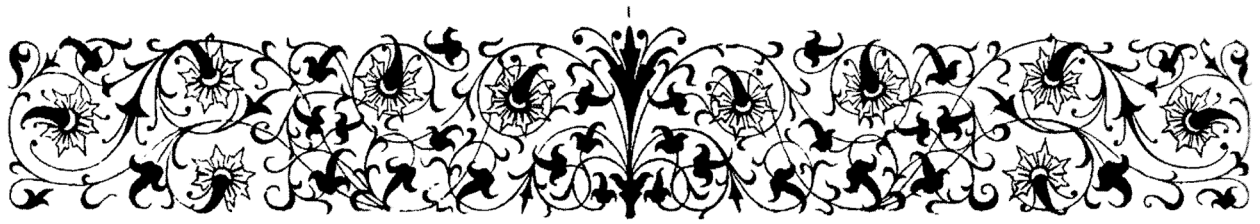
Felelős vezető: MAROSI ATTILA

ISSN 1216–7258

A megjelenést támogatták:

Nemzeti Kulturális Alap

archivum
Magyar Nemzeti Levéltár
Országos Levéltára

ERŐS KATALIN RENÁTA
A Szapolyai Krisztus Teste temetőkápolna búcsúlevele
Egy kora újkori oklevélhamisítás

A középkori ember életében a lelki javak gyűjtésére való törekvés legalább annyira fontos volt, mint az evilági vagyon gyarapítása. Az egyház tanítása és híres középkori magyar prédikátorok, mint Temesvári Pelbárt vagy Laskai Osvát szerint ugyanis az üdvösség Isten ingyenes kegyelme, ám ez a kegyelem növekszik a jócselekedetek által szerzett érdemek következtében.¹ Ezért a társadalom minden rétege, de különösen az anyagi feltételeikből fakadóan több lehetőséggel rendelkező jelentős nagybirtokos családok igyekeztek minél hathatósabb lelki javakat és érdemeket szerezni, olykor halmozni is, vagyonuk növelése és birtokaik felvirágoztatása közben. Így a társadalom legfelső rétegének tagjai ott találhatóak minden elterjedt jámborsági cselekedet elvégzésénél, nem csak a korai időkben, hanem a középkor utolsó századában is. Leginkább nagyobb összegű pénz- vagy birtokadományok köthetőek hozzájuk, ami a kevésbé vagyonosoknak nem állt módjában, s amely által hathatósan tudtak segíteni egyes szerzetesrendek közösségein, templomokon vagy ispotályokon. Buzlai Mózes például királyi ajtónállómesterként 1501-ben gergellaki birtokainak összes jövedelmét az eperjesi Szűz Mária ispotálynak adományozta, Perényi Imre nádor pedig Töketeremesen építtetett kolostort a pálos szerzeteseknek.² A külföldi zárandoklatozók sorában szintén számos előkelő van, mint Drágyi János vagy Brandenburgi György.³ A módosabbak a halál utáni, vagy evilági vezeklés enyhítésére szolgáló búcsúk megszerzéséből is kivették részüket, például az 1500-as – Magyarországon is elnyerhető – jubileumi év előnyeit megkapta 1501-ben Körmenyi Székely Miklós és Grabarjai Ferenc jajcai bán, vagy a Szent Péter-bazilika építésére adományozók által elnyerhető búcsút 1509-ben Kisvárdai Miklós és Brandenburgi György.⁴

Szerzetesházak legfőbb anyagi támogatói is előkelő családok voltak, ahogy például Csapi György, aki 1522. február 1-én a kassai ferences konvent ambitusának építésére kétszáz forintot adott.⁵ A szerzetesek pedig hálájuk jeléül imát és misét mondtak jótévedőikért, vagy részesítették közösségük szerzetesei által végzett jócselekedetek érdemeiben, vagyis konfraternitásukba fogadták, ahogy Csapi Györgyöt is, vagy például Szerdahelyi Dersffy Miklóst a pálos Miklós generális 1503-ban, és a már említett Körmenyi Székely Miklóst 1500-ban Laskai Osvát ferences előljáró.⁶ Kápolna alapítása és ehhez kapcsolódó, vagy éppen ettől független misealapítvány szintén az előkelő és vagyonos társadalmi réteg vallási elköteleződésének kifejezési eszköze volt. A Krisztus megváltó művét megelevenítő szentmise kegyelmeinek bizonyos célra történő felhasználása érdekében ugyanis a 15. századtól elterjedt a misealapítvány szokása, amiből minden jelentősebb család kivette részét, s ha máskor nem, végrendeletében hagyott összeget lelki üdvösségéért mondandó misére. Barlabássi Lénárd erdélyi alvajda például tátéi birtokát adományozta a gyulafehérvári templom oltárrektorának, cserébe pedig saját maga, testvére és utódai lelki üdvéért örökös mise-mondást kért, de megemlíthető Perényi Imre nádor vagy Bazini és Szentgyörgyi Tamás is.⁷ A 16. század ugyan már nem bővelkedett új templomok alapításában, de számos előkelő család kápolnát emelt, hogy saját és családtagjai nyughelyéről gondoskodják, mint például Nyírbátorban Bátori István erdélyi vajda, vagy Mezőtelegden Telegdi István.⁸ Okleveles adatokkal igazolható, hogy a 15. század második felében felemelkedő Szapolyai család is hasonlóképpen kivette részét szinte minden jámborsági cselekedetből.

A Szapolyai család Szepességben s az ország más részein lévő hatalmas magánvagyonának, és a család felfelé ívelő politikai pályafutásának alapjait Imre vetette meg. Az egyszerű köznemesi sorból származó Szapolyai Imre 1459-ben kincstartó lett, majd megszerezte a férfígon öröklődő szepesi grófi címet, és végül élete végén a nádori méltóságot is. Szapolyai

¹ Pásztor Lajos: A magyarság vallásos élete a Jagellók korában. Bp., 2000. 15–16.

² Eperjes szabad királyi város levéltára. (Archivum liberae regiaeque civitatis Eperjes.) 1245–1526. (Írta és összeáll. Iványi Béla.) Szeged, 1931. (Acta litt. ac scient. reg. univers. Hung. Francisco-Io-sephinae. Sect.: Iuridica-politica. Tom. 2.) 317. (819. sz.) Pásztor L.: A magyarság vallásos élete. i. m. 142.

³ Csukovits Enikő: Középkori magyar zárandokok. Bp., 2003. 149–150. Pásztor L.: A magyarság vallásos élete. i. m. 142.

⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) 94 629., Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 258 274., DL 82 293., DL 37 855.

⁵ DL 57 939., DF 275 558.

⁶ DL 21 883.; DL 94 623.

⁷ Pásztor L.: A magyarság vallásos élete. i. m. 78., 83.

⁸ Uo. 140.

Imrét 1487-ben bekövetkezett halála után öccse, István követte a nádori méltóságban, s ő lett az egyedüli ura a hatalmas birtokállománynak is, mely már ekkor az ország legnagyobb vagyonú birtokosává tette a családot.⁹ A méltóságok és birtokok halmozása mellett a Szapolyai család tagjai más magyar nagyurakhoz hasonlóan lelki előmenetelükre is nagy gondot fordítottak, s ennek érdekében szerzetesrendeket támogattak, misealapítványt tettek, kápolnákat építettek, búcsút és más lelki előnyt biztosító kiváltságokat szereztek. A Szepességben letelepedett szerzetesrendek közül a Szapolyai család elsősorban a pálosokat és a karthauziakat támogatta. 1465-ben például Szapolyai Imre telket adományozott a regéci kolostornak, s egyúttal felmentette a földesúri adófizetés alól.¹⁰ Nem csak birtokadományozás esetén, hanem számos más alkalommal is részesítették egy-egy szerzetesház jobbjait adókedvezményben, vagy magukat a szerzeteseket mentették fel vámok, illetve borkilenced fizetése alól.¹¹ Szapolyai Imre annak a szentírásai alapokon nyugvó egyházi kívánalomnak is eleget kívánt tenni, amely a szegények támogatását írta elő. Ezért 1466-ban évi 12 forint fizetését rendelte el a késmárki Szűz Mária-ispotálynak, egy évvel később pedig Késmárkon ispotályt is akart létesíteni, amiről egy, a városi tanácsnak címzett levél tanúskodik.¹² A vezeklés enyhítésére létrehozott búcsúk megszerzéséről is vannak adatok a család tagjainak életéből: Szapolyai Imre kincstárnokként 1461. decemberében Mátyás királlyal, Erzsébettel, Ország Mihály nádrorral és István kalocsai érsekkel együtt azt a kegyet nyerte el II. Piusz pápától, hogy évente egyszer szabadon választott gyóntatója a Szentszéknek fenntartott esetek alól is feloldozhassa, életében egyszer és halálos ágyán teljes búcsút adhasson, valamint fogadalmait átválthassa.¹³ Az a tény, hogy Szapolyai Imre a királlyal és az ország legjelentősebb tagjaival együtt, ráadásul kérés nélkül, a pápa saját indíttatására nyerte el a kegyet, a király környezetében betöltött kiváltságos helyét mutatja, s egyben törekvését, hogy minden téren kihasználja jelentős kapcsolatait, akár lelki előnyök megszerzésében is. Imre öccse és nádori méltóságban utódja, István hasonlóképpen kiszakozott lelki javakat. 1462. október 22-én Szécsi Dénes esztergomi érsektől kapott kiváltságlevélben azt a kegyet nyerte, hogy szabadon választott gyóntatója feloldozhatja a püspököknek fenntartott esetek alól is.¹⁴ A társadalom felső rétegének szokásához igazodva a család méltó temetkezési helyről is gondoskodni kívánt, s egyben olyan helyről, ahol minden elhunytól megemlékeznek elsősorban szentmise, de akár más imádságok, halotti zsolozsma vagy könyörgések elmondásával is, ezért Szapolyai István 1473-ban a szepességi Csütörtökhelyen a templom hajójának déli oldalán kápolnákat alapított, melyet minden bizonnyal temetkezési

helyül kívánt használni.¹⁵ A legmagasabb tisztségek megszerzésében és a magánvagyon gyarapításában élen járó Szapolyai család tehát mindent megtett azért, hogy lelki érdemeket is gyűjtsön, bizonyítva vallási elköteleződését és buzgóságát.

Az üdvösség elnyerésének kérdése, s a kiérdemléseért végzett jócselekedetek, imák végzése meghatározta a középkor emberének mindennapjait. Mivel azonban az üdvözülés megtörténtéről nem lehetett bizonyosságot szerezni, ezért legalább akkora törekvés mutatkozott arra is, hogy elhunyt szeretteik számára kiesdjék az örök boldogságot. Ennek megfelelően elsősorban misét mondatnak az elhunytakért, de különféle lelki érdemeket is szereztek meghalt rokonok számára. Így például amikor egy rend konfraternitásába felvételüket kérték, olykor nem csupán élő családtagjaik, hanem elhunytjaik lelki érdekekben való részesítését is kívánták.¹⁶ Ugyanígy a halottak búcsúban való részesítése is elterjedt szokás lett a 14. századtól, olyannyira, hogy a hazánkban is meghirdetett 1500-as jubileumi év kihirdetési bullájában VI. Sándor pápa engedélyezte elhunytaknak a búcsút, amennyiben valaki teljesíti az előírt feltételeket.¹⁷ A társadalom élen álló gazdagabbaknak ennél jóval nagyobb lehetőségük nyílt saját és hozzátartozójuk részére haláluk utáni misékről, imádságokról is gondoskodni, s méltó temetkezési helyet emelni. A Szapolyai család Krisztus Teste temetőkápolnáját a Szent Márton káptalani templomhoz csatolva a mai Szepeshelyen Szapolyai István építtette meg 1488 és 1493 között. Az építkezésre elsősorban a 12. században alapított prépostsági templom felújítása adott lehetőséget, melyhez 1382-ben már építettek egy Krisztus Teste kápolnákat három oltárral.¹⁸ A 15. században Stock János prépost elkezdte a templom átépítését, mivel az kicsinek bizonyult, elsősorban a búcsúk vagy zsinatok alkalmával. A fennmaradt búcsúlevelek tanúsága szerint nem sokkal az alapítás után, 1307. január 14-én Tamás esztergomi érsek negyven napos búcsút adott a felszentelés évfordulójára, valamint Szent András apostol ünnepére és nyolcadára.¹⁹ A következő évszázadban IX. Bonifác pápa 1402. március 1-én a velencei Szent Márk-székesegyház búcsúját adta („ad instar”) a templomot Krisztus mennybemenetele ünnepén és az utána következő három napon meglátogató híveknek, s hogy már ekkor népszerű zárandókhelynek számított a templom, azt bizonyítja, hogy tizenkét időszaki gyóntatót engedélyezett e búcsú idejére. Bonifác pápa azonban még ez év december 22-én visszavont minden „ad instar” búcsút, így csupán egyszer adódott a híveknek lehetősége a vezeklés ilyen

⁹ A Szapolyai család oklevéltára. I. Levelek és oklevelek (1458–1526). (Közreadja: Neumann Tibor.) Bp., 2012. (Magyar történelmi emlékek, okmánytárak.) 7–8.

¹⁰ Uo. 107–108.

¹¹ Uo. 124., 164., 261–262., 291., 298–300.

¹² Uo. 114–115., 118–119.

¹³ *Augustin Theiner: Vetera monumenta historica Hungarum sacram illustrantia.* I–II. Roma 1859, 1860. II. 371–372.

¹⁴ DF 264 588.

¹⁵ *Divald Kornél: Építészeti emlékek.* In: Szepeshelyi művészeti emlékek. I. (Szerk. Vajdovszky János.) Bp., 1905. 62.

¹⁶ DL 88 995.

¹⁷ *Eusebius Amort: Historia Indulgentiarum. De origine, progressu, valore ac fructu indulgentiarum, nec non de dispositionibus ad eas lucrandas ac requisitis, accurata notitia historica, dogmatica, polemica, critica.* Velence, 1737, 411. A sok vitát kiváltó kérdésben végül arra jutottak a híres egyházjogászok, teológusok, hogy a halottak számára a búcsú közbenjárásért nyerhető el.

¹⁸ *Divald K.: Építészeti emlékek i. m. 13–14.*

¹⁹ DF 272 736., regesztája: *Kristó Gyula: Anjou-kori Oklevéltár. II. (1306–1310) Bp.–Szeged, 1992. II. 55. (112. sz.)*

nagy mértékű csökkentésének kieszközlésére.²⁰ A század második felében, 1459-ben II. Piusz pápa aztán a vezeklésből hét év és hét negyvenedet engedett el mindenkinek, aki a prépostsági templomot nagycsütörtökön, Szent Márton és a felszentelés ünnepén, a temetőben lévő Szent András-kápolnát pedig a névadó ünnepén meglátogatja, és az épületek fenntartásához, felújításához vagy az isteni kultuszhoz szükséges eszközök megszerzéséhez adakozik.²¹ Négy évre rá, 1463. december 26-án pedig Dénes esztergomi érsek a Szent Márton-templomnak, a temetői Szűz Mária- és Szent András-, valamint a préposti kúriában lévő Mindenszentek kápolnának engedélyezett száz napos búcsút több mint hetven ünnepnapra és minden vasárnapra.²² Így nem meglepő, hogy valóban nagy tömegek keresték fel az év szinte minden vásár- és ünnepnapján a Szent Márton-székesegyházat, ami ennek következtében kicsinek bizonyult a hívek befogadására. Az új székesegyház építését az 1460-as évek elején a lőcsei egyházmegyei zsinaton Stock János prépost vetette fel, amihez az az ezer forint állt rendelkezésre, melyet Pálóci György esztergomi érsek és szepesi prépost hagyott 1439-ben kimondottan a székesegyház megnagyobbítására. Az alapkövetételre 1462-ben került sor, ám két év múlva meghalt Stock János, és utóda csak Rómából való visszatérése után, 1472-ben folytatta az építkezést. Végül 1478-ban Sirokai László szentelte fel a felújított székesegyházat.²³

A székesegyházhoz kapcsolódó, Szapolyai István által építtetett Krisztus Teste kápolna újjáépítése tehát a Szent Márton-székesegyház felszentelése után tíz évvel kezdődött meg és 1493-ra fejeződött be.²⁴ A kápolna oltárképén Szűz Mária megkoronázása látható, amiért olykor Szűz Mária-kápolnának is nevezték, ahogy Szapolyai István is végrendeletében.²⁵ Amikor 1499-ben Szapolyai István meghalt, ide temették, majd 1521-ben feleségét, Hedvig tescheni hercegnőt is.²⁶ A Krisztus Teste kápolnáról Hedvig és fiai, János és György rendelkeztek 1510. január 9-én kiadott oklevelükkel.²⁷ Ebben jelentős adományt tettek a kápolna, illetve annak rek-

tora javára: az Abaúj megyei Somodi mezővárost minden tartozékával és hasznával, a város minden vámját, két Zemplén megyei birtokrészüket Kisfalud és Szeg birtokon, a szepesi körzetben Kolbach birtokukat, és a Szent Márton-egyház temetője mellett épített kőházat adták örök jogon. Az adományok mellett meghatározták a kápolna működését és a rektor ezzel kapcsolatos kötelességeit. A rektor személyének megválasztásáról úgy rendelkeztek, hogy amíg a családnak van élő leszármazottja, addig ők választanak alkalmas kápolnarektort, ha azonban a család kihal, a prépost feladata lesz a kápolna tagjai közül megfelelő rektort állítani a kápolna élére. Ezen felül úgy rendelkeztek, hogy a kápolnarektor a prépost vagy helynöke joghatósága alá tartozzon, s ők ítélik meg, hogy a kápolna vezetői ellássák papi kötelességüket, ezért pontosan meghatározták a szentmisék rendjét és formáját is: énekes misét rendeltek el minden vásár- és ünnepnapra, ezen kívül vasárnap a Szentháromság, kedden Szent Imre, csütörtökön Krisztus Teste, szombaton Szűz Mária tiszteletére, valamint hétfőn az elhunytakért, szerdán a bűnösökért kellett szentmisét bemutatniuk, pénteken pedig Krisztus szenvedéséről kellett megemlékezniük. Mindezek elvégzésére előírták a rektornak, hogy hat káplánt válasszon, olyanokat, akik erkölcsüket és életmódjukat illetően példamutatóak, s akik segítik az isteni szolgálat elvégzésében, melyekhez a szentmisék bemutatásán kívül hozzátartozott az ünnepi körmeneten való részvétel, a Szűz Mária zsoltosma és a matutinum napi elimádkozása, ünnepnapokon a vesperáson való részvétel, valamint minden nap négy szentmise bemutatása. Mindezek ellenőrzésével a rektort bízták meg. Ezen kívül a mindennapi zsoltosma elmondására és az énekes szolgálat végzésére a rektornak négy káptalani tanulót is választania kellett. Az alapítók előírták a család elhunytjaiért mondott imákat is a rektornak és segítőinek: Szapolyai Imre és István halálának évfordulóján gyászmisét kellett bemutatniuk és a halotti zsoltosmát elénekelniük. A rektor kötelessége volt ezen kívül a kápolna számára gyertyáról, borról, misekönyvről, miseruháról, serlegről s a kápolna minden szükségletéről gondoskodni, azokról leltárt vezetni, s ő volt felelős a kápolna épületének épségéért is, valamint az esetleges felújítási munkákat a kápolna bevételéből kellett fedeznie. Mindezekről a pontos előírásokról három példány készült az oklevél tanúsága szerint: egyet megőriztek a kibocsátók, a másodikikat a Krisztus Teste kápolnába, a harmadikat pedig a káptalanba és a préposthoz küldték megőrzésre.

Alig több mint egy évvel az első kiváltságlevél kibocsátása után, 1511. április 19-én kelt az az oklevél, mely 1553-as átírásban maradt fenn, s melyben állítólag Hedvig és fiai felülvizsgálták korábbi rendelkezésüket, s módosításokat hajtottak végre benne.²⁸ Az 1511-es oklevél kibocsátója János bíboros, akit a szöveg szerint hitelt érdemlő oklevelekkel Szapolyai István nádor özvegye, Hedvig tescheni hercegnő, valamint fiaik, János erdélyi vajda és György örökös szepesi ispán nevében megkeresett Szmrecsáni Kristóf, Palotai Horváth

²⁰ IX. Bonifác pápa bullái. Második rész. 1396–1404. (Vatikáni Magyar Okirattár. Első sorozat. Negyedik kötet) (a továbbiakban: Mon. Vat. I/4.) Bp., 2000. 416–7.; Zsigmondkori Oklevéltár. II. (1400–1410). Első rész (1400–1406). (Szerk. Mályusz Elemér.) Bp., 1956. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 3.) 1474. sz.; *Emil von Ottenthal*: Regulae cancellariae apostolicae. Die Päpstlichen Kanzleiregeln von Johannes XXII. bis Nikolaus V., Gesammelt und Herausgegeben. Innsbruck, 1888. 76.

²¹ *Theiner*, A.: Vetera monumenta. i. m. I. 344–345. DF 272 886., DF 292 464. ²² DF 272 887.

²³ *Hradszky József*: Vándorlások a Szepességben. Szepesvár és környéke. Igló, 1884. 89–90.

²⁴ *Divald K.*: Építészeti emlékek. i. m. Újabbban foglalkozott a témával: *Veronika Kucharská*: Ducissa. Život kňažnej Hedvivy v časoch Jagelovcov. Bratislava, 2014. 170–181., illetve: *Klaus W. Ruminski*: Die Kirche St. Martin des Zipser Kapitels. *Acta Historiae artium. Academiae Scientiarum Hungaricae*, 22 (1976: 1–2) 21–54. Továbbá: *Martin Homza–Stanislaw Andrzej Sroka*: Historia Scepusii. Vol. 1. Dejiny Spiša. 1. Bratislava–Krákó, 2009. 400–412., 435–437.

²⁵ *Analecta Scepusii sacri et profani*. (Collegit et notis illustravit Carolus Wagner.) Pars I–IV. Posonii et Cassoviae, 1774–1778. (a továbbiakban: *Analecta*) 148.

²⁶ *Hradszky J.*: Vándorlások a Szepességben. i. m. 92.

²⁷ A Szapolyai család oklevéltára. i. m. 303–308.

²⁸ DF 278968. és DF 249080. Hiányos kiadása: *Analecta* i. m. I. 364–366.

Mihály és Szemere Mihály, hogy a szepesi káptalan templomának déli oldalához kapcsolt Krisztus Teste kápolna ügyében tett legutóbbi rendelkezésüket megerősítse. János bíboros pápai küldötti hatalmánál fogva pedig a „hiáavalót és haszontalant” visszavonta. Az oklevél tanúsága szerint elsőként azt rendelte el, hogy a kápolna rektorai az esztergomi érsek fennhatósága alá tartozzanak, aki a javadalmazás jogát is megkapta, ezen kívül megszabta, hogy az érsek legyen felelős a kápolna javainak megőrzéséért, a rektor erkölcsi feddhetetlenségéért, valamint ő vagy vikáriusa erősítse meg a rektor végrendeletét, cserébe pedig a rektorok három aranyat fizessenek az érseknek. A rektor kötelességeit abban módosították, hogy előírták részvételét az egyházmegyei zsinaton, csak három káplánt kellett fenntartania a kápolna liturgikus szolgálatának végzésére és jogszolgáltatás céljából, valamint végrendeleti ügyek intézésére. Az 1510-es rendelkezéshez hasonlóan a rektor kötelessége volt a kápolna épületeinek és épségének megőrzése, s az új intézkedés szerint az ő joga volt az oltárjavadalmak adományozása. A rektort ezentúl „comes capelle”-nek, vagyis kápolnaispánnak hívhatták, s joga volt vörös pécsviaszt használni. Mindezen változtatások és módosítások után pedig a bíboros teljes búcsút engedélyezett mindenkinek, aki Krisztus Teste ünnepén meglátogatja a kápolnát, és alamizsnával segíti. Ezen oklevél fényében tehát úgy tűnik, hogy az alapítók jelentős változtatásokat tettek a kápolna működését illetően. Számos jel azonban arra utal, hogy ez az oklevél hamis, ráadásul nem is 1511-es, hanem későbbi hamisítvány.

A két oklevél közti különbség elsősorban abban mutatkozik, hogy ki választja a rektort, és kinek van joga a rektor felett. Míg az eredeti oklevél szerint mindez a prépost feladata és joga, addig az 1511-esben az esztergomi érseké. A másik jelentős eltérés abban mutatkozik, hogy a kápolna javadalmából a rektornak mennyi káplánt kell alkalmaznia a liturgikus feladatok elvégzésére, s azok mindennemű ellátásáról gondoskodnia. Míg az első oklevélben hat káplán és további négy iskolás, addig a másodikban összesen három szerepel, s igaz ugyan, hogy eszerint az esztergomi érseknek is kell három aranyat fizetni az általa biztosított védelemért, ám ez az összeg nem mérhető össze három káplán eltartásának költségeivel, már csak azért sem, mert úgy tűnik, hogy egyszeri juttatásról van szó. Ezen kívül figyelemre méltó a rektor „kápolnaispán” elnevezésének kérdése, valamint a kápolnát meglátogató híveknek adott búcsú.

Az 1511-es oklevél hamis volta mellett számos érv szól, melyek közül egyik a kibocsátó személyének kérdése. Az oklevél szerint a kibocsátó János presbiter bíboros, aki a S. Sixtus templom címét viselte, valamint Magyarországra, Csehországra és ezeknek alávetett vidékre küldött pápai követ volt. 1511-ben azonban a S. Sixtus címet viselő presbiter bíboros Achilles de Grassis volt.²⁹ János nevű, S. Sixtus templom címét viselő bíboros De Dominis János volt, aki valóban járt

Magyarországon pápai követként, ám a 15. század elején: 1409-ben, valamint 1418. július 10. és 1419. június 6. között. A domonkos rend kötelékébe tartozó De Dominis János 1408. március 26-tól raguzai püspök volt, majd ugyanezen év május 9-én XII. Gergely bíborossá nevezte ki.³⁰ Először azért küldte 1409. január 8-án XII. Gergely Magyarországra Zsigmond királyhoz követnek, hogy biztosítsa a király támogatását a pisai zsinatot összehívó, s pápaságát el nem fogadó bíborosokkal szemben. János követsége sikeres volt, olyannyira, hogy Zsigmond követeket sem küldött a pisai zsinatra.³¹ Nem egészen tíz év múlva, a konstanzi zsinat által megválasztott pápa, V. Márton ismét Magyarországra és Csehországra küldte De Dominis Jánost, elsősorban a husziták elleni küzdelem megsegítésére.³² Ez a követsége már nem volt olyan sikeres, ugyanis hiába támogatta a királyt a cseh rendekkel való tárgyaláson, nem értek el eredményt. 1419. június 6-án pedig Budán meghalt a bíboros.³³ Ő tehát semmiképpen nem lehetett 1511-ben pápai követségben Magyarországon.

A kiváltságlevél datálása szintén hibás, ugyanis azt írja, hogy az oklevél az Esztergom egyházmegyei Nosztrán (Márianosztra) kelt, május kalendája előtti 13. napon, V. Márton pápa pontifikátusa alatt, 1511-ben. Mivel V. Márton 1417 és 1431 között volt az egyház élén, ez a datálásban olyan hiba, melyet nehéz lenne véletlen elírásnak tekinteni.³⁴ Minden bizonnyal a hamisító eredeti oklevélmintának János bíboros egyik oklevelét használta, melyet Márianosztrán adott ki, ahol 1352-ben Nagy Lajos király alapított pálos kolostort.³⁵ Azt nem lehet tudni, hogy pontosan mikor és miért járt Márianosztrán János bíboros, de a pálos renddel való kapcsolat más adat is bizonyítja. 1417. december 13-án ugyanis nagyobb penitenciáriusként közvetítette a pápa pálos szerzeteseknek adott kegyét, mely szerint szabadon választott gyóntatójuk halálos ágyukon teljes búcsút adhat nekik, a szerzetesek pedig cserébe minden pénteken a zsolozsma után az 50. („Könyörülj rajtam Istenem” kezdetű) zsoltárt kellett elimádkozniuk könyörgéssel, a laikus testvéreknek pedig öt Miatyánkot és öt Üdvözlégy Máriát kellett elmondaniuk.

Az oklevél hamis voltának további bizonyítéka a szóhasználat, elsősorban a búcsú adományozását illetően. A kiváltság adományozását így fogalmazza meg: „Mi tehát [...] követi hatalmunkból, Krisztus szenvedése, a legszentebb Szűz Mária, Péter és Pál apostolok és minden szent érdemei által a fogadalmakat kivéve minden bűnük és vétjük teljes elengedését adjuk a valóban bűnbánóknak és bűnvallóknak, bárkinek, aki ezt a Krisztus Teste kápolnát évente Krisztus Teste ünnepén kegyesen meglátogatja, alamizsnát ad és a szentmisen részt vesz.”³⁶ Noha a megfogalmazás sokban azonos az

²⁹ Achilles de Grassis-t 1511. március 17-én nevezte ki II. Gyula pápa, s 1517. július 6-ig viselte a címet, amikor X. Leó pápa a Transtiberiszi Szűz Mária templom címét adta neki, melyet 1523. november 22-én bekövetkezett haláláig viselt. *Conrad Eubel*: Hierarchia Catholica medii et recentioris aevii, sive summorum pontificum, S. R. E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series. I–III. Monasterii, 1913–1923. I. 66., 70.

³⁰ *Eubel*, C.: Hierarchia Catholica i. m. I. 31. és 421.

³¹ *Fraknói Vilmos*: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-székkal. I–II. Bp., 1901–1902. I. 316.

³² *Fraknói V.*: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései. i. m. II. 3.

³³ *Eubel*, C.: Hierarchia Catholica i. m. I. 31. 1832. április 9-én boldoggá avatták Dominis Jánost.

³⁴ Amikor Wagner Analectájában közölte az oklevelet, egyszerűen II. Gyula nevét írta oda, holott az oklevélben egyértelműen V. Márton szerepel.

³⁵ *Kisbán Emil*: A magyar pálos rend története. I. 1225–1711. Bp., 1938. 96.

³⁶ „Nos igitur [...] dando ex nostre legationis auctoritate per merita passionis Christi, ac beatissime virginis Marie beatorum Petri et Pauli

eredeti búcsúlevelek szövegével, ebben a formában a középkor folyamán nem adtak búcsút, nem használták az „absolutio” szót a vezeklés enyhítésének adományozására. A mintegy 350 vizsgált pápai, bíborosi, érseki vagy püspöki búcsúlevél szövegében egyetlenegyszer sem fordul elő az „absolutio” a búcsú adományozásának kifejezésére, helyette vagy csupán a vezeklés elengedésének napokban vagy években meghatározott számát írják, vagy az „indulgentia” fordul elő, vagyis így fogalmazzák meg a vezeklés enyhítésének engedélyezését: „[...] bízva a Mindenható Isten kegyelmében, valamint Szent Péter és Pál apostol tekintélyében, a kirótt vezeklésből negyven nap elengedést és Úrban kegyesen engedélyezünk nekik.”³⁷ Hogy nem János bíboros különleges búcsúadományozási szóhasználatáról van szó, azt bizonyítja egy kiváltságlevél, mely első követségének idejéből, 1409-ből maradt fenn. Ebben a teljesen szabályos búcsúlevélben a bíboros a Nyulak-szigeti domonkos apácák Szűz Mária-kolostorában nyugvó boldog Margit sírját meglátogató, s a templom vagy a kolostor javára adakozó híveknek száznegyven napi búcsút engedélyezett.³⁸ Az „absolutio” kifejezést búcsúadományozás alkalmazásával azért is kerülhették, mert elsődleges – ti. bűnbocsánat – jelentése miatt számos félreértésre adhatott okot. A búcsú ugyanis nem a bűnbocsánat, vagyis a gyónás helyettesítésére, hanem a bűnbocsánatban kirótt vezeklés enyhítésére jött létre.³⁹ És noha számos félreértés volt éppen ebben a kérdésben, s olykor egyes búcsúpédikátorok szándékosan bűnbocsánatként hirdették a búcsúkat a nép félrevezetésével, azért hogy a búcsút minél vonzóbbá tegyék, az egyház mindig hangsúlyozta, hogy azok csupán a vezeklés enyhítésére szolgálnak, és az egyházi vezetők komoly lépéseket tettek, hogy a búcsúk eredeti jelentését megtartsák és tisztázzák.⁴⁰ Az 1511-ben kelt

apostolorum, ac sanctorum omnium vere penitentibus et confessis absolutionem ab omnibus peccatis et culpis, exceptis votorum casibus, quicunque eandem capellam corporis Christi, singulis annis ipso festo Corporis Christi devotissime elemosinarum largitionibus, missarumque celebrationibus visitaverint.” DF 278 968.

³⁷ „...de omnipotentis Dei misericordia et Beatorum Petri Pauli apostolorum auctoritate confisi quadraginta dierum indulgentias de iniunctis sibi penitentibus in domino misericorditer relaxamus” DF 215 160.

³⁸ Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. X/4. (Studio et opera Georgii Fejér.) Budae, 1841. 771–772.

³⁹ Schütz Antal: Dogmatika. A katolikus hitigazságok rendszere. Bp., 1937. II. kötet. 572.

⁴⁰ Robert W. Shaffern: The Penitents Treasury. Indulgences in Latin Christendom, 1175–1375. Scranton, 2007. 152. A leghíresebb az ún. „a poena et a culpa” vita, melynek lényege, hogy a búcsúengedélyező oklevelekben feltűnt kifejezés egyes középkori és későbbi teológusok és történészek szerint azt jelentette, hogy a búcsú a bűntől és a büntetéstől is megszabadít. A kérdés tisztázására például 1402. december 22-én IX. Bonifác pápa minden „büntetéstől és a bűntől” vagy „minden bűnének teljes búcsúja” kitélt tartalmazó búcsút visszavont, a római jubileum vagy a Szentír vagy akármelyik híres bazilika mintájára adott búcsúkkal együtt, és megtiltotta a megerősítésüket. E. Ottenthal: Regulae cancellariae apostolicae. i. m. 76. A tévedések elkerülése végett a 13. század elejétől bevezették a „vere penitentibus et confessis”, vagyis „valóban vezeklőknek és bűnbánóknak” illetve a „corde contritus et ore confessus” kitélt. Henry Charles Lea: A History of Auricular Confession and Indulgences in the Latin Church. III. Philadelphia, 1896. 60. A legfőbb érv az ellen, hogy az egyház teljes búcsút a gyónás helyettesítésére használta az, hogy a teljes búcsút engedélyező pápai bullák szólnak arról is, hogy a búcsú elnyerésének különleges időszakában a gyónás igénye miatt számos ideiglenes gyóntatót alkal-

oklevél eredetiségének megkérdőjelezését tehát a benne lévő szóhasználat is támogatja.

A felsorolt érvek mellett a kérdéses oklevél egy fontos egyházi jogi kérdést is felvet azáltal, hogy bíborosnak, illetve pápai követnek teljes búcsú adományozásának jogát tulajdonítja. A búcsúadás joga az egyház kormányzói hatalmához tartozik, hiszen Krisztus Péternek adott megbízására vezethető vissza, ezért hivatalból csupán a pápa és a kormányzás hatalmát képviselő püspökök adhattak vezeklést enyhítő kiváltságot. Az 1215-ös IV. Lateráni zsinat úgy rendelkezett, hogy noha a búcsúadás joga általában a pápát illeti meg, a püspök is adhat negyven napi, illetve templomszenteléskor egy évi búcsút.⁴¹ A legnagyobb búcsú kiváltságnak számító teljes búcsút azonban kizárólag a pápa adományozhatta, vagy akit ő erre kimondottan felhatalmazott. A felhatalmazásra elsősorban akkor került sor, amikor valamelyik pápa elküldte követét egy területre fontos kérdések megtárgyalására. Így a pápai követek – noha eredetileg csupán negyven napos búcsú engedélyezésére volt joguk – pápai utasításra megbízatásuk idejére sokkal szélesebb körű kiváltságadásra nyerhettek felhatalmazást.⁴² A Magyar Királyságba érkezett követek közül például a 14. század közepén hazánkba küldött Guido bíboros száz nap elengedést adhatott templomok, ispotályok vagy hidak építésében és helyreállításában segítőknek, a szentmiséin, illetve prédikációin, vagy a miséin más által mondott prédikációkon részt vevőknek pedig egy év és egy negyvenedet, a 15. század második felében hazánkban járt Barbó Márk viszont már akár három évi búcsút is adományozhatott a szentmiséin részt vevő híveknek.⁴³ Nem sokkal később, az 1470-es évek végén Aragóniai János már engedélyezhetett teljes búcsút, de kizárólag a török elleni hadjáratra adakozóknak; a jelentősebb egyházi helyeket meglátogatók és azok javára adományozók számára tíz évnapi búcsút adhatott, a kisebbek esetében pedig az elengedés mértéke hét év lehetett.⁴⁴ A 16. század első felében Magyarországon teljhatalmú pápai követnek kinevezett Bakóc Tamás szintén felhatalmazást nyert, hogy a híveknek teljes búcsút adhasson, de csupán akkor, amikor püspöki öltözékében (in pontificalibus) ünnepi misét celebrál és az uralkodó és az előkelők is jelen vannak, egyébként hat évet, illetve más általa választott főpap által celebrált szentmisén résztvevőknek három évet, egy városba történő első bevonulása alkalmával pedig a résztvevőknek egy évet engedhetett el csupán vezeklésükből.⁴⁵ Az tehát látható, hogy pápai követek megszentelt helyek meglátogatásáért teljes búcsút nem engedélyeztek, amit alátámaszt az a tény is, hogy mintegy negyven megvizsgált pápai követi oklevél többségében alig adományoztak

maztak. Nikolaus Paulus: Indulgence as a social factor in the middle ages. New York, 1922. 40.

⁴¹ Schütz A.: Dogmatika i. m. 575–576.

⁴² H. C. Lea: History of auricular confession i. m. III. 168–169.

⁴³ DF 292 479. Eredetije: Archivio Segreto Vaticano, Registra Avenionensis (a továbbiakban: ASV Reg. Aven.) Aven. Vol. 104. fol. 471v.; DF 292 600. Eredetije: Archivio Segreto Vaticano, Registra Vaticana (a továbbiakban: ASV Reg. Vat.) Vol. 680. fol. 47r-v.

⁴⁴ Fraknói V.: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései i. m. II. 159. DF 292 603. Eredetije: ASV Reg. Vat. 680. fol. 288r.

⁴⁵ Josephus Hergenroether: Leonis X. pontificis maximi regesta. Friburgi Brisgoviae, 1884. 219–220.

száz napnál nagyobb elengedést, teljes búcsúról pedig csupán a vizsgált – minden bizonnyal hamis – 1511-es oklevélben van szó. A bíborosoknak is volt búcsúadási joga, amit erről fennmaradt oklevelek sora tanúsít. Ők nagyobb elengedést adhattak a püspököknél, vagyis száz napot. A hazai templomoknak a 14. századtól adott bíborosi búcsúk többsége nem magyar bíborostól származik, s a megvizsgált majdnem száz oklevél kapcsán elmondható, hogy míg a 14. századból maradt fenn Demeter esztergomi érsektől és Alsáni Bálinttól száználcva napos vezeklési enyhítést adományozó búcsúlevél, a 15-16. században azonban a római bíborosok az általuk adható száz napos elengedést a hazai templomoknak vagy kápolnáknak adott kiváltságok esetében nem lépték túl.⁴⁶ A kérdéses oklevél esetében tehát a feltételezett kibocsátó sem bíborosi, sem pápai követi tekintélyenél fogva nem adományozhatott teljes búcsút megszentelt helynek. Az sem feltételezhető továbbá, hogy bárki 1511-ben pápai követként és bíborosként a megengedettnél nagyobb kiváltságot adott volna, hiszen kortársai sem tették, vagy ha igen, nem ilyen feltűnően nagy mértékben.

Ezek után felmerül a kérdés, hogy ki és miért hamisított oklevelet a Szapolyai kápolna részére. Az első kézenfekvő hamisítóknek Hedvig és fiai tűnnek, hiszen ők az alapító hozzártartozói voltak, s az oklevelet a kápolna javára állították ki. Azonban több ellentmondást is felvetne a kérdés, elsősorban azt, hogy miért kellett oklevelet hamisítaniuk, amikor törvényes leszármazottakként valós kiváltságlevéllel is változtathattak volna korábbi rendelkezésükön. A változtatás oka lehetett volna Horváth János prépostságának ügye körüli tevékenységük. Lomniczi Horváth Jánost ugyanis már 1505-ben szerették volna prépostnak, ám ezt nem hagyta jóvá Bakóc Tamás János fiatal korára – mindössze tizenöt éves volt – és nem megfelelő teológiai képzettségére hivatkozva, így Hedvig Rómába küldte taníttatni.⁴⁷ Mekksey György és Csobádi László prépostsága után 1511-ben a család ismét Horváth Jánost nevezte ki, amibe ekkor Bakóc Tamás már feltétel nélkül beleegyezett, s 1511. február 3. után már ő volt a szepesi prépost.⁴⁸ Az 1511. április 19-én kelt oklevél tehát lehetne az esztergomi érsek irányába kifejezett köszönet megnyilvánulása is, tekintve, hogy a kápolnarektor választásának és ellenőrzésének a jogát a mindenkori esztergomi érsekre bízta. Ám ez még mindig nem indokolja az oklevélhamisítást. A kápolnával kapcsolatos rendelkezések megváltoztatása tehát a Szapolyai család esetében nem lehetett a hamisítás indítéka, így csakis a teljes búcsú kiváltság megszerzése motiválhatta volna Hedviget és fiait, ám nehezen elképzelhető, hogy a család így akart efféle kiváltságot szerezni, hiszen befolyásuk révén akár hiteles pápai oklevelet is kieszközölhettek volna. A Szapolyai család oklevélhamisítása ellen szól az is, hogy 1511. június 24-én Ulászló királlyal Hedvig és fiai megerősítették az eredeti, 1510-es oklevelet.⁴⁹ Nem lehetséges ugyanis, hogy Hedvig és fiai rendelkeztek a kápolnáról 1510 januárjában, ezt 1511

áprilisában megváltoztatták, majd az eredeti rendelkezést a királlyal 1511 júniusában átírták. Ráadásul nem ez volt az eredeti oklevél egyetlen átírása: 1562. április 4-én Bornemisza György prépost kérésére készült átírat a jászói konvent által, mely a Hosszúthóthy László prépost kérésére 1635. szeptember 27-én a szepesi konvent által készített átíratban maradt fenn.⁵⁰ Bornemisza György prépost 1573. augusztus 22-én is készíttetett egy átíratot a jászói konventtel, mely pedig Mária Terézia korában készült átíratban maradt fenn.⁵¹ Ezen kívül ismeretes egy további átírat, mely 1773-ban készült, és egy egyszerű másolat a 17. századból.⁵² Minthogy mindegyik átírat az eredeti oklevélről készült, minden bizonnyal a család életében és később is ezt tartották hiteles iratnak a kápolna és a rektor ügyeire és javadalmaira nézve.

Hedvignek és fiainak hamisítása tehát biztosan cáfolható, így a következő kérdést kell megvizsgálni: lehetséges-e, hogy az oklevélhamisító Hedvig és fiai környezetéből való személy volt. A szepesi konvent átírásában fennmaradt hamis oklevél tanúsága szerint Hedvig és két fia nevében Szepes, Regéc, Tállya és Tokaj prefektusa, Szmrecsáni Kristóf, Palotai Horváth Mihály, valamint Szemere Mihály jelent meg az átíratot kérni. Szmrecsáni Kristóf már Szapolyai Istvánnak is bizalmas embere és familiárisa volt, 1505-től haláláig szepesi alispáni címet viselt, s a szepesi, regéci, tokaji, és tállyai vár kapitánya is volt.⁵³ A források adatai szerint ezen kívül a szepesi káptalanban olvasókanonok volt, legkésőbb 1513-tól kezdve, ám már 1499-ben is viselt kanonoki címet.⁵⁴ Minden bizonnyal még Hedvig halála előtt, 1518-ban halt meg, és végrendeletében bőséges adományt tett a szepesi káptalan javára.⁵⁵ Horváth Mihály szintén a Szapolyai család bizalmas embere volt, amit elsősorban az bizonyít, hogy annak a Horváth Jánosnak volt az apja, aki később prépost lett. Ő szerezte meg Hedviggel történt csere révén Palochát, melyről a családot később nevezték.⁵⁶ Amikor fiát első ízben prépostnak jelölte a család, de ezt az érsek nem fogadta el, Horváth Mihályt – aki ekkor richnói várkapitány volt – bízta meg Hedvig, hogy a prépostság jövedelmeit kezelje.⁵⁷ Szemere Mihályról lehet a legkevesebbet tudni, biztosan mindössze annyit – egy 1518-as Szapolyai János erdélyi vajda által kibocsátott oklevél nyomán –, hogy kijárt neki az „egregius”, a „vitézlő” cím, vagyis az előkelőbb és vagyonosabb nemesek közé tartozott.⁵⁸ Az tehát mindhárom említetttről, különösen az első kettőről biztosan elmondható, hogy a Szapolyai családdal jó, bizalmi kapcsolatban voltak, így nem feltételezhető, hogy oklevelet hamisítottak volna, annál is inkább, mert semmiféle belátható érdekük nem fűződött hozzá. Az is kizárható, hogy 1511-ben

⁴⁶ Azonban a búcsúk összeadásával – amiről később lesz szó – ők is többet adtak, mint száz napot.

⁴⁷ *Hradsky J.*: Vándorlások a Szepességben i. m. 108.

⁴⁸ *Pirhalla Márton*: A szepesi prépostság vázlatos története kezdetétől a püspökség felállításáig. Lőcse, 1899. 138.

⁴⁹ DL 22 571.

⁵⁰ DF 263 703., DF257 963.

⁵¹ DL 21 984.

⁵² DF 272 259., DF 278 967.

⁵³ *Pirhalla M.*: A szepesi prépostság vázlatos története i. m. 113., 129. A Szapolyai család oklevéltára i. m. 205.

⁵⁴ DF 272 427. *Pirhalla M.*: A szepesi prépostság vázlatos története i. m. 120.

⁵⁵ DL 68 109. Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából. (Szerk. Bunyitay Vince–Rapaics Rajmund–Karácsonyi János.) I. (1520–1529). Bp., 1902. 4–8.

⁵⁶ *Pirhalla M.*: A szepesi prépostság vázlatos története i. m. 114.

⁵⁷ Uo. 130. *Analecta* i. m. III. 73–74.

⁵⁸ A Szapolyai család oklevéltára i. m. 407–408.

más hamisított volna, hiszen akkor még erejük, hatalmuk és befolyásuk teljében sem Hedvig, sem fiai nem engedték volna, hogy bárki megmásítsa eredeti akarataikat. A szájak tehát másfelé vezetnek. Minden bizonnyal inkább arra az időre, amikor a családnak már nem volt érdemben gondja a Szapolyai-kápolna ügyére, hiszen már Horváth János utódját is Ferdinánd király ajánlotta 1544-ben.⁵⁹ 1521-ben ugyanis meghalt Hedvig, és két fia közül György a mohácsi csatában vesztette életét 1526-ban, János erdélyi vajda pedig 1540 júliusában hunyt el, és egyetlen örököse, János Zsigmond csak ekkor született és kezdte el problémamentesen egyáltalán nem nevezhető uralmát.⁶⁰

Van még egy kérdés az 1511-es oklevéllel kapcsolatban, mely a későbbi hamisításra utal: azt lehet olvasni ugyanis benne, hogy a rektort kápolnaispánnak hívhatják. A kápolnaispán kifejezés a királyi kápolna vezetőjének elnevezése volt, s noha 1148-ban lehet vele először találkozni, minden bizonnyal már a 11. században is használták.⁶¹ Annak ellenére, hogy a kápolnaispán bizonyos feladatai, mint a hiteleshelyi tevékenység, a királyi levéltár őrzése, udvari panaszfeltevő szerv vezetése az idők folyamán megszűntek, alapvető liturgikus feladatait a középkor végéig megőrizte. Arról azonban nincs adat, hogy a kápolnaispán nevet más tisztségviselők is elnyerték volna. Más adatok tanúsága szerint sem használták a későbbiekben a „comes capellae” kifejezést a Krisztus Teste kápolna vezetőjére. 1537-ben Szapolyai János Nagykovácsi Ferenccel nevezte ki a szepesi káptalanba kanonoknak, lektornak és kápolnarektornak, s utasította a prépostot és a többi kanonokot, hogy Ferencet erősítsék meg tisztségében, a javadalmakat adják át neki, s a káptalanban méltósága szerint stallumot biztosítsanak neki.⁶² Ebben az oklevélben Szapolyai következetesen rektorátusról beszél, s nem „comitatus”-ról, ahogyan Ferdinánd király is teszi 1551-ben kelt kiváltságlevelében, melyben Balázs szepesi prépostot bízta meg a káptalani tisztségekre, többek között a Krisztus Teste kápolna rektorátusára alkalmas személy kiválasztásával.⁶³ Így tehát vagy semmi hatása nem volt az 1511-ben készült hamisításnak, vagy – ami valószínűbb – később került sor a hamis oklevél kiállítására.

A hamis kiváltságlevelél keletkezési idejének másik lehetséges időpontja az 1553-as év, amikor az átírás készült. Az oklevél átírását Draskovich György jászói prépost végezte el, aki később horvát és dalmát bán volt, valamint érseki és bíborosi rangot is kapott. A jászói prépostság élén 1553 és 1557 között állt, 1557-ben királyi tanácsos és protonotárius lett.⁶⁴ Az átírást Szerdahelyi Máté szervitor, Horváth János kérte ura nevében, aki szepesi lektor és a Krisztus Teste kápolna ispánja volt. Horváth János prépost nevével való egyezés min-

den bizonnyal véletlen, s nem ugyanarról az emberről van szó, noha ekkor még valóban élt (1564-ben halt meg).⁶⁵ A pusztán névrokonság feltételezésének alapja, hogy Horváth János ekkorra ugyan már nem viselte a préposti címet, hiszen hosszas törekvések után 1543-ban végül sikerült lemondani, de hatalmaskodásai révén akkora vagyonra tett szert, hogy nem valószínű, hogy csupán szervitorként tüntették volna fel egy oklevélben. Az a személy, akinek lehetősége és komoly indítéka is volt az oklevél hamisításra, az átírás kérvényezője, Szerdahelyi Máté. Ő ugyanis mislyei prépostként az 1540-es évek végén, Pétervárad Balázs prépostsága idején került a szepesi káptalanba kanonoknak, és egyben ő lett a kápolna rektora is.⁶⁶ Balázs préposttal azonban összetűzésbe került, ugyanis a kápolna rektor számára Hedvig és fiai által 1510-ben kirendelt lakást nem foglalhatta el, mivel egy másik kanonok lakott benne. Ezért Máté Ferdinánd királynál bevádolta a prépostot, aminek hatására a kanonok távozott az épületből. Az ügy nagy port kavart a káptalan életében, s a rektor és a prépost közötti vitákhoz vezetett a következő években. Ferdinánd ugyan a lakás ügyében a rektor mellett döntött, azonban Balázs prépostot, a saját emberét – aki egyben tanácsadója és a pozsonyi kamara számvevő mestere is volt – meg kívánta erősíteni pozíciójában, ezért ruházta fel 1551-ben prépostságának idejére azzal a joggal, hogy a megüresedett kanonoki tisztségekre és a kápolna rektorátusára ő választhatott jó erkölcsű és alkalmas személyeket. Ferdinánd király tehát támogatta a prépostot, és 1553 májusában váci püspöknek is kinevezte, melyet III. Gyula pápa 1554-ben jóvá is hagyott.⁶⁷ Szerdahelyi Mátét ezzel szemben Oláh Miklós esztergomi érsek támogatta. Az érsek és a kápolnarektor közötti kapcsolat tanúja közös egri múltjuk. Oláh Miklós ugyanis 1542-ben egri nagyprépost volt, 1548-ban pedig sikerült elnyernie az egri püspökséget is, melyet 1544-ben még megtagadott tőle I. Ferdinánd.⁶⁸ Szerdahelyi Máté szintén Egerből került a Szepességbe, ahol kanonok volt az 1540-es években, tehát személyes kapcsolat mindenképpen lehetett közöttük, sőt, minden bizonnyal épp Oláh Miklós támogatására került a szepesi káptalanba.⁶⁹ Logikusnak látszik tehát a feltevés, hogy amikor Szerdahelyi összetűzésbe került Balázs préposttal, akinek az alapítók 1510-es rendelkezése szerint joghatósága volt felette, úgy döntött, hogy inkább támogatójának, Oláh Miklósnak tulajdonítja ezt a jogot, amihez csupán egy oklevelet kellett hamisítani. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy Oláh Miklóst 1553. május 3-án nevezték ki esztergomi érseknek, az oklevél hamisításra pedig néhány hónappal később, november 5-én került sor. Szerdahelyi tehát úgy másította meg az alapító család rendelkezését, hogy ne a vele ellenséges prépost, hanem támogatója, az esztergomi érsek dönthessen arról, hogy felelősen bánik-e a kápolna javaival, s méltó-e a tisztségre. Szerdahelyi emellett úgy döntött, hogy ha már hamisít, csökkentse a kiadásait azáltal, hogy csupán három káplán teljes

⁵⁹ Pirhalla M.: A szepesi prépostság vázlatos története i. m. 199.

⁶⁰ Engel Pál: Középkori magyar genealógia. Arcanum DVD Könyvtár. IV. (családtörténet, heraldika, honismeret). Bp., 2003. Szapolyai.

⁶¹ Solymosi László: Kápolnaispán. In: Korai Magyar Történeti Lexikon. (9–14. század) (Főszerk. Kristó Gyula.) Bp., 1994.

⁶² Analecta i. m. I. 376–377.

⁶³ Analecta i. m. III. 86–87.

⁶⁴ Takács Emma: Draskovich György. In: Magyar Katolikus Lexikon. I–XVI. (Főszerk. Dr. Diós István.) Bp., 1996–2013. (a továbbiakban: MKL) II. 705–706.

⁶⁵ Pirhalla M.: A szepesi prépostság vázlatos története. i. m. 205.

⁶⁶ Uo. 220.

⁶⁷ Gál Ferenc–Erdő Péter: Pétervárad Balázs. In: MKL X.

⁶⁸ Szemes József: Oláh Miklós. Esztergom. 1936. 42–43., Gál Ferenc–Erdő Péter: Oláh Miklós. In: MKL IX.

⁶⁹ Pirhalla M.: A szepesi prépostság vázlatos története. i. m. 221.

ellátását kell fizetnie, s növeli a kápolna tekintélyét és bevételeit egy megígért teljes búcsúval. Mindezért Oláh Miklósnak mindössze három aranyforintot fizetett. Hogy Oláh Miklós tudott-e a hamisításról, arról biztos adat nincsen, ám tény, hogy Pétervárad Balázs prépostságát csak 1557. október 2-án fogadta el, s iktatta be őt javaiba.⁷⁰ Oláh Miklósról azt is lehet tudni, hogy esztergomi érsekségének kezdetétől erős törekvése volt az egyház megreformálása, megvédése a reformációtól, valamint javainak visszaszerzése és megőrzése. Ezért részt vett az 1550-es évek közepén tartott magyar országgyűlésen, ahol sokat tett az egyházi kiváltságok és javak megőrzéséért és visszaszerzéséért.⁷¹ 1557-től pedig hozzákezdett az egyház belső reformjához: megvizsgálta, hogy a javadalmasok megtartották-e hitüket, s törvényesen birtokolják-e javadalmaikat. Ennek a reformtörekvésnek lehetett egyik lépése, hogy beiktatta Pétervárad Balázst, miután megbizonyosodott arról, hogy törekvések egybeesnek, Balázs ugyanis hasonló lépéseket tett a szepesi káptalan javainak megőrzése és visszaszerzése érdekében.⁷² Úgy tűnik tehát, hogy Oláh Miklós kezdetben Szerdahelyi Mátét pártfogolta minden erejével, de mivel maga Szerdahelyi 1554. szeptember 2-án távozott a szepesi káptalanból, s 1557-ben az érsek meggyőződött Balázs prépost hithű és tisztességes törekvéseiről, nem látta értelmét, hogy a továbbiakban is megtagadja tőle támogatását.⁷³ Az 1511-re 1553-ban hamisított alapítói rendelkezés tehát minden bizonnyal egy káptalanon belüli személyes ellentét eredménye. A hamisításnak túlságosan nagy hatása nem volt a későbbiekben, ám szerepe lehetett abban, hogy a Péterváradit követő prépost utódja, Bornemisza György kétszer is átíratta az eredeti 1510-es oklevelet a jászói konventtel, először prépostsága legelején, másodszor pedig tíz évvel később.⁷⁴

A Szapolyai család által emelt Krisztus Teste kápolna tehát sem 1511-ben, sem a későbbiek folyamán nem nyert teljes búcsút. A hívek látogatását elősegítő kiváltsággal azonban kétszer is ellátták a kápolnát különféle egyházi vezetők. Elsőként 1503. július 15-én Mekksei János oroposzi címzetes püspök adományozott búcsút a kápolnát meglátogató híveknek.⁷⁵ Mekksei János a domonkos rend tagja volt, Bakóc Tamás esztergomi érsek segédpüspöke és egyházmegyei főesperes. 1503-ban a szepesi káptalanban tartózkodott, hiszen ott állította ki oklevelét, melyben a Szepesi Szent Márton-templomot, a Krisztus Teste kápolnát, a Szűz Mária- és a temetői Szent András-, valamint a préposti kúriában lévő Mindenszentek kápolnát meglátogató híveknek negyven napos búcsút engedélyezett. A kiváltság több mint hatvan ünnep, többek között Krisztus és Mária minden ünnepe, az apostolok, evangélisták, egyházdoktorok és minden jelentősebb szent emléknapjára szólt, vagyis jelentős látogatottságot biztosított a kápolna

számára. Három évvel később, 1506. november 20-án maga Hedvig hercegnő kért búcsút római bíborosoktól, ekkor már kizárólag a kápolna javára, melyet ekkor Szűz Mária-kápolnának írnak.⁷⁶ Ebben Jézus születésének hírüladásán (Szeplőtlen fogantatás, március 25.), Szűz Mária mennybevételén (Nagyboldogasszony, augusztus 15.), Szent István első vértanúnak ünnepén (december 26.), és a kápolna felszentelésének napján, továbbá pünkösöd utáni harmadik napon történő látogatás alkalmával, valamint kegyes adományozás esetén a híveknek száz nap búcsút engedélyeztek. Ez nem tűnik túlságosan nagy kiváltságnak a 16. századi búcsúadási mennyiségek fényében, ám az oklevél szövegének tanúsága szerint minden egyes bíboros adott száz napot, így jelentősen megnövekszik a búcsú mennyisége.⁷⁷ A középkorból több bizonyíték van arra, hogy a több kibocsátóval rendelkező oklevelek búcsúit összeadták. Ezt mutatják azok a kiváltságglevelek is, melyeknek plikájára vagy hátuljára felírták a búcsú tulajdonképpeni összegét. Ennek egyik kiváló példáját adják a besztecebényai Szűz Mária-templomnak és kápolnájának római bíborosoktól kapott búcsúlevelei: 1492-ben tizenkét római bíboros adott a templom temetőjében lévő imádkozóhelyet meglátogatóknak száz napos búcsút négy ünnepre és a felszentelés évfordulójára, 1494-ben tizennyolc bíboros a templomot négy ünnepre meglátogatóknak, 1503-ban pedig ugyanezen templom temetőjében lévő Szent Mihály-kápolnának adott két oklevélben ugyanaz a tíz bíboros öt-öt ünnepre kiváltságot, s mindegyik kiváltságlevelél hátulján megtalálható az összeadott száz napokból származó pontos összeg.⁷⁸ Elmondható tehát, hogy mindössze öt ünnepre engedélyezték csak a búcsút, ám összesen húsz bíborosról van szó, így a középkori értelmezés szerint összesen kétezer napot, azaz a vezeklés majdnem öt és fél évnyi enyhítését lehetett elnyerni, ami felért egy jelentősebb pápai engedéllyel. Az alapító, Szapolyai István özvegye tehát méltón gondoskodott a kápolna látogatottságáról és fenntartásáról.

Az alapítók és az általuk rendelt kápolnarektorok tehát a szepesi Szent Márton káptalani templomhoz kapcsolódó Krisztus Teste kápolna minden szükségéről gondoskodtak, amit a javadalmasokon és a búcsúkérvényeken kívül mutat az a tény is, hogy a prépostságról leköszönő Horváth János 1544-ben a kápolna bizonyos javait is elvitte magával: díszes szőnyeget, egyházi ruhákat és szentek ereklyéinek aranyozott tartóit.⁷⁹ A hely azokban a zavaros időkben is megőrizte jelentőségét, melyekben a Szapolyai család már nem tudott egyetlen férfitagja, János Zsigmond személyében hathatósan fellépni a családi érdekek és hatalmas vagyonuk védelmében, így a kápolna javairól való gondoskodás és a rektorságra alkalmas személy kinevezése is a préposttól, a Habsburg uralkodótól vagy az esztergomi érsektől függött. A Szapolyai-kápolnáról a későbbiekben is megfelelően gondoskodtak: a 19. században Samassa József egri érsek, majd 1879 és 1888 között Császka György szepesi püspök restauráltatta, így nyerte

⁷⁰ Takács Emma: Draskovich György i. m. 705–706.

⁷¹ Szemes József: Oláh Miklós i. m. 46–47.

⁷² Hradsky József: Vándorlások a Szepességben i. m. 111.

⁷³ Pirhalla M.: A szepesi prépostság vázlatos története. i. m. 221.

⁷⁴ Péterváradit Péter Pál pálos szerzetes, Oláh Miklós titkára követte a préposti székben, ám alig egy év után, 1561 áprilisában meghalt. Hradsky József: Vándorlások a Szepességben i. m. 112.

⁷⁵ DF 272 888. Nevét a vatikáni bejegyzésekben tévesen Meliche-nek írták. Diós István: Mekksei János. In: MKL

⁷⁶ DL 38 707.

⁷⁷ „...nos cardinales prefati, videlicet quilibet nostrum...”

⁷⁸ DF 280 710., DF 280 708., DF 280 668. és DF 280 721.

⁷⁹ Hradsky, J.: Szepesvármegye a mohácsi vész előtt. Szepesváralja. 1888, 105.

el mai formáját.⁸⁰ A gótikus stílusban épült kápolna a Szapolyai családnak köszönhetően a történelmi Magyarország egyik legszebb emléke lett. Amellett, hogy a mai kor embere a késő gótikus építészet egyik remekművében gyönyörködhet, a középkori főúri vallásosság egyik jeles megnyilvánulásának tanúja is. Noha a kápolna történetének teljes körű feltárása még várat magára, az 1553-as oklevélhamisítás a hely történetének egyik figyelemre méltó mozzanatát mutatja be.

FÜGGELÉK

1. SZ. OKLEVÉL SZÖVEGE

1511. április 19. – János bíboros, pápai követ megerősíti Hedvig Tescheni hercegnő és fiai oklevelét, melyben a Krisztus Teste kápolnáról rendelkeznek, és egyúttal teljes búcsút ad minden hívőnek, aki a kápolnát Krisztus Teste ünnepén meglátogatják.

Fennmaradt Draskovics György jászói prépost 1553. november 5-én kelt átiratában. Prímási Levéltár, Esztergom, Archivum ecclesiasticum vetus 1550. (DF 278 968 és DF 249 080.)

Omnibus Christifidelibus presentibus pariter et futuris presentium notitiam habituris. Georgius Draskowith prepositus et conventus ecclesie Beati Joannis Baptiste de Jazow.

Salutem in omnium salvatore. Ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod nobilis Johannes Horwath, servitor reverendi domini Mathei Zerdahel lectoris ecclesie Scepusiensis ac comitis capelle (sacelli) Corporis Christi in latere eiusdem ecclesie fundatore nomine eiusdem et in persona eiusdem Mathei Zerdahely domini videlicet sui, nostram veniens in presentiam exhibuit nobis et presentavit quasdem litteras reverendissimi condam in Christo patris et domini domini Johannis miseratione divina tituli sancti Sixti Sacrosancte Romane Ecclesie presbiteri cardinalis etc. in pargameno patenter et sub pendenti sigillo suo privilegialiter conscriptas tenoris infrascripti, petens nos idem Johannes Horwath nomine dicti Mathei Zerdahely debita cum instancia, ut quoniam idem dominus Matheus sic ubi iuribus suis ita exposcentibus producende essent, propter inquietum turbulenti temporis statum easdem in specie circumferre formidaret, exemplum quoddam sive paria earundem litterarum in transsumpto eidem dare dignaremur.

Quarum quidem litterarum tenor est talis: Johannes miseratione divina tituli sancti Sixti sacrosancte romane ecclesie presbiter cardinalis, in Hungarie et Bohemie regnis ceterisque terris atque dominiis eisdem subiectis Apostolice Sedis legatus.

Ad futuram rei memoriam damus, quod nobiles ac egregii viri Christopherus Zmercheni (Szmrecsán) castrorum Cepus (Szepes) Regieth (Regéc), Talia (Tállya) et Tokay (Tokaj) prefectus; Michael Horwath de Palotha et Michael de Zemere, illustris ac magnifice domine Hedvigis ducisse Tessiniensis spectabilis quondam et magnifici domini Stephani de Sapolia palatini Hungarie ac perpetui comitis (Terre Scepus et Judicis) Comanorum (etc.) coniugis ac liberorum suorum spectabilium et magnificorum dominorum Johannis waywode Transilvanensis ac Georgii perpetuorum comitum

terre Cepus magistri curie nomine et in personis eorundem dominorum suorum cum litteris sufficientibus credentie, et pleni, ut vocant, mandati coram nobis constituti nos oraverint, ut limitationem, et ultimam memoratorum domine ducisse, et dominorum dispositionem, quam super negotiis capelle tituli sacratissimi corporis Christi, in meridionali latere collegiate ecclesie de Cepus diocesis Strigoniensis pro refrigerio animarum suarum et ex sese nascentium ac in corporum sepulturam multis sumptibus fieri curassent bonisque terrenis dotassent, tanquam perpetuo duraturam acceptaremus, confirmaremus inque sempiternam observationem litteris memorie commendaremus.

Insuper, quod eandem capellam nos ex legationis nostre auctoritate specialiter aliqua prerogativa, cui fideles in aevum gauderent, ornaremus, irritam vanamque revocando faciendo, rerum futurarum ratione habita, quam super ipsa capella prius limitationem, dispositionemque dicti fundatores fecissent.

In primis autem nomine, quorum supra, capellam, ac eius rectores, pro tempore constitutos reverendissimo domino archiepiscopo metropolitane ecclesie Strigoniensis in Hungarie moderno et futuro, ac protectioni eorum, tanquam metropolitanis, ac regni Hungarie primati commendarunt, apud eundem, eosdemque relinquentes collationem ipsius Capelle, si domum fundatorum unquam in femine deficere contigerit, ita tamen quod quibuscumque eam contulerint vel ante ipsos collata fuerit, rectores contra quoslibet turbatores in bonis et iuribus capelle tueantur.

Si vero iidem rectores negligentes rerum divinarum, vel bonorum dissipatores fuerint (re)conperti, ut meriti fuerint, puniantur, ac synodo sancte eorundem dominorum archiepiscoporum, semper interesse teneantur: in signum huiusmodi dispositionis, et sperande protectionis ternos aureos iustos dominis archiepiscopis offerent.

Ipsique rectores, non coram alio, quam vicario dominorum archiepiscoporum, utpote quibus ipsa capella dedicata ac eorum metropolitane basilice annexa perpetuo ex voluntate fundatoris est, iuribus astare citati debeant et testamentorum suorum confirmationem petant.

Et quoniam cura edificii, divinarumque necessitates et bonorum temporalium procuraciones penes rectores fundatores relictas volunt, idcirco ut rectores presens et futuri his atque aliis curis sufficiant ad divina in capella continuanda, ultra personam suam tres capellanos semper interteneant, eorumque victum diurnum rectores administrent, iustitiam faciant litigantibus, et testamenta confirmant, dispensentque res intestatorum atque iidem rectores altarium in capella existentium conferendi ius habeant, ut eorum possessoribus numerus in capella servientium augeatur: salvo tamen honore et reverentia prepositorum et capituli de Cepus, quam erga ipsos rectores, et eius colligate superioribus exhibebunt.

Nos igitur premissorum petitionibus piis et iustis nomine memorate domine ducisse ac dominorum comitum liberorum suorum, modo premissis factis inducti, ut inter christianos dei omnipotentis gloria, necnon gloriosissime virginis Marie et sanctorum omnium in terris honor propagetur, religioseque observetur, limitationem et ultimam dispositionem ipsorum fundatorum super negotiis predictis capelle factam, in perpetuam rei firmitatem acceptavimus et confirmavimus, immo acceptamus et confirmamus, dando ex nostre legationis auctoritate per merita passionis Christi, ac beatissime virginis Marie beatorum Petri et Pauli apostolorum, ac sanctorum omnium vere penitentibus et confessis absolutionem ab

⁸⁰ Divald K.: Építészeti emlékek. i. m. 18.

omnibus peccatis et culpis, exceptis votorum casibus, quicumque eandem capellam corporis Christi, singulis annis ipso festo Corporis Christi devotissime elemosinarum largitionibus, missarumque celebrationibus visitaverint.

Item elargimur, ut eius rectores a modo rubea cera tanquam honorati utantur, vocitentur et intitulentur comites capelle corporis Christi.

Nemo autem his nostris concessis sub excommunicationis pena irremissibiliter contraire volumus presumat.

Datis in monasterio Noztre diocesis Strigoniensis xiii kalendas may pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini domini Martini divina providentia pape quinti. Anno millesimo quingentesimo undecimo.

Nos itaque premissis legitimis petitionibus iuridice annuentes easdem litteras de verbo ad verbum sine diminutione et augmento aliquali transscribi et transsumi facientes earundem paria in presenti transsumpto litterarum nostrarum memorato domini Matheo Zerdahely duximus danda et concedenda. Datum feria sexta proxima ante festum Beati Martini episcopi et confessoris. Anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo tertio.

2. SZ. OKLEVÉL SZÖVEGE

1503. július 7. – *Mekcsei János püspök a szepesi Szent Márton káptalani templomot, A Krisztus Teste kápolnát, a Szűz Mária- és a Szent András kápolnát a felsorolt ünnepeken és azok nyolcadában meglátogató híveknek, valamint azoknak, akik adakoznak a templom és a kápolnák javára negyven napi búcsút engedélyez.*

Eredetije: Štátny archív v Levoči, Szepesi káptalan levéltára: Szepesi káptalan magánlevéltára: II. rész 24-1-5. (DF 272 888.)

Johannes, Dei et Apostolica Sedis gratia episcopus Oropinesis etc. Universis et singulis christifidelibus tam presentibus quam futuris presentium notitiam habituris.

Salutem in salutis largitiore.

Splendor paterne glorie, qui sua mundum ineffabili illuminat claritate pia vota fidelium de ipsius clementissima maiestate sperant tunc precipue benigno favore prosequuntur cum devota ipsorum humilitas sanctorum precibus et meritis adiuvatur.

Cupientes igitur, ut ecclesia collegiata Sancti Martini episcopi et confessoris ac capelle Corporis Christi ad latus necnon Beate Marie Virginis, Sancti Andree apostoli in cimiterio dicte ecclesie Sancti Martini et Omnium Sanctorum in curia prepositali Scepusiensis diocesis Strigoniensis site et constructe congruis honoribus frequentetur, et Christifideles eo libentius devotionis causa confluant ad easdem, quo ibidem dono celestis gratie operius conspexerint se reflectos, et a Christifidelibus iugiter veneretur, omnibus vere penitentibus, contritis et confessis prescriptas ecclesiam et capellas in omnibus festivitibus Beate Marie Virginis, duodecim apostolorum, quator evangelistarum et totidem doctorum, item Nativitatis,

Circumcisionis, Epiphanie, Cene Domini, Parascenes, Resurrectionis et Assencionis Domini, ac Pentecostes, Sancte et Individue Trinitatis, et Sacratissimi Corporis Christi, Nativitatis Beati Johannis Baptiste, Sancte Crucis, Michealis archangeli, item Sancti

Dominici confessori cum octavas eiusdem sancti Petri martiris de ordine predicatorum, sancti Thome doctoris de Aquino, Sancti Vincentii doctoris, Sancti Adalberti, Stephani, Georgii, Laurentii, Johannis, Pauli, Fabiani, Sebastiani, Cosme et Damiani martirum, Stephani et Ladislai regum ac Emerici ducis, Martini et Nicolai confessoris, Transfigurationis Domini, item Anne matris Marie, Sancte Katherine de Senis, Sancte Katherine virginis et martiris, Sancte Margarethe, Hedvigis et Elizabethis viduarum, Agnetis, Scolastice, Lucie, Dorothee, Apollonie, Barbare, Veronice, Anastasie, Cecilie, Sophie, et Margarethe virginum, et Omnium Sanctorum; et item in die dedicationis ecclesie et capellarum predictarum ac singulis diebus dominicis et octavis festivitatum predictarum octavas habentio devote visitantibus aut calices, ornamenta et libros dicte ecclesie et capellarum dederint, seu ad fabricam et conservationem eiusdem ecclesie et capellarum prefatarum manus porrexerint adiutrices, et totiens, quotiens id fecerint, in qualibet earundem de Omnipotentis Dei misericordia et Beatorum Petri et Pauli apostolorum eius auctoritate quadraginta dies indulgentiarum de iniunctis eis penitentibus in Domino misericorditer elargimur.

Presentibus perpetuis futuris temporibus valituris.

In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium premissorum presentes litteras nostras fieri sigillique nostri pontificalis sub impressione fecimus communiri.

Datum in monte Sancti Martini in Scepus sabatho proximo post festum Beate Margarethe virginis et martiris, anno Domini millesimo quingentesimo tertio.

3. SZ. OKLEVÉL SZÖVEGE

1506. november 20. – *Római bíborosok a Szepességben lévő Szent Márton székesegyház Szűz Mária-kápolnáját a felsorolt ünnepeken meglátogató híveknek száz napi búcsút engedélyeznek.*

Eredetije: DL 38 707. (Kincstári levéltárból, MKA, Acta Jesuitica Scepus 1-1.)

Antonius Penestriensis et Raphael Albanensis episcopi, Dominicus tituli Sancti Marci, Guillelmus tituli Sancte Prudentiane, Nicolaus tituli Sancte Lucie in Septemsoliis, Johannes Stephanus tituli Sanctorum Sergy et Bachi, Petrus tituli Sancti Ciriaci, Ludovicus tituli Sancti Marcelli, Fatius tituli Sancte Sabine, Gabriel tituli Sancte Agathe, Robertus tituli Sancte Anastasie, Galeottus tituli Sancti Petri ad vincula et Franciscus tituli Sancte Cecilie presbiteri, Federicus Sancti Theodori, Johannes Sancte Marie in Dompnica, Julianus Sancti Angeli, Johannes Sancte Marie in Aquiro, Ludovicus Sancte Marie in Cosmedin, Amaneus titulo Sancti Nicolai in Carcere Tulliano et Carolus titulo Sanctorum Viti et Modesti in Macello martirum diaconi miseratione divina Sancte Romane Ecclesie cardinales.

Universis et singulis Christifidelibus presentes litteras inspecturis, salutem in Domino sempiternam. Quanto frequentius fidelium mentes ad opera caritatis inducimus, tanto salubrius animarum suarum salutem providemus.

Cupientes igitur ut capella Beate Marie Virginis in latere collegiate ecclesie Montis Sancti Martini Strigoniensis diocesis, ad quam, sicut accepimus, dilecta nobis in Christi illustris domina Hedviga ducissa Thessenensis, relicta condam Stephani de Sapolya comitis

palatini Ungarie, ac dicte ecclesie structoris et edificatoris singularem gerit devotionem, congruis frequentetur honoribus, et a Christifidelibus iugiter veneretur ac in suis structuris et edificiis debite reparetur, conservetur et manuteneatur necnon libris, calicibus, luminaribus ornamentis ecclesiasticis et rebus aliis divino cultui inibi necessariis decenter muniatur, itaque Christifideles ipsi eo libentius devotionis causa confluant ad eandem et ad reparationem, conservationem, manutionem ac munitionem huiusmodi manus promptius porrigant adiutrices, quo ex hoc ibidem dono celestis gratie uberius conspexerint se refectos, nos cardinales prefati, videlicet quilibet nostrum per se supplicationibus prefate Hedvigo nobis super hac humiliter porrectis inclinati de omnipotentis Dei misericordia ac Beatorum Petri et Pauli apostolorum eius auctoritate confisi omnibus et singulis Christifidelibus utriusque sexus vere penitentibus et confessis, qui dictam capellam in singulis videlicet Annunciationis et Assumptionis Beate Marie Virginis, ac Sancti Stephani (felette kicsivel: protomartiris), necnon tertie ferie Penthecostes ipsiusque capelle dedicationis festivitibus et diebus a primis vespere usque ad secundas vespere inclusive devote visitaverint annuatim, et ad premissa manus porrexerint adiutrices, pro singulis festivitibus sive diebus predictis, quibus id fecerint, centum dies de iniunctis eis penitentiis misericorditer in Domino relaxamus.

Presentibus perpetuis futuris temporibus duraturis. In quorum fidem litteras nostras huiusmodi fieri nostrorumque sigillorum fecimus apensione muniri. Datum Bononie in domibus nostris Anno a nativitate Domini millesimo quingentesimo sexto, die vero vigesima mensis Novembris, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Julii divina providentia pape secundi anno tertio.

4. SZ. OKLEVÉL SZÖVEGE

1417. december 13. – *János bíboros, nagyobb penitenciárius közvetíti a pálos rend és a laikus testvérek számára adott pápai kegyet, mely szerint szabadon választott gyóntatójuk halálos ágyukon teljes búcsút adhat nekik, a szerzetesek pedig cserébe minden pénteken a zsolozsma után az 50. zsoltárt kellett elimádkozniuk könyörgéssel, a laikus testvéreknek pedig öt Miatyánkot és öt Üdvözlégy Máriát kellett elmondaniuk.*

Másolata: Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtára, Kéziratár: Codices 115-28v (DF 286 489.)

Absolutio a pena et a culpa in articulo mortis concessa ad psalmum „Miserere mei Deus”, quem omnibus sextis feriis dicere tenemur imperpetuum.

Johannes, miseratione divina tituli Sancti Sixti presbiter Sancte Romane Ecclesie cardinalis, venerabilibus religiosus priori et fratribus Sancti Pauli primi heremite generaliter universis in Hungaria, et aliis mundi partibus constitutis ordinis Sancti Augustini regularem vitam professis, tam presentibus, quam futuris salutem et sinceram in Domino charitatem.

Spes, amor et fides devotissime Magdalene in magistro suo Domino Jhesu Christo ipsam dignam late indulgentie merito redderunt eo redemptore dicente: remittuntur sibi peccata, quia dilexit multum.

Sic vos, dilectissimi in charitate fratres et humiles servi Dei, sanctissimus in Christo pater et dominus, dominus Martinus divina providentia papa v. hac presenti die inferius annotata intercedentibus humiliter vobis, ut suam clementiam pro presenti spiritali indulto suppliciter implorantibus se reddidit gratiosum et attendens maxime, quod vos caducis huius fragilis seculi postergatis sub regulari observantia et obedientia salutari in divinis obsequiis pie et laudabiliter exponitis dies vestros, promerentes exinde spirituales gratias obtinere, vota vestra, illa presertim, que animarum salutem respiciunt, duxit ad exauditionis gratiam misericorditer admittenda.

Unde ipse sanctissimus dominus noster papa vestris in effectum supplicationibus inclinatus, ut confessor vester, quem quilibet vestrum, pater prior et successores vestri ceterique vicarii, priores, fratres, conversi et universi monasteriorum, locorum, conventuum et domorum dicti vestri ordinis presentes et futuri imperpetuum duxerit eligendum, omnium peccatorum suorum, de quibus corde contritus et ore confessus fuerit, semel tantum in mortis articulo plenam remissionem vobis et ipsis in sinceritate fidei unitate Sancte Romane Ecclesie, ac obedientia et devotio ipsius sanctissimi domini nostri pape vel successorum suorum Romanorum pontificum canonice intransigentibus auctoritate apostolica concedere valeat, devotioni vestre indulget oraculo vive vocis.

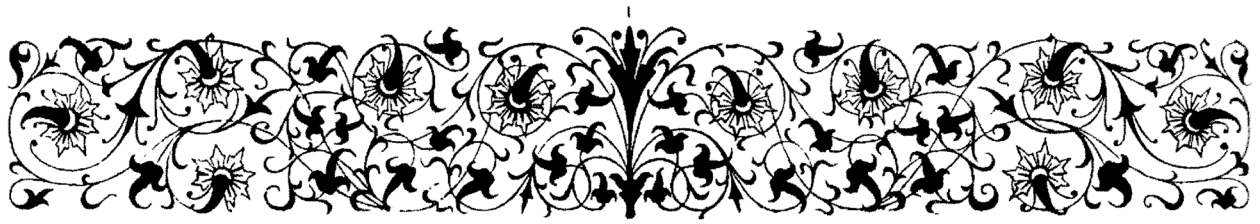
Sic tamen, quod idem confessor de hiis, de quibus fuerit alteri satisfactio impendenda, eam vobis per vos, si supervixeritis, vel per successores et conventus ac ordinem vestros, si tunc forte transieritis, faciendam iniungat, quam vos vel illi facere teneamini, ut prefertur.

Et quod absit, propter huiusmodi gratiam reddamini procliviores ad illicita imposterum committenda, voluit et vult idem dominus noster papa, quod si ex confidentia huiusmodi gratie aliqua forte committeretis, quoad illa predicta remissio vobis nullatenus suffragetur.

Quodque a die, qua presens sua concessio vobis et successive aliis futuris fratribus predictis innotuerit, singulis sextis feriis imperpetuum ultra horas, ad quas estis et alii dante Domino erint ex professionis vinculo obligati psalmum „miserere mei Deus” etc. cum oratione „Deus in perpetuum est” etc., conversi vero et alii vestre religioni suppositi in huiusmodi gratiam comprehensi quinque Pater Noster et totidem Ave Maria semel et devote dicere teneamini et etiam teneantur. Et si aliqui ex dictis sextis feriis essetis vel aliquis vestrum existere impediti, die sequenti vel aliis quum primis commoditas aderit, modo simili supplere psalmum et orationes teneamini et ipsi futuri etiam teneantur.

Mandans vobis idem sanctissimus dominus noster pariter et iniungens, quatenus de supradicta gratia vobis, ut prefertur, per sanctitatem suam misericorditer erogata et in ea contentis litteras nostras testimoniales mentionem plenariam facientes concedere deberemus ad fidem presentium et memoriam futurorum.

In cuius rei testimonium volentes, ut tenemur, mandatis apostolicis obedire presentes fieri ac nostri maioris et consueti sigilli fecimus apensione muniri. Datum Constantie, anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo decimo septimo, indictione x., die lune, tertiodecimo mensis Decembris, pontificatus eiusdem sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Martini pape v. anno primo.

ȘTEFAN S. GOROVEI
Moldvai örmények, Erdélyben, Magyarországon és a nagyvilágban
(Esettanulmány)

La généalogie est simplement le reflet de la plus mouvante, de la plus fluctuante des aventures: la vie.¹

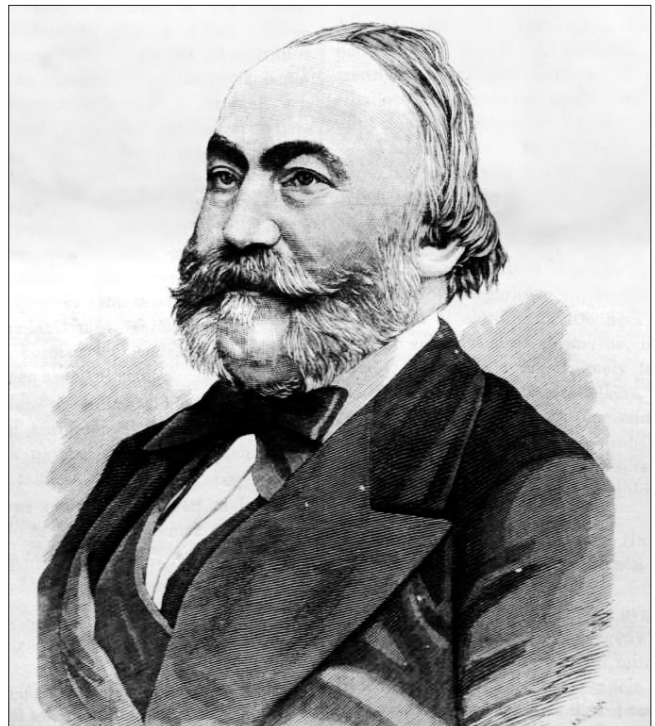
Családtörténeti és genealógiai tanulmányokban fel-felbukkan egy ugyanazt a nevet viselő (Gorove ~ Gorovei) de két különböző magyarországi és romániai család. A családnak úgy a magyar, mint a román ága a két ország politikai és kulturális életének jelentős személyiségeket adott: például Gorove Lászlót (1780–1839) és fiát, Gorove Istvánt (1819–1881) (1. kép), akik a Magyar Tudományos Akadémia tagjai voltak, s jelentős adományokkal is támogatták az intézményt, vagy Artur Goroveit (1864–1951, aki a Román Akadémia tiszteletbeli tagja volt (2. kép). E tanulmányban a két család történetének bemutatása során arra a kérdésre keresem a választ, hogy vajon nem ugyanannak a közös törzsnek két különböző ágáról van-e szó?

A két család már jó 150 évvel ezelőtt értesült egymás létezéséről. Űkapám egyik testvére Nicu I. Gorovei (1834–1886) (3. kép), amikor egyszer Karlsbadban (Karlovy Vary) nyaralt meglátogatta Gorove Istvánt, aki akkor épp Andrassy gróf kormányának volt az egyik minisztere.² A romániai Goroveiek híre így jutott el a magyarországi Gorove család egy másik jeles tagjához, a katona és jogász Gorove Antalhoz (1822–1881), a Budapesti Közjegyzői Kamara első elnökéhez (4. kép), majd később a család Erdélyben, pontosabban Erzsébetvárosban (Epersdorf, Ebesfalva, Ibașfalău) maradt más tagjaihoz is. Így később, amikor nagyapám családtörténeti kutatásai közepette 1888-ban a budapesti, majd 1919-ben az erzsébetvárosi Goroveieknél érdeklődött a család története iránt, mindkét helyről hasonló választ kapott: a Kárpátokon túli Goroveiek létezésől úgy Budapesten, mint Erzsébetvárosban tudtak, és arról is meg voltak győződve, hogy a romániai és magyarországi Gorveiek közös őstől származnak.³ (5–6. kép) Vajon ezt a családi emlékezeten alapuló rokonságtudatot lehet-e igazolni tudományos módszerekkel is?

¹ *Yves du Passage: La généalogie pour tous.* Paris, 1989. 11.

² Földművelésügyi, ipari és kereskedelemügyi 1867–1870 között, később pedig közmunka- és közlekedésügyi miniszter.

³ Gáttajai Gorove János Gorove levelei: Erzsébetváros, 1888. augusztus 9. („notre famille, en origine prochaine de la votre”); és 1919. december 31. Minderről ld. még a tanulmány végén szereplő Addendát.

1. kép – Gorove István (1819–1881)

Artur Gorovei élete végéig (1951. március 19.) a Gorovei család lelkes kutatója maradt. Jómagam majd félszázad óta folytatom az általa megkezdett kutatásokat, így aztán a Gorovei család kutatásának a története már közel száz-húsz éves múlttra tekint vissza. A Román Akadémia Heraldikai Genealógiai és Pecséttani Nemzeti Bizottságának jászvásári fiókintézete (Filiala din Iași a Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române [CNHGS-I]), valamint a Sever Zotta nevet viselő Román Genealógiai és Heraldikai Intézet keretében (Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”) 2013-ban indítottam el a „Gorovei név viselői” tematikájú kutatási projektet.⁴

⁴ E kutatások eredményeiről az alábbi publikációkban adtam hírt: *Mobilitatea populației reflectată în istoria unei familii: purtătorii numelui*

1914.- La 50 de ani.

Artur Gorovei

2. kép – Artur Gorovei (1864–1951)

Nicu I. Gorovei.

3. kép – Nicu I. Gorovei (1834–1886)

Gorovei (sec. XVI–XXI), *Carpica*, 42 (2013) 373–385; Mobilitatea populației reflectată în istoria unei familii. II. Purtătorii numelui Gorovei în ținutul (județul) Bacău, *Carpica*, 44 (2015) 287–306; Un romașcan la Bacău: locotenentul Iacovache Gorovei și întâmplările vieții sale, *Carpica*, 45 (2016) 239–258; Doi boieri dorohoieni și ctitoriile lor. In: Monumentul XVII. Lucrările celei de-a XVII-a ediții a Simpozionului Internațional „Monumentul – Tradiție și viitor”, Partea 1, volum coordonat de Aurica Ichim și Lucian-Valeriu Lefter, Editura „Doxologia”, Iași, 2016. 173–199; O carte, o ghicitoare și o judecată. In: Prutul. Revistă de cultură”, s.n., VI (XV), 2016. nr. 2 (58). 31–37; (De)misticări genealogice. Familia Buzne. In: Analele Științifice ale Universității Alexandru Ioan Cuza Iași, s.n., *Istorie*, 62 (2016) 53–84; Radomirești. Contribuții genealogice pentru istoria unui sat băcăuan. *Carpica*, 46 (2017) 217–253; Tradiție familială și memorie genealogică. In: Ioan Neculce. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei, s.n., XXIII, 2017. 31–51; Din istoria unui sat nemțean. Răzeșii Gorovei de la Bărgăuani. In: Analele Științifice ale Universității Alexandru Ioan Cuza Iași, s.n., *Istorie*, 63 (2017) 223–259; „Intimitatea” cotidiană: accidentul biografic și reacția socială (familială). In: Acta Bacoviensia. Anuarul Arhivelor Naționale Bacău”, XIII, 2018 (megjelenés alatt.)

Három kéziratban maradt konferencia-előadás: Un proiect de cercetare genealogică globală: purtătorii numelui Gorovei (CNHGS-I, 2013. január 15.); Numele unei istorii. O nouă ipoteză (CNHGS-I, 2015. október 13.); Un neam din Moldova: Gorovei (CNHGS, București, 2015. decembrie 9.). Az előadások egyes adatai e tanulmányban is hasznosítottam.

A Gorovei család történetét célzó kutatásaim során ugyanahhoz az alapkérdéshez érkeztem el én is, amely nagyapámat is foglalkoztatta: vajon valóban közös őstől származik-e a család két ága, a magyarországi, valamint a romániai? Ezt a lehetőséget a korábbi armenológusok kész tényként kezelték, anélkül azonban, hogy be is bizonyították volna azt.

Vlad Bănățeanu (1900–1963)⁵ a régi Dorohoi (ma Botoșani) megyei falu és kolostor nevéből kiindulva – Gorovei(ul)⁶ – úgy vélte, hogy „a moldvai Gorovei család örmény eredetű; a név valószínűleg az örmény korovi «erős, vitéz» jelentésű melléknévből, vagy a hasonló jelentésű korov, -i, -iv

⁵ Valódi neve: Włodzimierz Paszkiewicz. Életéről és műveiről ld. *Bogdan Căuș: Figuri de armeni din România*, ediția a II-a (revăzută și adăugită). București, 1998. 74–75.

⁶ A kolostorról az első adatok a 18. század közepéről vannak: *Artur Gorovei: Despre Mănăstirea Gorovei*. In: *Mitropolia Moldovei* XII, 1936 (11) 421–426; Ștefan S. Gorovei: Doi boieri dorohoieni și ctitoriile lor i. m. Sajnos a kolostorról készült legújabb monográfia történettudományi szempontból hasznavehetetlen: *Preot Vasile Irimia: Mănăstirea Gorovei*. Contribuții monografice, Pătrăuți, 2015.

4. kép – Gorove Antal (1822–1881)

«vitézség, erő» főnévből származik. [..] Az örmény közsöböl az -ei képző segítségével lett a Gorovei családnév.”⁷ Szintén a család örmény eredete mellett érvelt Szongott Kristóf is (ő a Gorove, Gorovian alakokat használta),⁸ „szintén örmény eredetű a moldvai Gorovei család is, melynek egyik legjelesebb tagja a folklorista, [Artur] Gorovei.”⁹ A kinyilatkoztatás, azonban még nem bizonyítás. Nézzük tehát a továbbiakban, hogy mi az, amit biztosan tudunk a két család törénetéről.

⁷ Vlad Bănăţeanu: Armenii în toponimia românească și toponimice românești de origine armeană. In: Studii și Cercetări Lingvistice XI. 1960 (2) 208.

⁸ Kristóf Szongott: A magyarhoni örmény családok genealógiája, tekintettel ezeknek egymás között levő rokonságára, s a vezeték és keresztnévek etymológiai értelmére, eredeti, kiadatlan kútforrások felhasználásával. Szamosújvár, 1898. Román fordítása nemrég jelent meg: K. Szongott: Genealogia familiilor armene din Transilvania luând în considerare înrudirea dintre ele și etimologia numelor de familie și a celor de botez, utilizând izvoare originale și inedite, ford. és jegyz. Andrea Ghiță, előszó Lucian Nastasă-Kovács, Editura „Ararat”, București, 2016. Szongott művének eredeti magyar változatát a www.magyarormeny.hu honlapon található válogat alapján idézem a jelen tanulmányban. Mivel ezt a változatot Kövér István szerkesztette ezért a továbbiakban így hivatkozom rá: Szongott–Kövér.

⁹ Vlad Bănăţeanu: Армянские колонии на территории Румынии по данным румынской топонимии. In: „Patma-Banasirakan Handes” [Historical-Philological Journal], Erevan, 1962. (1) 171–191; 181: „Известно, что фамилия Gorovei из Молдовы, а также самый известный румынский фольклорист Gorovei, были армянского происхождения.”

5.a kép – Gáttajai Gorove János (1838–1912)

Igaz ugyan, hogy időrendi szempontból a moldvai Goroveiekről maradtak fenn az első adatok (1591–1592-ből)¹⁰, de ezek csak bizonytalan következtetésekre adnak lehetőséget. Épp ezért elsőként a 19. században fénykorát élő szamosújvári Gorove családról szólok, amelyről már megbízható információk állnak rendelkezésre, és azt is biztosan tudjuk, hogy a család örmény eredetű volt. Az eddigi genealógiák¹¹ a család első tagjaként Gorove Jánost (1715, 1716)¹² jelölték meg. Jánosnak három fia volt: László, Kristóf és Antal, akik közül László és Kristóf Mária Teréziától kapott (1760-ban és 1761-ben) nemeslevelet. (7. kép) A három fiú tehetőses kereskedő volt, és számos házat birtokolt Szamosújvárott. Jánosnak, három

¹⁰ *Documente privind istoria României*, XVI/4, București, 1952. 38., nr. 43 (ld. a 325. lapon lévő képet). Az eredeti dokumentum (1591. szeptember 1. – 1592. augusztus 31 között) lelőhelye: Biblioteca Academiei Române, *Documente istorice*, LVII/1. Az ósláv szöveg kiadása román fordítással: *Documenta Romaniae Historica*, VIII (1585–1592), volum întocmit de Ioan Caproșu, Editura Academiei Române, București, 2014. 637–638., nr. 519 (a 1037. lapon lévő kép). Véleményem szerint az ósláv datálás („váleatul 7100”) csak hozzávetőleges, az oklevelet, szerintem, a XVII. század elején állították ki.

¹¹ Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal IV. k. Pest, 1858. 422–425; Temesváry János: A magyar–örmény nemes családok czimerlevelei. Szamosújvár, 1896. 57–64; Lendvai Miklós: Temes vármegye nemes családjai. II. Bp., 1899. 143–145; Kempelen Béla: Magyar nemes családok IV. k. Bp., 1912. 336–338; Gudenus János József: Örmény eredetű magyar nemesi családok genealógiája (javított, bővített kiadás), Bp., (2000°) 2010°, 260–273. A fenti művek közül a legmegbízhatóbb, véleményem szerint, Gudenus monográfiája.

¹² Kristóf Szongott: Szamosújvár szab. kir. város Monográfiája (1700–1900). Szamosújvár, 1901; román fordítása: Orașul liber regal Gherla, I. Generalități, volum îngrijit de Lucian Nastasă, traducere de Andrea Ghiță, București, 2014. 165, 369–370. Gorove János 1738-ban még élt és a főbb városi polgárok közt tartották számon. Ld. Kádár József: Szolnok-Doboka vármegye monographiája. VI. Dész, 1904. 198. Gorovei Kristóf és Gorovei Abag[ar] városi tanácsosokról ld. ugyanott. Abagar fia, Kristóf 1787-ben szintén városi tanácsos volt évi 200 forint fizetéssel. 1797. január 3-án főbírónak választották (judex primarius). A választási jegyzőkönyvben Chácsig Ábkári Goroveján alakban szerepel a neve. (Minderről ld. K. Szongott: Szamosújvár szab. kir. város Monográfiája (1700–1900) i. m. 288, 322.)

Piskolt 888 VIII/9.

Monsieur,

J'ai accepté votre lettre datée juillet le 30 et par vos lignes j'étais tantôt plus agréablement frappé, car je désirais depuis informé de vous par une des célébrités de ma famille (pas l'ex-ministre, qui était mon oncle, mais un soldat, qui m'était un autre parent) de faire une connaissance avec vous cordiale.

Cependant, malgré moi, il m'est impossible pour cette fois de vous offrir des explications satisfaisantes sur l'histoire ancienne de la famille. La révolution en 1848 avait ruiné le plus grand part de mes documents. D'autre part, et dans l'archive d'un de mes autres biens. Avant quelques années j'ai fait la quelques études, mais les documents avant 1755 sont arméniens et ils m'étaient incompréhensibles, mais une autre

fois avec le temps je les ferais lire par quelqu'un qui comprend l'ancienne langue de notre famille, en origine prochaine de la vôtre.

Vous pouvez être assuré que je serais aussi heureux de pouvoir faire avec vous, Monsieur et avec la branche de la famille Gorove en Roumanie une connaissance bien souhaitée de mon part, que je tâcherais, espérant, qu'il me serait possible (et il ne passerait pas beaucoup de temps jusque là), de vous visiter.

Et par attendant permettez-moi d'espérer d'être honoré par votre visite; pendant l'été je suis ici, l'hiver à Budapest avec ma famille.

Aggréez l'assurance de ma considération cordiale

Gorove László

5.b kép – Az 1888. aug. 9-i levél

fia mellett, volt még egy testvére is, akiről 1721-ből és 1728-ból¹³ maradtak fenn adatok. A fent említett János, és fiainak nevei az eddigi szakirodalomban általában magyar alakban fordultak elő, de meg kell itt említenünk e nevek örmény alakját is. E szerint egy bizonyos Andreasnak¹⁴ volt három fia: Ohanes (vagy Hovhannes), Krikor és Mardiros.¹⁵ A család nemeséget nem kapott ágának is biztosan számos tagja szóródott szét Magyarországtól Szlovákián és Ukrajnán át egészen az Egyesült Államokig, azonban ennek a családfának az összeállítására források hiányában igencsak nehéz munka lenne.

A megnemesített családtagok közül a marhakereskedéssel foglalkozó László családja jelentős gazdagságra tett szert a 18. században. A família egyik tagja Kristóf, örmény néven Chacsig (1752–1801) Szamosújvár főbírája volt. Fiai, az

író Gorove László (1780–1839), Lajos (1784–1830) és Károly (1785–1872) 1824-ben megszerezték a bánsági Gáttaja uradalmat, és ezután I. Ferenc király oklevelé alapján az uradalom nevét családi előnévként használták: gáttajai Gorove. Az író Gorove László fia volt István, aki 1867–1871 között köz- és közlekedésügyi miniszter volt. Mivel Istvánnak nem voltak gyerekei, ezért egyik nő unokatestvérének (Noszlopy Stefánia) a férjét adoptálta (János), aki szintén Gorove volt, csak a család másik ágából. Így a bánsági (Gáttaja), bihari (Piskolt) és a magyarországi (Varsány, Rákóczi-falva) birtokokat e János örökölte. Férfiágon a családnak ez az ága János fiával, Gorove Lászlóval (1868–1938) kihalt; leányágon pedig a báró Uray és a Szinnyi Merse családokban folytatódott tovább.

A 18. században a nemesített család másik ága elhagyta Szamosújvárt és Erzsébetvárosban (Ebesfalva) telepedett le.¹⁶

¹³ K. Szongott: Oraşul liber regal Gherla, I. Generalităţii i. m. 168–170.

¹⁴ Nagy I.: i. m. IV. k. 423.

¹⁵ A Martin (Márton) = Mardiros (Márdirosz) azonosságáról ld. K. Szongott: Genealogia familiilor armene din Transilvania i. m. 185, 187, 288; Uő. Oraşul liber regal Gherla, I. Generalităţii i. m. 284, 301.

¹⁶ 1919. december 31-i levelében Gorove János azt írta Artur Goroveinak, hogy dédnagyanyja, Hankovics Mária, János felesége és az 1761-ben meg-

Subita mea Rudeuic!

Epistola Ta me a cauroi
o surpriza de tot plăcută.

Originea noastră comună familia
noastră; și strămoșii mei au știut-o.

Eu dela tatăl meu care
murise înainte de-această cu-
ră o 36 ani, am înțeles că noi
avem rude în Moldova, dintre
care pe unii, tatăl meu și-a
chiar și cunoscut. —

Noi cu totu ne tragem originea
dela Ghela. Ioan Gorove și
fiul său Vasile, cunoscuti de
tine de prin Budapesta, îi
știu și eu, doar de-așdă se
mutase străbuna mea aici la
Ghașfalău (Elișabetopol) ear
după moartea ei a lăsat
pe moșul meu (bunicu)
caruia unul dintre nepoții e
acel Ioan Gorove pe care l
ști tu din Budapesta, și
aceluși fiu Vasile a fost și
deputat dietal. —

Strămoșii noștri și aici s-au
disting prin prioritatea și
religiozitatea lor, depre care
luam dovădele sattele
vechi istoricești, care vorbesc
despre dăruirea lor.

Ranura dela Budapesta
e și acum f. bogată. Pe noi
cei de aici nu ne prea îmbul-
țesc averile, dar suntem bogati
f. bogati în dragostea față
de rudele noastre. Și ea
dragoste de neam așteptăm
cu nevădare procreta

Ta vizita cât mai
în grabă

iubițoarele Tale
rudenii

Ioan Gorove
și fam.

Ghașfalău la 31-XII. 1919.

7. kép – A Gorovei család két ágának címere Gorove(i), a Gorove Kristóf részére kiállított oklevél alapján (1761)

Az 1762-ben született és 1829-ben meghalt (8. kép) Jakab sírja ma is megtalálható az ebesfalvi temetőben. Érdekesség, hogy a sírkőn Gorovei alakban szerepel a család neve. Jakabnak két feleségétől – Sztenkovics Mária megh. 1799¹⁷ és Gyertyánffi Anna (1781–1859)¹⁸ – nem kevesebb mint tizennégy gyereke (kilenc fiú és öt lány) született. Az egyik fiú Gergely (1807–1881; felesége Kabdebó Mária) annak a Jánosnak volt az édesapja, akit a fent említett István adoptált. Az Ebesfalván maradt másik fiú, Lajos (1816–1884) leszármazottai a II. világháború idején áttelepültek Magyarországra. Innen az 1956-os forradalom előtt és után az Amerikai Egyesült Államokba vándoroltak ki. A család egyik leghíresebb tagja Stephen (Steve) Gorove (1917–2001) az úrjog egyik első kidolgozója. Ennek

nemesített Kristó menyje volt az, aki elsőként Ebesfalvára érkezett. János két testvéréről (Antal és Tivadar) az eddigi genealógiai munkák egyetlen adatot sem hoznak. 1923 augusztusában nagyapám meglátogatta Erzsébetvárosban a vele egy évben (1864) született Gorove Jánost, aki nagyapámnak ajándékozta Goroveiek családfáját, valamint a családi címer másolatát (mindekkettő megtalálható jelenleg a Gorovei család archívumában). Erről a látogatásról ld. *Artur Gorovei: În târgul Sibiului*. In: Lumea, Iaşi, an. VI, 31 august 1923, p. 2.

¹⁷ 1799. január 1-én halt meg, az erzsébetvárosi örmény templomba temették el. Ld. Ávedik Lukács: *Erzsébetváros monográfiája*. Szamosújvár, 1896. A modern román kiadás alapján idézem: *Oraşul liber regal Elisabethopolis*, ford. Mihail Szabó, Bucureşti, 2014. 118.

¹⁸ 1859. június 8-án halt meg, az erzsébetvárosi örmény templomba temették el. A síremlékről készült fotót dr. Liviu Cîmpeanu bocsájtotta a rendelkezésemre.

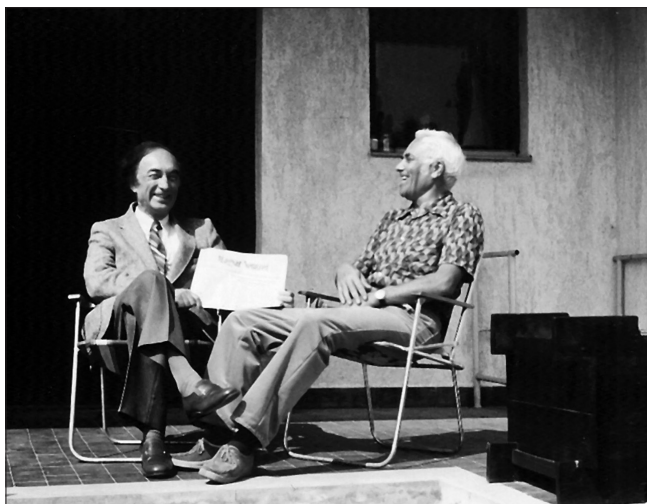
8. kép – Gorovei Jakab sírhelye az erzsébetvárosi temetőben

az Istvánnak a testvére volt dr. Gorove László (1927–2000) (9. kép), akinek szintén László nevű fia jól ismert szakorvos Budapesten. László és testvére, István népes családdal rendelkezik, amelyben az unokák jellemző örmény neveket kapnak, ahogy például a 2016. június 30-án született Gorove Ábel Arakel is.¹⁹ Ebesfalván a Gorove név utolsó viselője Gorove Katalin (1882. július 25 – 1951. december 10.) volt, aki utód nélkül halt meg. A család többi tagja Ebesfalváról elköltözve más romániai városokban telepedett le, ahol leszármazottaik ma is élnek.²⁰

A család magyarországi ágának tagjai közül a sarkadi (Békés megye) Gorove Jenő (1892–1936) és testvére, István

¹⁹ Ezeket az információkat az ifjabb dr. Gorove László lánya, a Strasbourgban élő dr. Gorove-Mohácsi Anna bocsájtotta a rendelkezésemre, amit ezúttal is szeretnék hálásan megköszönni neki.

²⁰ Így például Marosvásárhelyen és Radnóton. 1930-ban a radnóti Gorove István testvéreivel Jánossal és Lászlóval, akik Szamosújváron laktak, részt vett az erzsébetvárosi örmény templomban cerebrált szertartáson. Ez a Gorove István (1878–1942) Kazatsay Emiliát (1881–1965) vette feleségül. Házasságukból született Emilia Gorovei (1902–1977), aki a székelyudvarhelyi temetőben nyugszik. Gorove Istvánnak három nőtestvére volt: Mária (1858–1942, ∞ Nyárády Gerő), Jolán (∞ Izmael Domokos) és Kornélia (1860–1941, ∞ Pap Elek). Ld. *Gudenus J. J.: Örmény eredetű magyar nemesi családok genealógiája* i. m. 67–268.

9. kép – Gorove László és Stephen Gorove

édesanyjuk, Rzhovszky családnevét vették fel. István utódai, általam ismeretlen körülmények között, a Szovjetunióba kerültek²¹, ahol a család egyik tagját Szabina Istvanovna Gorovét (szül. Sarkad, 1923. december 25.) a leningrádi ostromban (10. kép) tanúsított hősiességéért kitüntették. A háború után elvégezte a tanárképző főiskolát és történelem-tanárként dolgozott, majd később a Marxizmus-Leninizmus Kutatóintézet tagja lett. Férje után felvette a Balmasnova nevet.²² Szabina nővére Gorove Katalin (Katerina) 1945-ben végzett az Orosz Balettintézetben, és Ludmilla Melnyikova együttesében táncolva világhírű balerina lett.

A tényekhez hozzátartozik, ezért említeni kell, hogy a Gorove család sok tagja használta jogtalanul a gáttajai előnevet.²³

*

A moldvai Goroveiek a mai Neamț környékéről szóródtak szét a 17. század folyamán Bákó, Tecuci és Jászvásár környékére. Igaz ugyan, hogy ma egész Románia területén, Dobrogeától a Bánságig, sőt még külföldön is Spanyolországtól, Olaszországon át a Közel-Keletig találunk Goroveieket, de ezek kivétel nélkül mind Moldvából vándoroltak ki. Mivel a családnak a 16. századtól kezdve az egyik legállandóbb eleme a név (Gorovei) volt, ezért előbb e név jelentését próbáltam meg feltérképezni. A nyelvészek szerint a családnév mai alakja vagy

²¹ A családnak erről az ágáról az idősb Gorove László 1989. december 10-én hozzám írt leveléből értesültem. Minderről részletesebben ld. a tanulmány végén található Addendát.

²² Ld. www.polkmoskva.ru/people/775365 valamint: www.polkmoskva.ru/people/775365.

Köszönöm Ioan-Augustin Guriță-nak hogy felhívta ezekre az internetes forrásokra a figyelmemet.

²³ „Egyesek még a gáttajai előnevet is használták, pedig arra csak Gorove László, Lajos és Károly testvérek illetve leszármazottaik voltak jogosultak”. (Gudenus J. J.: Örmény eredetű magyar nemesi családok genealógiája i. m. 264.)

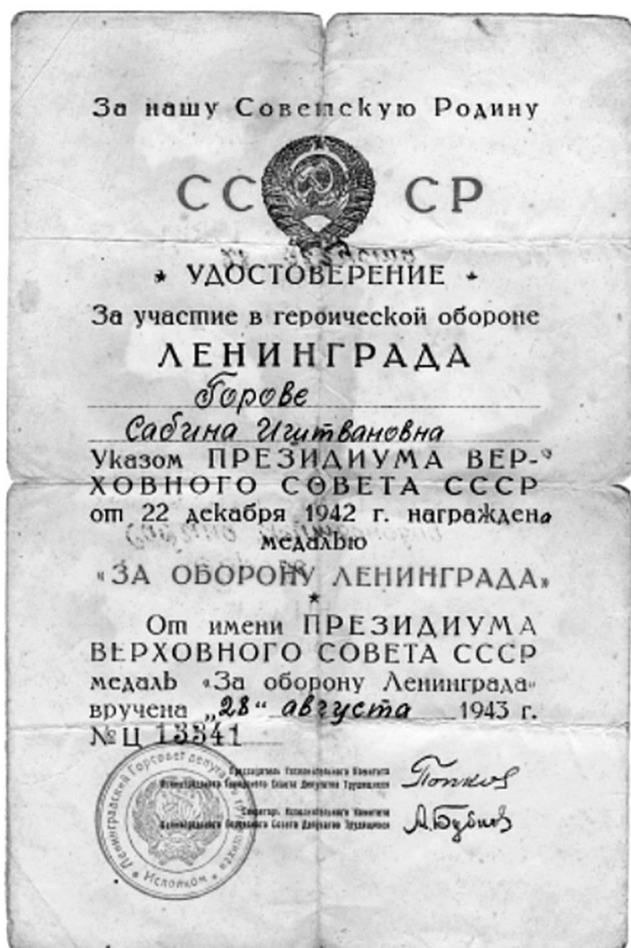
10.a kép – Gorove Szabina

a szláv (ukrán) gora (hegy)²⁴, vagy a szintén szláv gorobei (veréb)²⁵ szóból származik. Ha ez így van, akkor nyomban fel kell tennünk azt a kérdést, hogy miért nem találunk szláv (ukrán) nyelvterületen (a mi esetünkben, például Bukovinában, vagy Máramarosban) más Gorovei családokat is? A rejtelmy megoldásához tovább kell vizsgáljunk azokat az adatokat, amelyek a név történetéről árulkodnak. Az 1760. július 28-án kelt nemesítő oklevélben (amelyben László, felesége és gyermekei kaptak nemességet) a Gorove alakot találjuk. Az 1761. október 25-én kelt és László testvérének, Kristófnak nemességet adományozó oklevélben viszont a Gorovei alak szerepel. Szongott szerint a „Gorovej a Gorovéból az örmény sajátítóeset -i ragával képződött nem más, mint az örmény birtokos jelző.”²⁶ Ez a magyarázat abból az alapfeltevésből indult ki, hogy a név alapalakja nem a Gorovei, hanem a Gorove volt, jóllehet ezt egyáltalán nem tudjuk bizonyítani, sőt a fenti diplomák is arra engednek következtetni, hogy a két nevet felváltva használták.

²⁴ Ezt a magyarázatot az ismert román nyelvész Hariton Tiktin (1850–1936) adta nagyapámnak egy 1899. április 13-án írt levelezőlapon (a Gorovei család archívumában).

²⁵ Erre ld. Iorgu Iordan (1888–1986) szócikkét: Dicționar al numelor de familie românești, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983. 229.

²⁶ Szongott–Kövrér: i. m. 59.

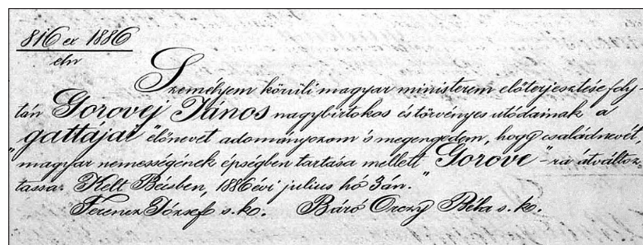

10.b kép – Az éremért kapott oklevél

Szongott a szamosújvári anyakönyvekben kutatva azt találta, hogy 1715-ben három Hohannes nevezetű személynek is az örmény neve Ázbej volt. „Mivel mind a három Ázbej János – írja Szongott –, megkülönböztetésül az első Gorove, a második Dsokébin és a harmadik Fésfés melléknevet nyert, mely mellékneveket a volt Ázbej név helyett vezetéknev gyanánt használták.”²⁷ Ezen előfeltevésekből az alábbi következtetést vonta le Szongott: „Gorov, gorovi örmény szó, jelentése ügyes, vitéz, derék, bátor, eszes, erős kezű; görögül jaculator. Az Ákoncz család örmény neve, Gorove = Ázbej. Ákoncz, Ázbej, Gorove egy család. A Gorovej a Gorovéból az örmény sajátítóeset -i ragával képződött.”²⁸ Szongott tetszetős elmélete – azonkívül, hogy, mint már említettem abból indul ki, hogy a Gorove volt az eredeti alak – egy apró, de annál lényegesebb részletkérdést megválaszolatlanul hagy: hogyan kaphatott valaki örmény környezetben román eredetű gúnynevet? Ugyanis, ahogy azt maga Szongott is írja a Dsjokábin, vagy Djokábin gúnynev „Dsokébin. Joce bine

²⁷ Uo. 12.

²⁸ Uo. 59.

11. kép – A családnév változtatást jóváhagyó császári leirat

román szó, jelentése: jó táncos, jól tánczol.”²⁹ Csak zárójelben jegyzem meg, hogy egy újabb, de teljesen megalapozatlan elmélet szerint „a moldvai Goroveiek neve az örmény Gorovi szóból ered, melynek jelentése, Gorov fia’. Erdélyben a nevet Gorovei formában vették át, ami magyarul azt jelenti, hogy, Gorovból való.”³⁰

Kristóf ágán (lásd az 1761. évi oklevelet) a Gorovei vagy Gorovej névalak hagyományozódott. Csak 1886-ban kapta meg a már említett ebesfalvi Gorovej János azt a császári leiratot, amely engedélyezte számára a gáttajai Gorove (j nélkül) névalak használatát (11. kép). Ezután a család többi tagja is egyre gyakrabban használta a rövidebb névváltozatot. Íme néhány bizonyíték arra, hogy 1886-ig a j-s változat is használatban volt: Kristóf unokájának, Jakabnak az ebesfalvi sírkövén Gorovei (8. kép) alak található. Egyik fiát Gergely-Kristótot (1808–1881) egy 1832-ben kelt oklevél Gregorius Gorovej-ként³¹ említi, a másik fiát, Lajost (1816–1884), pedig „nobilis Ludovicus Gorovei”-ként.³² Nővérük, Katalin nevét (Katica, 1807/18108–1877), aki a békési Kiss Antalhoz³³ ment feleségül, fiának keresztlevélbe (Békés, 1835. dec. 20.) Catharina Gorovei-nek írták be.³⁴ Magát Gorovej Jánost is 1864-ben még

²⁹ A Dsokébin, Djokábin családnál. Ld. Szongott–Kövér.: i. m. 41.

³⁰ Nicolae Gazdovits: Istoria armenilor din Transilvania (de la începuturi până la 1900). 1996. 390. A szerző azt is felveti (szintén megalapozatlanul), hogy a család egyik ága felvette az Akoncz nevet, mivel az akoncz szó az örményben a gorov szóval rokonértelmű.

³¹ Calendarium novum et vetus ad annum bissextilem MDCCCXXXII [...] in usum M. Principatus Transsilvaniae et Partium Adnexarum..., Typis Lycei Regis, Claudiopoli, p. 147.

³² Itt szeretném megköszönni Ovidiu Demetrescunak (Bukarest), az erzsébetvárosi Gorove János leszármazottjának, hogy ezeket az információkat a rendelkezésemre bocsájtotta. János az 1832-ben említett Gergely-Kristóf (Gregorius Gorovei) fia volt.

³³ Kiss Antal (1801–1877): „Az erzsébetvárosi születésű Gorove Katalinnal (1807 k. – 1877) kötött házasságot; fiuk, József (* 1835)”. (Héjja Julianna Erika: Békés vármegye archontológiája és prozopográfiája 1715–1848. Gyula, 2009. 336.)

³⁴ Hungary, Catholic Church Records, 1636–1895, Database, FamilySearch (https://familysearch.org/ark:/61903/1:1:XKB5-CFQ : accessed 19 June 2015), Catharina Gorovei in entry for Carolus Joannes Josephus Kiss, 20 Dec 1835, Baptism; citing Gyula, Békés, Hungary, Tolna Megyei Levéltár, Budapest (National Archives, Budapest); FHL microfilm 639,535. Katalin 1808-ban született és 1877. ápr. 7-én halt meg Békésben. A trees.ancestry.com.au internetes oldalon szerepel Gorove Lisa (Lisa Family Tree), valamint Gorove Anna is. A familysearch oldalon található Gorovei Jakab (Jacobus) Gorovei, aki Czinker Josephát vette feleségül. Gyerekeket Gorovei János Jakobot 1865. január 3-án keresztelték Debrecenben: Hungary, Catholic Church Records, 1636–1895, Database, FamilySearch (https://familysearch.

Summum memoriam fidelis hōis;
 Martinus Verezar Indep, Sima
 Christoff Szepcseny, Lucator Ecclēpari,
 Nicolaus Christoff knator, Lucas
 Simai Senator, Christophorus Porocvi
 Senator, Abagarus Porocvi sgi knator,
 Martinus, et Petrus Balta Vidua,
 Anna Porocvi Verezar, Vidua Marti,
 ni Kovrig.

12.a kép – Az 1759. évi okmány aláírói

Ioannes Nepomuc Martinus Gorovei-ként³⁵ anyakönyvezték, és csak 1886 után kezdte el viselni a Gorove nevet. Gorove László fia, Kristóf, a jövődő miniszter nagyapjának és a szamosújvári városi tanács tagjának egy 1788. március 26-án kelt dokumantumban Gorovej Kristófként szerepel a neve.³⁶ 1791-ben, amikor a szamosújvári és ebesfalvi örményeknek, akik jogaik védelme érdekében az erdélyi országgyűléshez fordultak, Gorovei Kristóf és Novák Theodor volt a szószólója.³⁷ 1797-ben amikor főbíróvá választották nevének örmény alakját (Gorovejan) írták a dokumentumba.³⁸

A fentiek alapján felmerül a kérdés: mi volt előbb a Gorovei (Gorovej) alak, amelyből később eltűnt az i ~ j; vagy pedig a Gorove alak, amelyhez később hozzátapadt az i ~ j? A kérdés megválaszolásához fel kell lapoznunk az 1760 előtti dokumentumokat is. A Mária Terézia által 1758. április 17-én a szamosújvári (Armenopolis) örményeknek kiadott oklevélben a család két városi tanácsosa (senatores) az alábbi két néven szerepelt: Christophorus Gorovej és Abagarus Gorovej.³⁹ Mindketten 1758–1761 között⁴⁰ töltötték be a tanácsosi funkciót. Nevük ugyanebben az alakban (Abagarus Gorovei senator és Chirstophorus Gorovei senator (12.a. kép) megtalálható még abban a petícióban is, amelyet 1759-ben tíz szamosújvári örmény polgár intézett a bécsi udvarhoz,

org/ark:/61903/1:1:XZG8-N9S : accessed 19 June 2015), Johannes Jacobus Gorovei, 03 Jan 1865, Baptism; citing Debreczen, Hajdu, Hungary, Tolna Megyei Levéltár, Budapest (National Archives, Budapest); FHL microfilm 639,499.

³⁵ Az adat Ovidiu Demetrescutól (Bukarest) származik.

³⁶ Dr. Kapronczay Károly: Adatok a magyarörmény orvosok és gyógyszerészek történetéhez. Budaörs, 2002. 62.

³⁷ Kovács Bálint: Armenii în Transilvania (de la stabilirea lor în secolul XVII până în secolul XX): <http://gyfl.ro/hu/kiadvanyok-tanulmanyok.html>.

³⁸ Ld. a 12. jegyzet. Gorovian alakban használta a nevet a Cyprus College tanára Nina Gorovian-Zenios is egy 2004-ben a Cyprus Entrepreneurship Competition keretében tartott konferencián is. Ld. <http://www.cs.ucy.ac.cy/cyec/WorkshopProgramme.pdf>. Elképzelhető, hogy egyszerű elírásról van szó, mert más forrásokban a tanárnő neve Gorovaia alakban fordul elő.

³⁹ Liber Regius, LIII, 431. A II. József által kiadott 1786. október 9-i oklevélben szerepel Christophorus Gorove, ordinarius orator (Uo. 430.). Ld. <https://archives.hungaricana.hu/en/libreriegii/hu> (Királyi Könyvek – 53.279/a).

⁴⁰ Ld. a 12. jegyzet Abag ~ Abagar] névre vonatkozó tanulmányát.

et devotissime desegere audeamus; nos agere e numero Moxum Armenorum esse, qui Augustissima Domo Austriaca rem Transylvanicam sub imperium accipiente vicina Svis Dominacionis oportunitate vocati, misso Turcico jugo e Moldavia in Transylvaniam venerunt, in qua Szamosujvarini sedem figentibus Divina Bonitas Sudori, et indefesse inductura Nostra in tantum benedixit, ut subinde in comodum Patrie, ac qua Instructores et Contributa

12. b kép – Az 1759. évi okmány részlete arról, hogy az aláírók Moldvából jöttek.

azzal a céllal, hogy megsürgesse a számukra esedékes nemessítő oklevelek kiadását.⁴¹ A fentiekből logikusan következik, hogy Abagarus Gorovei nem lehetett más, mint a későbbi Gorove László.⁴²

Ezekből a dokumentumokból arra a kérdésre is válasz kaphatunk, hogy az erdélyi és magyarországi Goroveiek, valóban Moldvából vándoroltak-e be? Általánosan elfogadott az a nézet, hogy a szamosújvári örmények Moldvából érkeztek.⁴³ Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az alábbi kijelentés, amely a már említett tíz szamosújvári örmény polgár által aláírt petícióban található:

„nos aeque e numero illorum Armenorum esse, qui Augustissima Domo Austriaca rem Transylvanicam sub imperium accipiente vicina Svis Dominacionis oportunitate vocati, misso Turcico jugo e Moldavia in Transylvaniam venerunt.” (12.b kép)

*

A családnév olyan szellemi és kulturális örökség, amelyről a család tagjai csak nagyon ritka esetben mondanak le. Így volt ez az örmények esetében is, akik miután Moldvából kivándoroltak Erdélybe és onnan Magyarországra, ősi

⁴¹ Arcadie M. Bodale – Claudia Tărnăuceanu: Două documente din veacul al XVIII-lea de la Finanz- und Hofkammerarchiv din Viena, referitoare la înobilarea armenilor plecați din Moldova la Gherla. In: Cercetări Istorice, s.n., XXXIV, 2015, p. 161–168.

⁴² Nem tudom milyen érvek alapján azonosíthatók az Abagar és a Ladislav (László) nevek. Szogott szerint az Ábkár az örmény Abagar rövidített alakja. Az Abagar jelentése: vitéz férfi, magnus, törökül aga. Ld. Szogott-Kövr: i. m. 3.: „Ábkár, Abágár az örmény (vitéz férfi) rövidítése: magnus, magnates; törökül aglia”. Véleményem szerint azonban a név a mezopotámiai V. Abgarus vagy edesszai V. Abgar királyra megy vissza. A romániai örmények között is előfordul ez a név: Apcar Baltazar (1880–1909), festő; vagy Abgar Buiucliu, ügyvéd. Róluk ld. B. Căuș: Figuri de armeni din România i. m. 68 și 87.

⁴³ A moldvai örmények kivándorlásáról ld. N. Gazdovits: Istoria armenilor din Transilvania (de la începuturi până la 1900) i. m. 77–80.; Marius Chelcu: Cauze ale părăsirii Moldovei de către armenii la sfârșitul secolului XVII, în Istorie și societate în spațiul est-carpatic (secolele XIII–XX), volum editat de Dumitru Ivănescu și Marius Chelcu, Omagiu profesorului Alexandru Zub, Editura „Junimea”, Iași, 2005. 73–81.; Nagy Kornél: Az erdélyi örmények katolizációja (1685–1715). Bp., 2012.

családnevüket megőrizték. Nemcsak a Goroveikkel, hanem a Pelealb nevet viselő édesanyám családjával is ez történt, akik Suceavától át Botoșanig, Romanig és Szamosújvárig mindenhol megőrizték ősi családnevüket.⁴⁴ Csak ritka esetben fordul elő az, hogy az örmények román családnevet vettek fel. Ilyen, például Moldvában, az Ávedik Lukács által felfedezett Galimás⁴⁵ család, amelynek egyik tagja az ismert román történész Aurel H. Golimas (1908–1995) volt.

A következőketek levonásához az alábbi előfeltevésekből indultam ki:

1. Az ismert Goroveiek közül időrendben a moldvaiak az elsők.
2. Az erdélyi Goroveiek Moldvából vándoroltak ki a 17. század végén.
3. Egy ortodox románból nem lett örmény, de egy örmény átérhetett az ortodox hitre.

Konklúziók

1. A moldvai és az erdélyi Goroveiek közös őstől származnak.
2. Valamikor a 16. század közepén Moldvában az örmény Gorovei család egyik tagja áttért a keleti ortodoxiára. Az ő leszármazottai a Kárpátok túloldalán maradt mai Goroveiek.
3. Azok a Goroveiek, akik megtartották ősi örmény vallásukat a 17. század végén Moldvából kivándoroltak Erdélybe.

Véleményem szerint, tehát, bizonyítottan tekinthetjük azt, hogy a moldvai, valamint az erdélyi és magyarországi Goroveiek nemzetsége (das Geschlecht) ugyanattól a közös őstől származik. Azt, hogy a családi név nyelvtani alakja a feltételezett szláv, avagy a feltételezett örmény szótövből miként alakult tovább, a nyelvészeknek kell eldönteniük. A kutatások jelenlegi állása alapján jómagam amelletteszem le a voksot, hogy a Keleti Kárpátok két oldalán felvirágozó két család neve örmény származású.

„Acceptor ses ancêtres s'est se donner une chance de mieux être soi-même.”⁴⁶

ADDENDA

Doktor Gorove László (1927–2000) emlékére

Gorove László, az erzsébetvárosi Goroveiek leszármazottja, 1989. december 10-én kelt levelében írt nekem a család általa ismert történetéről. Ebben a levélben Gorove Antalról és Gorove Istvánról többek között ez áll:

„der im Freiheitskrieg von 1848 der erste gewesen sein soll, der die Mauer der Budaer Burg eroberte und die ungarische Fahne darauf hißte. Zufälligerweise erfuhr ich, daß ein Gorove István, der 1849

⁴⁴ K. Szongott: Genealogia familiilor armene din Transilvania i. m. 218–219.

⁴⁵ Ávedik L.: Orașul liber regal Elisabethopolis i. m. 285.

⁴⁶ Y. du Passage: i. m. 32.

als Leutnant gefallen ist und auf dem Friedhof in Köröshát /Komitat Békés/ ruht, 8 Enkelkinder, 2 Urenkel und 4 Ururenkel in der Sowjetunion haben soll. Wissen Sie darüber Bescheid ?”

(Ő [Gorove Antal] volt az, aki az 1848-as szabadságharc idején, Buda visszafoglalásakor elsőként tűzte ki a magyar zászlót a vár falára. Véletlenül megtudtam azt is, hogy az 1849-ben hadnagyként elesett és Körösháton (Békés megye) eltemetett Gorove Istvánnak van állítólag a Szovjetunióban nyolc unokája, két dédunokája és négy ükunokája? Ön tud róluk esetleg valamit?)

Majd negyedszázadnyi kutatás után sikerült némi adatot feltárnom, amelyek révén most megpróbálok válaszolni a Gorove László által feltett kérdésekre.

1. Gorove Antal

A sepsiszentgyörgyi genealógus, Kocs János 2013. január 28-án nekem írt levelében felvázolt néhány adatot a Gorovei család azon ágáról, amelynek őse 1797-ben bukkant fel először. Ennek, a névről nem ismert, személynek négy gyereke volt: Antal (1822 – Budapest, 1881. nov. 27.), felesége 1861-től Ullmann Teréz (1826 – Budapest, 1917. febr. 12.)⁴⁷ István, megh. 1881 után.

Sarolta, megh. 1881 után, férje: Csotka Károly.

Anna, meghalt 1881 után⁴⁸, férje: Kiss Péter.

A fentiek közül csak Antalról tudjuk, hogy születtek gyerekei:

Rozália

Gizella

Árpád (1864 – Pásztó, 1935. ápr. 17.) felesége: Oláh Margit, fiai: Antal és István.

Ilona

A fenti adatokat sikerült feltárnom a 48-as forradalmár, valamint a Budapesti Közjegyzői Kamara első elnökének, Gorove Antal családjának pásztói ágáról. A jelenlegi Budapesti Közjegyzői Kamarától kapott Gorove Antalra vonatkozó információk, véleményem szerint nem megbízhatók.⁴⁹ Ezek szerint, ugyanis Antal a Bihar megyei földbirtokos, Gorove László fia lett volna.⁵⁰ Habermann Gusztáv ugyanezt a nézetet vallja, szerinte Antal, Gorove Lászlónak Rác Mária

⁴⁷ Terezei Ullmann családjáról ld. *Kempelen Béla*: Magyar zsidó családok. I. (Reprint kiadás), Bp., 1999. 100.

⁴⁸ Elhalálkozásuk pontos idejét sajnos nem tudjuk, de az Antal halálát hírül adó gyászjelentésben még élőként szerepelnek, ezért biztosan 1881 után halhattak meg csak.

⁴⁹ A Budapesti Közjegyzői Kamara részéről Várkonyi Vera válaszolt megkeresésemre, aki a Rokolya Gábertől származó adatokat is megküldte részemre. Itt köszönöm meg mindkettőjük fáradozását.

⁵⁰ *Rokolya Gábor*: A polgári közjegyzőség emlékezete 1875–1949. Bp., 2009. 169. Várkonyi Vera 2015. január 28-án hozzám intézett levelében írja: „Me Rokolya a trouvé l'extrait de naissance de Gorove Antal à Nagyvárad (Oradea, en Roumanie). Le père de Gorove Antal était M. Gorove László, propriétaire des terrains”.

Magdolnával⁵¹ kötött házasságból született fia volt. Ez viszont azt jelentené, hogy Antal, a már említett közismert politikusnak és miniszternek, Gorove Istvánnak a testvére lett volna, ami viszont ellentmond az összes eddig ismert forrásnak. Emellett a szakirodalomban Antal több helyen is (lásd például Rokolya Gábor könyvét) a gáttajai előnevet viseli, ami ugyancsak furcsa, hisz 1824-ben nem minden Gorovei kapta meg ezt a jogot, hanem csak a politikus Gorove István apja, valamint annak két testvére. Ha Antal jogosan viselte a gáttajai előnevet, akkor csak e két testvér (Lajos, megh. 1830, és Károly megh. 1872) valamelyikének a fia lehetett. Emellett Lendvai Miklós szintén úgy tudta, hogy Gorove Antal a családnak azon ágához tartozott, amely 1760-1761-ben nem kapott nemességet.⁵² Ugyancsak ezt a feltételezést erősíti meg Gorove Antal budapesti síremléke is (amelyről Teodora Artimon készített számomra fényképeket). A síremléken Antalnak csupán a születési és a halálozási évszámait (1822. okt. 29. – 1881. nov. 27.) szerepelnek, és egyetlen információ sincs arról, hogy a család bármilyen nemesi előnevet viselt volna.⁵³ Gudenus János nagy genealógiai munkájában⁵⁴ Antal utódairól is találunk néhány adatot: Róza ∞ Zakariás; Gizella ∞ Karátson Lajos; Ilona (1860–1918⁵⁵) ∞ Varjassy Dezső. Békés vármegye prozopográfiai monográfiájában azt olvashatjuk, hogy „Kiss Péter 1840. március 14-én Gyulán vette feleségül a sarkadkeresztúri Gorove Vince lányát, Annát”.⁵⁶ Ez a Gorove Anna nem lehet más, mint Antal leánytestvére.⁵⁷ Tudjuk azt is, hogy Annának két lánya volt: Sarolta (szül. 1846) és Mária Rozália (szül. 1841). Antal egy másik leánytestvére, szintén Sarolta (1810 k. – 1888) Csátka Lajossal (megh. 1863 előtt) kötött házasságot.⁵⁸ Négy fiúk született (ezek közül Vincét ismerjük név szerint), valamint egy lányuk Rozália, akit 1845. április 22-én kereszteltek meg Sarkadon.⁵⁹

⁵¹ *Habermann Gusztáv*: Személyi adattár a szegedi polgár-családok történetéhez. Szeged, 1992. 94.: „Szülei valószínűleg László földbirtokos és neje Rácz Mária Magdolna voltak”.

⁵² „Ennek leszármazója volt Gorove Antal budapesti kir. közjegyző, sz. állom. Honvéd-ezredes (megh. 1881. nov. 27. Budapest), a ki 1848/49-ben a 3. sz. (vörös sipkás) honvéd-zászlóalj őrnagya és parancsnoka volt”. (*Lendvai M.*: Temes vármegye nemes családjai i. m. 143.)

⁵³ Teodora Artimon hozzám írt levele (2016. márc. 7.). A halotti bizonyítványt ld. Römisch-Katolisches Pfarramt, Szentistvánváros, 19. Band, I-482 Folio (1873-1883), mikrofilmen: A109. A halotti bizonyítvány szerint Antal Nagyszalontán és nem a Bihar megyei Kisgyánon született, ahogyan azt az az eddigi szakirodalom állította.

⁵⁴ *Gudenus J. J.*: Örmény eredetű magyar nemesi családok genealógiája i. m. 264–265.

⁵⁵ *Kempelen B.*: Magyar zsidó családok i. m. II. k. 31.

⁵⁶ *Héjja J. E.*: Békés vármegye archontológiája és prozopográfiája 1715–1848 i. m. 339.

⁵⁷ *Gudenus J. J.*: Örmény eredetű magyar nemesi családok genealógiája i. m. 265.

⁵⁸ *Héjja J. E.*: Békés vármegye archontológiája és prozopográfiája 1715–1848 i. m. 255.

⁵⁹ Hungary, Catholic Church Records, 1636–1895, Database, *FamilySearch* (<https://familysearch.org/ark:/61903/1:1:XCYQ-HJB>: accessed 27 June 2015), Sára Gorove in entry for Rozalia Csotka, 22 Apr 1845, Baptism; citing Sarkad, Bihar, Hungary, Tolna Megyei Leveltar, Budapest (National Archives, Budapest); FHL microfilm 642,641.

Anna és Sarolta, tehát testvérek voltak,⁶⁰ az édesapjuk, pedig egy bizonyos Gorove Vincent volt. Rozália fiát, Jánost (Joannes) 1810. december 12-én keresztelték meg Püspökkladányban, amikor is édesanyja családnevét *Cziszraként*⁶¹ jegyezték le, ami minden bizonnyal a Cziffra név téves olvasata lehet. A fentiek alapján nagy a valószínűsége annak, hogy Anna és Sarolta szülei Vince és Rozália, egyben Gorove Antalnak is a szülei voltak. Nézzük, vannak-e más bizonyítékok is e feltételezés megerősítésére?

1. Gáttajai Gorove János, a már említett, nagyapának 1888-ban küldött, levelében⁶² azt írta, hogy a romániai Goroveiek létezéséről családjának egyik olyan tagjától tudott, aki jeles katona volt. Ez véleményem szerint nem lehetett más, mint Gorove Antal.

2. Tudjuk, hogy Antal ősei a Gorovej nevet viselték.⁶³ A családnévnek ez az alakja Kristóf ágán hagyományozódott: az 1761-ben megnesemesített Cristophorus Gorovei fiai (Ioannes, Antonius és Theodorus) közül János alapította az erzsébetvárosi ágat. A másik kettőről azonban az eddigi genealógiai munkák semmit sem írnak. Az a feltételezésem, hogy Gorove Vince Kristóf második fiának, Antalnak volt a fia. Ebben az esetben az 1848-ban katonaként harcoló Gorove Antal harmadik unokatestvére volt a politikus Gorove Istvánnak, és második unokatestvére a politikus Gorove István által adoptált Gorove János édesapjának. A sarkadi Goroveiekről⁶⁴ a Gudenus által közölt adatokból⁶⁵ kiderül, hogy a Szovjetunióba emigrált Szabina Istvanovna Gorove (Balmasnova) ebből az ágból származott. Szabina Gorove István felesége, Lukáts Katalin testvérenek (Lukáts Anna, férje: Rzihosky Vilibald) volt a lánya. Szabina Kolb Kálmánhoz (1859–1923, eltemetve Sarkadon a kőrösháti temetőben) ment feleségül, és két fia született: Gorove Jenő⁶⁶ (1892–1936, szintén a kőrösháti temetőben eltemetve), valamint Gorove István. Ez utóbbi Elena Egerovát vette feleségül és két lányuk született: Szabina és Katalin, akikről fentebb már szóltam.

A Myheritage internetes oldalon az oroszországi Mihail Szudarev egy bizonyos 1828-ban született Gorove István kapcsán még az alábbi személyekről keres információkat:

⁶⁰ *Gudenus J. J.*: Örmény eredetű magyar nemesi családok genealógiája i. m. 265.

⁶¹ Hungary, Catholic Church Records, 1636–1895, Database, *FamilySearch* (<https://familysearch.org/ark:/61903/1:1:XCPG-NCN>: accessed 27 June 2015), Joannes Gorove, 12 Dec 1810, Baptism; citing Püspökkladány, Hajdu, Hungary, Tolna Megyei Leveltar, Budapest (National Archives, Budapest); FHL microfilm 623,283.

⁶² Ld. a 3. jegyzetet.

⁶³ *Habermann G.*: Személyi adattár a szegedi polgár-családok történetéhez i. m. 94.: „Elődeinek családneve eredetileg «Gorovej» volt”.

⁶⁴ Ld. az 59. jegyzetet.

⁶⁵ *Gudenus J. J.*: Örmény eredetű magyar nemesi családok genealógiája i. m. 266.

⁶⁶ Az 1907–1908-as tanévben a kolozsvári római katolikus gimnázium ötödikes tanulója volt: Az Erdélyi róm. kath. státus hegyes rendiek vezetése által álló kolozsvári főgymnáziumának Értesítője az 1907–1908 tanévről, Cluj, 1908. (<http://library.hungaricana.hu/hu/kolozsvar>). A Hadtörténelmi Levéltár és Irattár igazgatójától, Bonhardt Attilától kapott információk alapján Gorove Jenő az I. világháborúban hadnagyként szolgált a hegyvidékszoknál.

Řihovská, Kolb Kálmán, Cziffra Rozália, Gorove Szabina férje után Rzhovski (1862–1954), Gorove Sára és Gorove Vincent (Vincentius, Vinse, Venze). Mivel Szudarev Szabina Istvanovna Goroveról gyűjt adatokat egyértelmű, hogy a Szabinával kapcsolatban felsorolt nevek a Gorove család sarkadi ágára mutatnak. Ha valóban létezett az 1828-ban született Gorove István, akkor ő nagy valószínűséggel Gorove Antal testvére volt. A fenti adatok, tehát, világosan bizonyítják azt, hogy a magyarországi Gorove család két „tévelygő” ága,⁶⁷ a pásztói (Antal után) és a sarkadi (István után), valójában nem tévelygő, hanem az ősi Gorove(i) család természetes tagjai.

2. Gorove Viktor

Ugyancsak Kocs János juttatta le hozzám azt a Gyulafehérvári Királyi Ítéltő Tábla által kiadott gyászjelentést, amelyben az áll, hogy gáttajai Gorove Viktor, a Királyi Ítéltő Tábla bírása „hosszú szenvedések” után 1917. október 31-én Budapesten elhunyt.⁶⁸ A gyászjelentést Schäser Ferencz nyomdája nyomtatta ki Gyulafehérvárott. Hitel adván a nyomtatott szónak⁶⁹ elkezdtem más információkat is keresni a család eme elfelejtett tagjáról. Így tudtam meg, hogy Gorove Viktor 1904-ben Hátszegen, 1909-ben, pedig Déván működött, mint járásbíró, majd később Petrosényban dolgozott, és nevét a gáttajai előtag nélkül használta.

A lugosi Gabriel Gorovei által számomra megküldött család-történeti adatokból kiderül, hogy a 20. század elején Hátszegen lakott egy bizonyos Victor-Ştefan Gorovei, feleségével Blancával. Házasságukból egy fiú, Ioan-Ladislau Gorovei (Hátszeg, 1907. máj. 22. – Arad, 1967. máj. 15.) és egy lány, Maria-Blanca (Hátszeg, 1908. máj. 22. – Hátszeg, 1977. febr. 25.) született. Ioan-Ladislauból orvos lett,⁷⁰ 1932-ben Bukarestben feleségül vette Porkoláb Jolánt (szül. Resica, 1908). Fiúk Ioan-Armand, aki később katonai pályára lépett, 1932. szeptember 17-én született Bukarestben. A rendelkezésemre álló összes dokumentumban a család tagjainak vezetéknéve Gorovei alakban szerepel, kivéve Maria-Blancát, akinek a családnéve: Gorove. Már ez az aptó tény is arra terelte feltételezésemet, hogy Victor-Ştefan a Gorovei család erdélyi ágából származott. Ezt erősíti meg Victor-Ştefan Gorove eredeti halotti bizonyítványa is, amelyet Teodora Artimon tárt fel

a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában. A halotti bizonyítványban, amely a név magyarorsított változatát, Gorove Győző tartalmazza,⁷¹ a család többi tagja is megtalálható: felesége Thodossy Blanka, szülei pedig Gorove Ignác és Veszély Lujza voltak.⁷² Gorove Győző tehát azonos a fent említett Victor-Ştefan Gorovei-jel, aki Ioan-Ladislau és Maria-Blanca édesapja is egyúttal. Veszély Lujza férje valójában nem Gorove, hanem Fark Ignác⁷³ volt, akinek édesanyja, Mária (1805–1857) az erzsébetvárosi Gorovei Jakabnak és Gyertyánffy Annának a lánya volt.⁷⁴ Ahogyan a sarkadi Goroveiek esetében, úgy itt is az történt, hogy női ágon hagyományozódott a családnév. Ez egyben azt is jelenti, hogy ezekben a társadalmi körökben ennek a családnévnek elég nagy volt a „forgalmi értéke”. Hasonló jelenséget a család moldvai ágánál is megfigyelhetünk.⁷⁵

Jelen tanulmány első része a Magyar–Román Történeti Vegyesbizottság XXIII. ülészakán, 2016. szeptember 22-én hangzott el Gyulafehérvárott előadás formájában. (Az ülészakáról a Turul (89) 2016. 4. 153. folyóirat is beszámolt.) Az Addendával kiegészített változat nyomtatásban az Istorie, genealogie. Transferuri culturale / Történelem, genealógia. Kulturális transzfer. Lucrările celei de XXIII-a Reuniuni a Comisiei Mixte de Istorie Româno-Ungară (Alba Iulia, 21–22 septembrie 2016), kiad. Nicolae Edroiu, Remus Câmpeanu és Laura Stanciu, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2017. 3–85. c. kötetben jelent meg. A magyar változatban az eredeti román szöveghez képest csupán néhány bibliográfiai változtatást (lásd 4. jegyzet) eszközöltem.

Miközben jelen tanulmány fordítása a végéhez közeledett, a jól ismert sepsiszentgyörgyi genealógus kolléga, Kocs János a Jászvásótt megrendezett XVIII. Nemzeti Genealógiai és Heraldikai Kongresszuson (2018. május 10–12.) átnyújtott nekem egy terebélyes családfát, amely a szamosújvári Gorove János (1715, 1716) férfi ági, de leginkább női ági leszármazottait tartalmazza. A család első, még örmény nevet viselő generációjára vonatkozóan fontos adatokat tartalmazó genealógiai táblát azonban már nem tudtam hasznosítani ebben a tanulmányomban (majd egy következőben meg fogom tenni), de ezúttal szeretném hálás köszönetemet kifejezni Kocs Jánosnak baráti gesztusáért.

Végül szeretném megköszönni Nagy Levente tanár úr fordítói munkáját.⁷⁶ (Şt. S. G., Bécs, 2018. június 16.)

⁶⁷ Tévelygőknek nevezem azokat, akiket nem sikerült beilleszteni az eddigi stabil családi genealógiákba.

⁶⁸ Köszönöm Liviu Cîmpeanunak a gyászjelentés szövegének értelmezésében nyújtott segítségét.

⁶⁹ *Gorove Viktor* Gudenusnál is a gáttajai előtaggal szerepel. *Gudenus J. J.*: Örmény eredetű magyar nemesi családok genealógiája i. m. 266.

⁷⁰ Azonos a két világháború között Gorove Vasile (László) románosított néven felbukkanó személlyel.

⁷¹ Gorove Viktor 1875-ben Marosvásárhelyen született: A Marosvásárhelyi Evang. Reform. Collegium Értesítője az 1883–84-ik iskolai évre, Marosvásárhely, 1884. 58.

⁷² Teodora Artimon hozzám intézett levele (2015. máj. 13.)

⁷³ Valószínűleg azonos az 1848. évi Nemzetgyűlés jegyzőjével Gorove Ignáccal. Ld. http://hu.metapedia.org/wiki/ttires_ormenyek.

⁷⁴ A családfa fellelhető itt: <https://www.radixforum.com>.

⁷⁵ Érdemes lenne megvizsgálni, hogyan működik a családnév hagyományozódása a Kárpát-medence más etnikumainál.

⁷⁶ Fordította: Nagy Levente. Az illusztrációk forrásai: internet (1, 10 11); dr. Rokolya Gábor (4); Gorovei levéltár, Fálticeni (2, 3, 5, 6, 7); magángyűjtemények: dr. Liviu Cîmpeanu (8), dr. Anna Gorove-Mohácsi (9), dr. Arcadie Bodale (12a, 12b). Köszönöm dr. Alexandru Pinzarnak a felvételek nyomtatáshoz való elő készítését.

HENDE FANNI

Az Országos Levéltár Mohács előtti gyűjteményében található kódextörédek*

A Q 406 fond

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára a Mohács előtti gyűjtemény Q 406 fondjában 33 darab, a 13. és 15. század között keletkezett kódexekből fennmaradt kódextörédek, azaz fragmentumot őriz, amelyek 28 levéltári jelzetbe lettek besorolva. A Magyar Országos Levéltár szekciókra tagolódás utáni első, 1960-ból származó fond- és állagjegyzékében még nem szerepelt ez a fond,¹ ahogy 1969-ben sem említi még a középkori gyűjtemény története,² de az 1972-ben, Borsa Iván által készített fond- és állagjegyzékben már négy darab fragmentummal helyet kapott önálló törzsegységként.³ Ennek oka az volt, hogy a segédlet megjelenése előtt pár évvel elindult restaurálási munkák során lefejtett, illetve az egyes fondokból, állagokból kiemelt törédek számára a Mohács előtti gyűjteményben önálló fondot hoztak létre, Q 406 jelzettel. Ezt követően ide kerülnek a mai napig a restaurálás vagy rendezési munkák során felbukkanó törédek, de e mellett ajándékozás útján is kerültek kézirat-törédek ebbe a fondba.⁴ Ennek a gyűjteménynek alig fél száz évnyi gyarapodása után 33 darab fragmentumot vehetünk most jegyzékbe. Az őrzőiratokról lefejtett anyagok egy részének áthelyezésekor feltűntették az őrződokumentum jelzetét is. Ennek hiányában sajnos néhány törédek eredetére és használatára már nem lehet következtetni, ezáltal ezek a pergamenlevelek a középkori kéziratosság feltáráshoz lényegesen kevesebb információval szolgálnak.

* A szerző az MTA–OSZK Res Libraria Hungariae Kutatócsoport munkatársa.

¹ A Magyar Országos Levéltár fond- és állagjegyzéke 2. rész: Q–X szekciók és mutatók. Bp., 1960. (Magyar Állami Levéltárak Fondjegyzékei I. kötet) 2–22. Az akkori utolsó, 284-es fond a Csánki-hagyaték volt.

² Borsa Iván: A Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Levéltára I., A gyűjtemény kialakulása. *Levéltári Közlemények*, 40 (1969) 289–323.

³ Borsa Iván: A Mohács előtti gyűjtemény. Bp., 1972. (Levéltári leltárak 54.) 7., 44.

⁴ „A gyűjtemény sajátos része a kódexek, kódextörédek csoportja. A családi levéltárakkal együtt bekerült, azok anyagától el nem szakítható középkori kódexek mellett rengeteg kódextörédek található a Magyar Országos Levéltárban... A kódextörédek gyűjtése jelenleg csak azokra a darabokra terjed ki, amelyek az amúgy is szükségessé vált restaurálás során előkerültek.” Lakos János: Magyar Országos Levéltár. Bp., 1996. 124–125.

A szokásos és nagy számban előkerülő, liturgikus könyvekből – misszálé, breviárium, antifonále, graduále és szekvencionále – származó törédek mellett Szent Ágoston, Ps-Abdias és IX. Gergely pápa műveiből, illetve a Bibliából is fennmaradtak kisebb nagyobb darabok. Mint önálló kötetek ezek a kódexek a könyvnyomtatás nagyarányú elterjedése következtében fokozatosan vesztek jelentőségükből, nagy részük különféle könyvkötőkhöz került, ahol a 16. századtól kezdve az erős pergamenleveleket mindenféle iratok kötő- és borítóanyagaként használták fel.

A levéltár három nagyobb állagából került át a fragmentumok nagyrésze a Q 406 fondba: 1.: a Magyar Kincstári Levéltárak (E szekció) Magyar Kamara archivumának fondcsoportjából, 2.: a Kolozsmonostori Konvent levéltárából (F szekció), 3.: a Családi fondok, levéltárakból (P szekció). A Kamara archivumának két fondjába, a Regesta decimarum (E 159) és az Urbaria et conscriptiones (E 156) fondokba a szepesi kamara levéltárából is kerültek be iratok, valószínűsíthetően ezekkel is érkeztek a Felvidéken használt kódexekből származó levelekkel borított dokumentumok. Ebből a fondból hat notált liturgikus fragmentum került elő, két 14. századi misekönyv (Q 406-20 és 21), egy 14. századi szekvencionále (Q 406-25), illetve antifonále (Q 406-23) és két 15. század eleji antifonále (Q 406-22 és 24) ránk maradt törédekeinek a ritusa és kottafírása néhai teljes kódexük felvidéki keletkezését támasztja alá. Ennek a provenienciának a jelentősége, hogy az addigi ismereteink a korabeli könyvkultúránkról, illetve liturgia- és zenetörténetünkről bővülnek.⁵

A második csoport (7 darab) a Kolozsmonostori Konvent levéltárának fondjából került a Mohács előtti gyűjteménybe. A konvent levéltárának rendezése során, az 1640-es években rendelte el Pálffy István requisitor a konvent jegyzőkönyveinek bekötését, ezzel megőrizve azokat a pusztulástól.⁶ Ekkor valószínűleg helyben található anyagokat használtak fel. Ezek közül kiemelném az ugyanabból a kódexből származó, konventi iratot borító két monasztikus breviárium-fragmentumot (Q 406-10 és 15a), amely leveleknek csábító azonosítását

⁵ Mezey László: Fragmenta codicum. Egy új forrásterület feltárása. *MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei*, 30 (1978) 65–90.

⁶ Jakó Zsigmond: A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei 1289–1556. I.–II. kötet. Bp., 1990. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 17.) I. 146.

az apátság 1427-ből fennmaradt könyvjegyzékében szereplő breviáriummal gátolja, hogy utóbbi az 1423-ban Balázs apát elvitte.⁷ Nyilvánvaló azonban, hogy a bencés monostorban több ilyen könyvnek is kellett lennie, amelyek az apátságban megmaradhattak a 17. századi rendezésig, amikor a használaton kívüli liturgikus kéziratok kötőanyagként való felhasználására lehetőség nyílt.

A harmadik csoportnál, a családi levéltárakból átkerült töredékeknel nem állapíthatjuk meg egyértelműen, hol keletkeztek és használták az egykori kódexeket, mert korábbi felhasználásukról és a Q 406 fondba bekerülésükről nem maradt fenn adat.

A művelődéstörténeti eredményeken túl a könyvkötő műhelyek megismeréséhez is hozzájárulnak az azonos kódexből származó beírt pergamenkötőanyagok. Egyrészt a helyi anyagok felhasználását jól mutatja a kolozsmonostori konvent példája, a különböző iratsomók kötőanyagává váló, már említett két breviárium-töredék.

A helyben kötőanyagává váló pergamenlevelek mellett az eltérő gyűjteményekből előkerülő, egy kéziratból származó töredékek a könyvkötő mesterek működésébe engednek bepillantást. Erre példa az Esterházy Miklós nádor levéltári anyagának borítója (Q 406-16). A fragmentum a soproni levéltárban őrzött számadáskönyv kötésével együtt ugyanaból a kódexből, Szent Ágoston *De civitate Dei* című művéből való. A Sopronban lévő őrzőkönyvet az említett kézirat egyik levelébe egy, a 17. században Sopronban dolgozó könyvkötő kötötte, ezért feltételezhető, hogy ugyanő kapott megbízást a városhoz közeli Kismartonban lévő nádori levéltár iratának kötésére is.⁸

Az általunk vizsgált Q 406 fondba az iratokat fedő borítók mellett olyan töredékek is bekerültek, amelyek könyvek kötései voltak. Közülük mára csak egy könyvet, egy 18. századi magyar nyelvű jogi formuláskönyvet őriz a levéltár könyvtára (Q 406-04). A többi őrzőkönyve ma már nem ismert. Három töredékcsoport került be Tóth Béla ajándékként, amelyek őrzőkönyvét nem tudjuk biztosan meghatározni. A Q 406-11c jelzetű fragmentumot őrző borítékon Iosephus Flavius *A zsidó nép története* című művének 1574. évi, baseli kiadása szerepel őrzőkönyvként, ám ez a kötet nem található meg a levéltárban. A nyomtatási adatok valószínűleg hibásan lettek feljegyezve, amely nehezíti az őrzőkönyv azonosítását. A Ballassa család levéltárából is került a gyűjteménybe könyvborítóként felhasznált pergamenlevél, amelyet valószínűleg már korábban lefejtettek, és a többi irat közé tettek az őrzőkönyvről való utalás nélkül.

Összefoglalva elmondható, hogy azok a kódexek, amelyekből kikerültek a Q 406 jelzet alatt őrzött kódextöredékek, magyarországi használatról tanúskodnak, de ez csak

részben jelenti azt, hogy itt is másolták azokat. A Q 406 gyűjtemény nagyrészt a Magyar Királyság területén használták fel könyv- és iratkötőanyagként. A magyar kottairással ellátott töredékek egyértelműen bizonyítják, hogy az egykori teljes kódexeket a Magyar Királyság területén másolták, és helyben váltak kötőanyaggá. Nagy érték tulajdonítható ezeknek az emlékeknek, mert a középkori Magyarországról fennmaradt töredékek számát gyarapítják. A töredékek középkori teljes kódexeinek rekonstruálásához a liturgiátörténet, zene-tudomány és művészettörténet eredményeinek a figyelembe vételével jutunk el.

Köszönettel tartozom Madas Editnek, Lauf Juditnak és Sarbak Gábornak segítő tanácsaikért és észrevételeikért, és Rác Györgynek, hogy lehetővé tette a gördülékeny munkát a levéltárban. Külön szeretnék köszönetet mondani Boreczky Annának és Gilányi Gabriellának a fragmentumok díszítésének és notációinak a szakszerű leírásáért, Vizkelety Andrásnak a német nyelvű traktátus leírásában és Balogh Tamásnak a holland nyelvű Biblia-fragmentumok azonosításában nyújtott rendkívüli segítségükért.⁹

A fragmentumok leírásánál hivatkozott irodalom:

- AH = *Analecta hymnica medii aevi*. (Ed. G. M. Dreves–C. Blume–H. M. Bannister.) Leipzig, 1886–1922.
- Biblia Sacra iuxta vulgatum versionem. (Ed. Robertus Weber.) Stuttgart, 1969.
- BHL = *Bibliotheca hagiographica latina antiquae et mediae aetatis*. I–II. k. (Ed. Socii Bollandiani.) Bruxellis, 1898–1899.
- CC SL = *Corpus Christianorum, Series Latina*. Turnhout, 1953–2018.
- Ch = *Repertorium hymnologicum. Catalogue des chants, hymnes et proses, séquences, tropes en usage dans l'église latine*. I–VI. k. (Ed. Ulysse Chevalier.) Louvain, 1892–1920. (*Analecta Bollandiana*)
- CS EL = *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*. Vindobonae, 1866–2018.
- Fragmenta codicum, I/2 = *Fragmenta Latina codicum in Bibliotheca Seminarii cleri Hungariae Centralis*. (Recensuit Ladislaus Mezey cum sociis in opere Adriana Fodor, Editha Madas, Gabriele Sarbak, Tünde Wehli, Iuditha Lauf-Nobilis, Catharina Fülep, Ladislao Veszprémy, Walter Pass, Petro Erdő, Clara Boross.) Bp., 1989. (Fragmenta codicum in bibliothecis Hungariae, I/2.)
- Fragmenta et codices, II = *Mittelalterliche lateinische Handschriftenfragmente in Esztergom*. (Hrsg. von András Vizkelety unter Mitwirkung von Péter Erdő, Katalin Fülep, Judit Lauf-Nobilis, Edit Madas, Gábor Sarbak, Janka Szendrei, László Veszprémy, Tünde Wehli.) Bp., 1993. (Fragmenta et codices in bibliothecis Hungariae, II.)

⁷ *Tagányi Károly*: Adatok a hazai középkori könyvtárak történetéhez. V. A Kolozsmonostori konvent könyvtára 1427-ben. *Magyar Könyvszemle*, 14 (1889) 88–91.

⁸ A Soproni Levéltár pergamenkötéseiről bővebben: *Lauf Judit*: A Sopronban őrzött liturgikus kódextöredékek és a Schottenstift. *Ars Hungarica*, 39 (2013) 124–135.; *Szendei Katalin*: A könyvkötéshez felhasznált kódextöredékek társadalom- és kultúrtörténeti összefüggései Sopronban. *Magyar Könyvszemle*, 123 (2007) 278–309.

⁹ A levéltári kódextöredékek leltárának első változatát 2013-ban készítettem el Rác György kérésére a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Medieviztika Tanszékén akkor még működő medieviztika specializáció keretében szakdolgozatként, ugyanis az Országos Levéltárban őrzött kódextöredékekről segédlet még nem állt a kutatók rendelkezésére. A leltár készítésénél kezdettől a *Fragmenta Codicum* műhely formai követelményeit követtem.

- Fragmenta et codices, III = Mittelalterliche lateinische Handschriftenfragmente in Győr. (Hrsg. von András Vizkelety unter Mitwirkung von Péter Erdő, Katalin Fülep, Judit Lauf-Nobilis, Edit Madas, Gábor Sarbak, Janka Szendrei, László Veszprémy.) Bp., 1998. (Fragmenta et codices in bibliothecis Hungariae, III.)
- Fragmenta et codices, V = Mittelalterliche lateinische Handschriftenfragmente in Sopron. (Hrsg. von Edit Madas in Verbindung mit Judith Lauf, Gábor Sarbak, András Vizkelety, unter Mitwirkung von Katalin Fülep, Janka Szendrei, Tünde Wehli.) Bp., 2006. (Fragmenta et codices in bibliothecis Hungariae, V)
- Hesbert = Corpus Antiphonalium Officii. III. Invitatoria et Antiphonae. (Ed. Renato-Joanne Hesbert.) Roma, 1968. (Rerum ecclesiasticarum documenta, Series maior fontes IX)
- Missale hoc pro ecclesia Pataviensi. Passavii, 1505.
- Jakó 1990 = *Jakó Zsigmond: A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei I–II. k. 1485–1556. Bp., 1990.* (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 17.)
- Kádár–Kiss–Póka 2011 = *Kádár Zsófia–Kiss Beáta–Póka Ágnes: A Nagyszombati Egyetem Teológiai Karának hallgatósága 1635–1773. Bp., 2011.* (Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből 26.; Varia Theologica, PPKE HTK 3.)
- Szendrei 1981: *Szendrei Janka: A magyar középkor hangjegyes forrásai. Bp., 1981.* (Műhely tanulmányok a magyar zene történetéhez 1.)
- Iacobus de Voragine: Legenda aurea.* (Ed. Theodor Graesse.) Lipsiae, 1850.
- Walther, Proverbia = Proverbia sententiaeque latinitatis medii aevi, I–VI. (Ed. Hans Walther.) Göttingen, 1963–1969. (Lateinische Sprichwörter und Sentenzen des Mittelalters in alphabetischer Anordnung)

A Q 406 fondban található kódextörédek

Fragm. Lat. Q 406-01.

MISSALE PATAVIENSI PROXIMUM

14–15. század fordulója – 2 levél

Közepesen vastag, sarkain levágott, erősen kopott, több helyen alig olvasható, foltos pergamen levélpár, a f. 1 külső kolumnájának a szélét levágták (szöveghiány), a két levél között legalább három további levélpár hiányzik: 340×475 mm. – Kéthasábos írástükör: 255×82+17+82 mm, 32 tintával megvonalmazott sor. – 14–15. század fordulójáról származó gótikus könyvírás. – Kétsoros vörös és kék lombard iniciálék, vörös és kék majuszkulák, fekete majuszkulák vörös megerősítővonallal, rubrikák.

Őrzőkönyv: Ismeretlen. A f. 2v felső margóján későbbi kéztől tollpróba: NB.

Eredet – használat: A passauai rítuson belül Bécs liturgikus gyakorlatát követi. Bécs vonzásokörzetében használhatták a kódexet (ld. tartalmi leírás).

MISSALE PATAVIENSI PROXIMUM. Commune plurimorum martyrum, Missae votivae De Sancto Spiritu, De angelis, De caritate

f. 1r–v De pluribus martyribus Evv [Egrediente Iesu de templo ... reg]num super regnum ... (Mc 13,[1–8]8–13); *Egressus Iesus de templo ibat et accesserunt ad eum discipuli eius ...* (Mt 24,1–13); *Cum videritis abhominacionem ...* (Mt 24,15–35); *Off. Mirabilis Deus in sanctis ...*; *Off. Exsultabunt sancti in gloria ...*; *Off. Letamini in Domino ...*; *Off. Gloriabuntur in te omnes qui diligunt ...*; *Off. Anima nostra sicut passer ...*; *Secr. Munera tibi Domine devocionis ... te miserante redduntur. Per.*

Három levélpár hiányzik.

f. 2r–v De Sancto Spiritu Or. [Deus cui omne cor ... cogitaciones cordis] nostri ut te perfecte diligere ...; *Ep. Unicuique nostrum datur* (I Cor 12,7); *Gr. Beata gens cuius est Dominus ...*; *V. Verbo Domini celi ...*; *Ev. Si diligitis me ...* (Io 14,15–17); *Off. Emitte Spiritum tuum ...*; *Secr. Hec oblatio Domine Deus ...*; *Comm. Spiritus qui a patre procedit ...*; *Pref. [Qui] ascendens super omnes*; *Compl. Sacramentum salutis nostre ... – Feria IV De angelis, Officium. Adorate Deum omnes angeli ...*; *Coll. Perpetuum nobis Domine tue ...*; *Lect. Dixit michi angelus scribe ...* (Apc 19,9–10); *Gr. Benedicite Domino omnes angeli ...*; *V. Benedic anima mea ...*; *Ev. Ascendit Iesus Hierosolimam ...* (Io 5,1–5); *Off. Inmittit angelus Domini ...*; *Secr. Hostias tibi Domine offerimus laudis ...*; *Comm. Dico vobis gaudium est angelis ...*; *Compl. Repleti Domine benedictione celesti suppliciter ... – Feria V De caritate, Officium. Caritas Dei diffusa est ...*; *Or. Omnipotens sempiterna Deus qui iusticiam tue legis ...*; *Lect. Caritas paciens est benigna ...* (I Cor 13,4–8); *Gr. Ecce quam bonum ...*; *V. Sicut unguentum (sic) in capite ...*; *V. Mandavit Dominus misericordiam et vitam ...*; *Ev. Filioli adhuc modicum vobiscum* (Io 13,33); *Off. Meditabar in mandatis tuis ...*; *Secr. Mitte quesumus Domine Spiritum Sanctum qui et hec [munera ...].*

Megegyezik az MS Ludwig V 6 jelzetű kódexszel és a Fragmenta et codices, V, Fragm. 381–388. sorozat Fragm. 387. számú töredékével.

Irod.: *Lauf Judit: Bécs és Sopron középkori liturgikus gyakorlatának összefüggései a soproni kódextörédek alapján. Kísérlet a 15. századi Bécs környéki misszálé néhány specifikus vonásának meghatározására. Magyar Könyvszemle, 125 (2009) 273–304.*; *Uő: Verbindungen der mittelalterlichen liturgischen Praxis in Wien und Ödenburg. Codices Manuscripti, 73-74 (2010) 15–30.*; *Uő: Beiträge zur liturgischen Praxis in der Diözese Wien und im Wiener Schottenstift auf grund Ödenburger Handschriftenfragmente. In.: Quelle und Deutung I. (Ed. Sára Balázs). Bp., 2014. 89–104.*

Fragm. Lat. Q 406-02a.

MISSALE PATAVIENSE

14–15. század fordulója – 1 levél

Vastag, szakadozott, gyűrött, foltos pergamenfólió felső fele: 207×260 mm. – Kéthasábos írástükör: *160×86+17+86 mm, megmaradt 21 tintával megvonalmazott sor. – 14–15. század fordulójáról származó gótikus könyvírás. – Ötsoros fedőfestékes L iniciálé, a betűtest zöld növényi ornamentikával díszített, kétsoros vörös és kék iniciálék váltakoznak, vörös és kék majuszkulák, fekete majuszkulák vörös megerősítővonallal, rubrikák.

Őrzőkönyv: Ismeretlen. A fragmentum a Q 406-02b jelzetű töredéssel együtt a P 2025 Adorján-Szeleczy család 1535–1937 jelzetű fond iratainak a részeként került a levéltárba.

Eredet – használat: A kódex a Passau egyházmegyében keletkezhetett (vö. tartalmi leírás). Használati helye nem határozható meg, mivel az Adorján-Szeleczy család levéltári fondjába kerülése és az egykori őrzőkönyve nem ismert.

MISSALE PATAVIENSE. Commune unius apostoli, unius martyris (szöveghiány)

f. 1r–v In die unius apostoli Comm. [Amen dico vobis quod] *vos qui reliquistis omnia ...; Comm. Ego vos elegi de mundo ...; Compl. Conserva quesumus Domine populum tuum ... – De uno martyre* Intr. *Letabitur iustus in Domino ...; Intr. In virtute tua letabitur ...; Ps. [...]; Intr. [Gloria et honore coronasti eum ... eum] super opera manuum; Or. Sancti martyris tui quesumus Domine ...; Lectt Iustus si morte preoccupatus ... Deo anima illius. [Propter hoc ...] (Sap 4,7–11,13–14[15]); [Charissime nemo militans Deo ... dabit tibi Dominus in] *omnibus intellectum* (II Tim 2,[4–10]10); *Iustus cor suum tradet ... non recedet* [memoria eius ...] (Sir 39,6–12[12–13]); [Beatus homo qui invenit sapientiam ... vie pulchre] *et omnes semite ...* (Prv 3,[13–17]17–20); *Beatus vir qui in sapientia ...* (Sir 14,22; 15,3–6); *K[arissime memor esto ...]* (II Tim 2,8[8–10; 3,10–12]).*

A Passau rítusú misekönyvekben található meg a *Sancti martyris tui quesumus Domine* könyörgés (vö. Passau, 1505 nyomtatott kiadás és a Bécs liturgikus gyakorlatát követő Cod 4812 jelzetű kódex).

Fragm. Lat. Q 406-02b.

GRADUALE cuiusdam ECCLESIAE HUNGARICAE

14–15. század fordulója – 1 levél

Közepesen vastag, alsó sarkán és a belső szélén levágott, foltos, kopott, helyenként alig olvasható, gyűrött, szakadozott pergamen levél, mérete: 320×202 mm. – Egyhasábos írástükör: 263×*195 mm, tintával megvonalmazott 17 szöveg- és 11 kottasor. – 14–15. század fordulójáról származó gótikus könyvírás. – Fekete tollrajzos iniciálék, kék és vörös osztott törzsű iniciálék, fekete majuszkulák vörös megerősítővonallal, rubrikák. A verzó felső lapszélén korabeli fekete tintával: *xxviii*. – Metzigót notáció öt fekete vonalon. C- és f-kulcsokat használ, de a custos még nem jelent meg. A climacus három pontos rajza a későbbi metzi-magyar keveréknotáció jele. Összetételben megfigyelhető a két punctum sajátos összekötése, amely lengyel hatásra utal. A notáció vonalrendszerének magassága a szövegsorral együtt: 22 mm.

Őrzőkönyv: Ismeretlen. Vö. a 2a őrzőkönyv leírásával. A töredéken (1v alsó margó) későbbi kéztől számítási műveletek és íráspróba: *Non nobis Domine non nobis sed nomini tuo da gloriam* (Ps 113,9).

Eredet – használat: A kódex a Magyar Királyság északi területén keletkezhetett (vö. notáció). Használati helye nem határozható meg,

mivel az Adorján-Szeleczy család levéltári fondjába kerülése és az egykori őrzőkönyve nem ismert.

GRADUALE cuiusdam ECCLESIAE HUNGARICAE. Dominica Palmarum

f. 1r–v Dominica Palmarum ad processionem A. [Cum appropinquaret Dominus ... in via] *alii ramos de arboribus ...; H. Gloria, laus et honor tibi sit rex ...* (AH 50,160–163); AA [Fulgentibus palmis prosternimur adve]nienti *Domino huic omnes occurramus cum ymnis et canticis benedicentes Dominum; Occurrunt turbe cum floribus et palmis ...; Pueri Hebreorum tollentes ramos ...; Pueri Hebreorum vestimenta ...; Scriptum est enim percutiam pastorem ...; Et dispergentur oves gregis ...; H. O crux ave spes* (Ch 12842); H. *Te summa Deus trinitas collau[det ...]* (Ch 20238); R. *Ingrediente Domino in sanctam civi[tatem]; ad missam* Intr. *Domine ne longe ...; Gr. Tenuisti manum dexteram ...; V. Quam bonus Israel Deus rectis cor[de mei ...].*

Fragm. Lat. Q 406-03.

MISSALE FRANCO-ROMANUM INCERTI RITUS

15. század – 1 levél

Közepesen vastag, erősen kopott, foltos, a verzóra írt szöveg nehezen olvasható, pergamenfólió: 370×285 mm. – Kéthasábos írástükör: 263×82+18+82 mm, 28 tintával megvonalmazott sor. – 15. századi gótikus könyvírás. – Kétsoros vörös *E* és *I* iniciálék, két háromsoros kék *I* iniciálék, vörös és kék majuszkulák, fekete majuszkulák vörös megerősítővonallal, rubrikák.

Őrzőirat: MNL OL O 90 Archivum protonotariorum iudicatus curiae regiae, 1688–1864. 1. kötet: 753 oldal, magyar és latin nyelvű, restaurált papír kézirat, amely több kéz írása.

Eredet – használat: A különböző egyházmegyei rítusok a nagyböjti időszakon belül nagyon egységes képet mutatnak, ezért a töredék tartalmi vizsgálata az eredet közelebbi meghatározásához nem nyújt fogódzót.

MISSALE FRANCO-ROMANUM INCERTI RITUS. Feria III post Dominicam Iudica

f. 1r–v Feria III post Dominicam Iudica Intr. *Exspecta Dominum viriliter ...; Coll. Nostra tibi quesumus Domine ...; Lect. Congregati sunt Babylonii ad regem ...* (Dn 14,27–42); *Gr. D[iscerne causam meam ...]; V. [Emitte lucem tuam ... et ad]duxerunt in ...; Ev. Ambulabat Iesus in Galileam ... in occulto. Iudei [ergo querebant ...]* (Io 7,1–11[11–13]).

Fragm. Lat. Q 406-04.

PS-ABDIAS

13. század – 1 levél

Vastag, szélein levágott, erősen foltos és kopott, rektóján alig olvasható, a külső kolumnája levágott (3 betűnyi hiány), restaurált pergamenfólió: 405×238 mm. – Kéthasábos írástükör: 345×87+23+*85 mm, 41 sor, vonalazás nyoma látszódik a verzón a két hasáb között. – 13. századi gótikus könyvírás. – Kilencsoros vörös és kék A iniciálé, levélszám a felső margón fekete tollal: *clxxii*, rubrika.

Örökkönyv: MNL OL Könyvtár 8/7735 „XVIII. századi jogi formulás könyv”: 285 lap, magyar és latin nyelvű, papír kézirat, hely, évszám és cím nélkül (a f. 2r felső szélén: *Különfélék*). – A töredéken utalás az örökkönyvre (?): *E[...]* (f. 1r két írástükre között). – Posszessor: az előzéklapon: 1. *Ex libris Francisci Baruti anno 1735* (Baruti Ferenc 1738-ban kezdte meg tanulmányait a Nagyszombati Egyetem teológiai karának *Collegium Generaléjában*, ld. Kádár–Kiss–Póka 2011, nr. 2711, p. 219.); 2. A levéltár könyvtárának szögletes pecsétje: *Országos Levéltár Könyvtára* (a pecsét az 1950-es évek elejéről származik). A töredék 1988-ban került át a Q szekcióba, miután „anyagvédelmi munkálatok során lebontásra került a külső kódexlap borítás.” MNL OL Y 7 6288/1988.

Eredet – használat: A kódex keletkezési helye nem állapítható meg. Az örökkönyv magyar nyelven íródott részei, illetve a tulajdonosi bejegyzés alapján elmondható, hogy a töredéket a Magyar Királyság területén használták fel könyvkötőanyagként.

PS-ABDIAS. *Historia sancti Apollinaris martyris, historia sancti Iacobi apostoli*

f. 1r–v *Apollinaris* [In diebus Claudii Caesaris veniens Petrus ... Annuntians etiam omnia numina demonum evacuanda et libere in toto orbe terrarum] *hostias a christianis Deo vivo offerendas esse ... classis in arca saxea a discipulis suis* [que arca sub terra missa est propter metum paganorum ...] (BHL 623). – *Passio sancti Iacobi apostoli A* [postolus Domini nostri Iesu Christi Iacobus frater beati Iohannis apostoli et evangeliste omnem Iudeam et Samariam visitabat.] *Ingrediens per omnes sinagogas secundum scripturas sanctas ostendebat omnia que a prophetis predicta ... videntes autem Iudaei hunc magum quem invictum putabant ita conversum ut etiam* [omnes discipuli et amici eius qui solebant ...] (BHL 4057).

Kiadás: *Boninus Mombritius*: Sanctuarium. Milano, 1477–1478, Vol. I, 62r–65r; II, 18v–20v.

Fragm. Lat. Q 406-05.

MISSALE PRAGENSE

15. század – 1 levélpár

Vastag, külső szélén levágott, enyhén kopott és gyűrött pergamen levélpár egy ívfűzet közepéről: 325×432 mm. – Kéthasábos írástükör: 252×78+17+80 mm, 31 tintával megvonalmazott sor. – 15. századi gótikus könyvírás. – Hétsoros figurális S iniciálé arany alapon, Szűz Mária és két apostol imádkozó alakjával, a betűtörzsben zöld leveldíz. Vörös és kék majuszkulák, rubrikák, fekete majuszkulák vörös megerősítővonallal, a felső margón egykorú levélszámolás fekete tintával, a betűtest vörös megerősítővonallal: *F XVI* és *XVII*. – Kiegészítés a lapszálon (f. 2v): A *Kyrie* kiegészítő lejegyzése metzigót notációval három vörös vonalon; a visszahajló virgaszár a pesben lengyel forrásokban található meg, míg a szabványos rombuszhangfejek a cseh formához hasonlítanak. A notáció vonalrendszerének magassága a szövegsorral együtt: 17 mm (2 szövegsornyi).

Örözirat: MNL OL P 707 Zichy család zseléi levéltára XXIX. sorozat, Fasc. B. Vegyes irataiból került át a Q szekcióba. – A töredéken: 1. Kék tulajdonosi pecsét: *Országos Levéltár P szekció* (f. 2v alsó margó); 2. Későbbi kéztől számjegyek: 243, 3 (f. 1r alsó margó); 4 (f. 2r alsó margó, 20. század).

Eredet – használat: A misszálé a rítusa alapján a prágai egyházmegyéhez köthető, ezt erősíti a lapszálon lévő *Kyrie* kiegészítő lejegyzése (vö. notáció). Használati helye nem határozható meg, mivel a Zichy család levéltári fondjába kerülése és az egykori örözirat nem ismert.

MISSALE PRAGENSE. *Vigilia Pentecostes et in die sancto*

f. 1r–2v *Vigilia Pentecostes ad processionem Proph.* [Tentavit Deus Abraham ... quem assumens obtulit] *holocaustum pro filio ...* (Gn 22,[1–13]13–19); >*Tractatus non sequitur, sed presbyter qui est celebratur constans ad altare indutus alba, stola et cappa subiungit*< *Oremus et flectamus* (a *flectamus* szóra vonatkozva kiegészítés korabeli kéztől kurzív írással: *non dicitur Deus qui in opere Abrahe famuli tui ... rectitudinem* (kiegészítés korabeli kéztől kurzív írással: *in omnibus*) *adimplere.*; *Proph. Scripsit Moyses canticum* (Dt 31,22); *Tr. Attende celum et loquar*; >*Require in vigilia pasche*< *Or. Deus qui nobis per prophetarum ...*; *Proph. Apprehendent septem mulieres* (Is 4,1); *Tr. Vinea facta est*; *Or. Deus qui nos ad celebrandum presentem festivitatem ...*; *Proph. Audi Israel mandata vite ...* (Bar 3,9–38); >*Tractus non sequitur sed*< *Or. Deus incommutabilis virtus et lumen eternum ...*; >*Prophecia non sequitur sed*< *Tr. Sicut cervus desiderat ad fontes ...*; *V. Sitivit anima mea ...*; *V. Fuerunt mihi lacrimae ...*; *Or. Concede quesumus omnipotens Deus ut qui sollempnitatem ...*; >*Qua finita statim itur ad fontem benedicendum et [...]* *ordine ut in vigilia pasche [...]* *reversi a fonte dyaconus incipit Attendite*< ad missam *Kyrie eleison*; *Gloria in excelsis*; *Or. Presta quesumus omnipotens Deus ut claritatis tue ...*; *Lect. Factum est cum Apollo esset Corinthi ...* (Act 19,1–8); >*prelatus incipit*< *All. V. Confitemini Domino quoniam bonus ...*; >*alter prelatus incipit*< *Tr. Laudate Dominum omnes gentes ...*; *V. Quoniam confirmata ...*; *Ev. Si diligitis me mandata*

mea servate ... (Io 14,15–21); >Credo non dicitur< Off. Emitte Spiritum tuum ...; Secr. Munera quesumus Domine oblata sanctifica ...; Pref. Qui ascendens; Communicantes et noctem sacratissimam; Hanc igitur; >propria dicuntur nec obmictuntur usque in futurum sabbatum undecunque servatur prephacio et secreta et complenda non mutantur usque in diem dominicum< Comm. Ultimo festivitatis die dicebat Iesus ...; Compl. Sancti Spiritus quesumus Domine corda nostra ...; >post missam< Benedicamus. – In die Intr. Spiritus Domini replevit orbem ...; Kyrie fons; Or. Deus qui hodierna die corda ... Spiritu recta sapere [et de eius ...].

Fragm. Lat. Q 406-06.

BIBLIA

15. század – 1 levél

Megsárgult, az őrzőirat gerince helyén szakadozott, foltos, kopott pergamenfólió: 470×330 mm. – Kéthasábos írástükör: 345×102+19+100 mm, 34 tintával megvonalmazott sor. – 15. századi gótikus könyvírás. – Kétsoros kék *N* iniciálé vörös tollrajzos fleuronnéé díszítéssel, ötsoros kék *P* iniciálé, fekete majuszkulák vörös megerősítővonallal, rubrikák, felső margón cím: IOB vörös és kék színnel váltakozva, vörös vonallal egykorú szövegjavítás, felső margón későbbi kéztől fejezetszám: XXX.

Őrzőirat: MNL OL E 280 Hofbefehele (1685–1709), 42. kötet, *Bécsi udvari kamarai rendeletek a budai inspekciohoz*. – A töredéken utalás az őrzőiratra: *Emptiones vinorum exitusque eorundem per educillationem in Anno 1555 etc.; No 35 (f. 1v margó)*.

Eredet – használat: A kódex keletkezési helye nem állapítható meg. Az őrzőirat alapján a Magyar Királyság területén használták fel könyvkötőanyagként.

BIBLIA. Iob 29,22–31,23.

f. 1r–v [Verbis meis addere nihil audebant] *et super illos stillat eloquium meum ... semper enim quasi tumentes super me fluctus timui Deum et pondus eius [ferre non potui].*

Fragm. Lat. Q 406-07.

ANTIPHONALE cuiusdam ECCLESIAE HUNGARICAE

14. század – 1 csík

Oldalain levágott, szakadt, gyűrött, foltos, enyhén kopott pergamen haránt csík, egy fólió alsó széle: 71×264 mm. – Egyhasábos írástükör: *38×19 mm; *71×19 mm (a kiegészítő kottasorral együtt), megmaradt 2 szöveg- és kottasor, az alsó margón kiegészítés: 1 szöveg- és kottasor. – 14. századi gótikus könyvírás, az alsó margón kurzív írással kiegészítve. – Fekete *T* iniciálé vörös megerősítővonallal, rubrika. – Kerek magyar notáció négy vörös vonalon, custost még nem használ. A notációban a keletkezés helyére utal a határozott

befutóvonal a cseppforma-alakú punctum és a clivis rajzában, illetve a magyar periférikus hagyományban látott módon kötött alapneumák, amely a korban már archaikus vonás volt. A notáció vonalrendszerének magassága a szövegsorral együtt: 25 mm. A lap alji alsó sor a rektón és a verzón utólagos magyarországi kurzív kottás bejegyzés öt fekete vonalon, (15–16. század). A tagoló vonalkák itáliai jellegzetességek. (ld. még Szendrei 1981, F 367).

Őrzőirat: Ismeretlen. A töredék az MNL OL P 707 Zichy család levéltárából került át a Q szekcióba.

Eredet – használat: A kódex a rítus és a notáció alapján Erdélyben vagy a kalocsai, illetve a zágrábi egyházmegyék területén keletkezhetett. Használati helye nem határozható meg, mivel a Zichy család levéltári fondjába kerülése és az egykori őrzőkönyve nem ismert.

ANTIPHONALE cuiusdam ECCLESIAE HUNGARICAE. Dominica II post octavam Resurrectionis

f. 1r Dominica II post octavam Resurrectionis ad Vesp. Mg A. [Ego sum alpha et o primus ... (szövegismétlés a f. 1v alsó margón: *seculi vivo in eternum manus mee que vos fecerunt clavis confixe sunt propter vos flagellis*) fe]cerunt *claves confixe sunt propter vos flagellis cesus sum spinis coronatus sum* (kiegészítés az alsó margón: *aquam petii pendens et acetum porrexerunt in escam meam fel dederunt et in latus lanceam mortuus) mortuus et sepultus sum resurexi (sic) vobiscum sum. Videte quia ego ipse sum et non est Deus preter me alleluia alleluia.*

f. 1v Dominica II post octavam Resurrectionis ad Vesp. Mg A. [Post dies octo ianuis clausis ingressus ...; Mg A. *Thomas qui dicitur Didimus non erat cum eis quando venit Dominus dixerunt alii discipuli [vidimus Dominum ...].*

Az első tétel (Mg A *Ego sum ...*) a Kalocsa-Zágrábi rítusban és Erdélyben is megvan, az esztergomiban nem ez az első tétel. A második tétel (Mg A *Thomas qui ...*) dallamvariánsa is erősen eltér az esztergomi gyakorlattól.

Fragm. Lat. Q 406-08.

TRAKTÁTUS

15. század – 1 levél

Felső sarkain levágott, szakadozott, erősen foltos, erősen kopott, az egyik oldala szinte olvashatatlan pergamenfólió: 342×215 mm. – Kéthasábos írástükör: 260×70+20+72 mm, 42 sor. – 15. századi basztarda kurrens írás. – Vörös *Q* iniciálé, a rektó felső margóján: *Prima pars.*

Őrzőkönyv: Ismeretlen. – A töredéken tollpróbák (f. 1v). Az egykori kötés szélén két-két hasíték a bőrszajak számára.

Eredet – használat: A kódex keletkezési és használati helye nem állapítható meg.

TRAKTÁTUS a bűnökről

Szöveg minta:

f. Ira humiliat et quia hec etiam nocet amico illa vero [...] ipsi sunt velut sacerdotes infernales homines vivos sepelientes dicunt ... Ubi etiam Gregorius Moralium Adulatores lactant alios quos laudant premia laudis Proverbiorum I Si te lactaverint peccatores non acquiescas eis. Item [...] Osee VI [...] litia sua letificavit regem hulde probantur si quis inspicit [...] angustum ... qui adulatio est laus falsa qui martires angore veritatis emolerit et adnoxia inflectit. Sed proch dolor martirem ... adulatores pullulavunt [...] sit que non sit [...] nditoribus viciata. [...] Est quod Seneca dicit demonstrabo tibi quid omnia possidentibus desit scilicet qui verum eis dicat. Non talis fuit beatus Ambrosius qui publice imperatorem Theodosium de peccato suo publico correxit unde in eius commendacione ait Theodosius: inveni unum hominem veritatis sed proch dolor princeps modernis temporibus ac etiam magnates terreni detestantur

1rb ac affligunt homines veritatis et commendant homines falsitatis. De hoc magister Gerhardus cancellarius Parisiensis dicebat tale fabulam ... tantos habetis principes sub vobis multum est enim vestra sublimitas honoranda, quod audiens rex precepit ut sublimaretur et ab omnibus honoretur hoc licet sit fabulosum properissime et verissime multorum convenit malicie. Secunda vestis blanditoris sive adulatoris est simulata conversacio ex eo quod talis magnam pretendit mansuetudinem. Legitur in libro De animalibus quod lupus aliquando emittit voces humanas ut non lupus sed homo videatur sic talis blanditor pretendit conversacionem humanam habere id est humilem et mansuetam.

Iva [Ideo assimilantur] sepulchris dealbatis [quia ...].

Hivatkozások a traktátusban:

ipsi sunt – acquiescas eis] *Johannes Gallensis*: Communiloquium sive summa collationum, I pars, dist. VIII, c. II. OSZK Inc 447 [d₃a] Est quod – eis dicat] *Seneca*: De beneficiis, VI, 30 (2)

princeps modernis – conventi malicie] *Etienne de Bourbon*: Tractatus de diversis materiis praedicabilibus. Quarta Pars: De Fortitudine, Octavus titulus: De adulatione.

secunda vestis – sepulchris dealbatis] *Iacobus de Voragine*: Sermones dominicales per totum annum. Dominica VIII post Trinitatem, Sermo I. Venetiis, 1572. 261r–v. BSB P.lat. 2020. https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10189106_00001.html (megtekintve: 2018. október 19.).

Fragm. Lat. Q 406-09a.

MISSALE FRANCO-ROMANUM INCERTI RITUS

15. század – 1 levél

Sarkain levágott, szakadozott, erősen kopott, foltos, több helyen alig olvasható pergamenfólió: 374×250 mm. Az ívfűzet külső levélpárjának megmaradt levele. – Kéthasábos írástűkőr: 260×85+15+85 mm, 32 tintával megvonalmazott sor. – 15. századi gótikus könyvirás. – Kétsoros vörös és kék iniciálék, a rektó felső margóján vörös tintával levélszám: XCI, fekete majuszkulák vörös megerősítővonallal, rubrikák, őrszó a verzó alsó margóján: vos manebit.

Őrzőkönyv: Ismeretlen. – A töredéken kék szögletes tulajdonosi pecsét: *M. N. Múzeum br. Balassa család levéltára* (f. 1v alsó margó).

Eredet – használat: A különböző egyházmegyei rítusok a húsvéti időszakon belül nagyon egységes képet mutatnak, ezért a töredék tartalmi vizsgálata az eredet közelebbi meghatározásához nem nyújt fogódzót. Használati helye nem határozható meg, mivel a Balassa család levéltári fondjába kerülése és az egykori őrzőkönyve nem ismert.

MISSALE FRANCO-ROMANUM INCERTI RITUS. Dominica VI post Pascham, Vigilia Pentecostes

f. 1r–v Dominica VI post Pascham Ev. [Cum venerit Paraclitus ... reminiscamini] quia ego ... (Io [15,26–16,4]4); *Off. Viri Galilei*; *Secr. Sacrificia nos Domine immaculata ...*; *Comm. Pater cum essem*; *Compl. Repleti Domine muneribus sacris da quesumus in gratiarum ...* – *In vigilia Pentecostes* *Proph. Temptavit Deus Abraham ...* (Gn 22,1–19); *Tr. Cantemus Domino*; *Or. D[eus qui in Ab]raha ...*; *Proph. Scripsit Moyses* (Dt 31,22); *Tr. Adtende celum*; *Or. Deus qui nobis per prophetarum ...*; *Proph. Apprehendent septem mulieres* (Is 4,1); *Tr. Vineam factam*; *Or. Deus qui nos ad celebrandum ...*; *Proph. Hec est hereditas* (Is 54,17); *Tr. Sicut cervus*; *Or. Concede quesumus omnipotens Deus ut qui sollempnitatem ...* – *ad missam*. *Kyrieleison*; *Gloria in excelsis Deo*; *Or. Presta quesumus omnipotens Deus ut claritatis tue ...*; *Lect. Factum est cum Apollo esset Corinthi ...* (Act 19,1–8); *All.*; *V. Confitemini*; *Tr. Laudate Dominum omnes gentes*; *Ev. Si diligitis me ... cognoscetis eum quia apud [vos manebit ...]* (Io 14,15–17[17–21]).

Fragm. Germ. Q 406-09b.

TRAKTÁTUS

15. század eleje – 1 levélpár – középfelnémet

Szélein szakadozott, lyukas, foltos, megsárgult, az egykori kötés külső részén megbarnult, erősen kopott, alig olvasható pergamen levélpár: 312×480 mm. – Kéthasábos írástűkőr: 243×76+23+78 mm, 40/41 megvonalmazott sor. Az írástűkőr vörös vonallal keretelve. – Bastarda írás a 15. század elejéről, bajor német nyelvű. – Fekete majuszkulák vörös megerősítővonallal, vörös paragrafusjelek, vörös szövegaláhúzások. Az egykori kötés hátoldalán egy négysoros kék vagy zöld színű iniciálé nyoma látszódik.

Őrzőirat: Ismeretlen. – A töredéken: 1. Kék szögletes tulajdonosi pecsét: *M. N. Múzeum br. Balassa család levéltára* (f. 1r alsó margó); 2. Az egykori kötés külsején zöld tintával: 276; fekete tintával: 86. Az egykori kötés szélén és a gerincén hasítékok a bőrszíjak számára.

Eredet – használat: A kódex bajor területen készülhetett a nyelvzetet alapján. Használati helye nem állapítható meg, mivel a Balassa család levéltári fondjába kerülése és az egykori őrzőkönyve nem ismert.

TRAKTÁTUS a testi (*leipleich*) és lelki (*gesitleich*) szeretetről és a parancsolatok megtartásáról

Szöveg minta:

Iva anders lieb heit denn es allain vnd albeg furcht es gewynn ein anders lieber mit ym und wann es siecht daz ein anders redt mit ym ... Daz vird czaichen der leipleichen lieb zwischen zwayn menschen ist. Als sanctus Jeronimus schreibt in ainer epistel ad Napotianum, Wann eins dem andern schicht oder sent offt chlaynat vnd gab an not, vnd an nucz als hanttüchel hauptüchel hauben gürtel messer vnd prieffschreybent mit süzzen wortten. ... Aber do zway menschen recht aneinander geistleichen lieb habent die richtent ... wie Sanctus Jeronymus spricht besunder yr yeglicher fleiss sich wie es dem andern innig nucz gesein in der sel

1vb Das fünfft zaichen der leipleichen lieb zwischen zwayn menschen ist wann sich zway menschen also aneinander lieb habent da sie aneinander übersehent vnd sich vngestraftt lassent ...

2ra die lest frag ist seit man sich alcze anhin an got gedanken vnd in gleichs anhin gegenwurtgleichen lieb haben So ist ein frag ob man doch schuldig sey daz etwen zu tun allzo das man in gedenck vnd welt ym gutes vnd hab ein wolgefallen in ym vnd in seiner volchomenhait ...

2rb aber wan wir das selbig schuldig sein ze tun maynt Scotus in dem dritten puch Sententiarum distinctione XXVI daz ein yeder mensch der zu seinen vernufftigen tagen komen ist sey schuldig zum mynnsten alle hochzeitleich tag vnd pesunderleich an den Sontagen vnd an den obristen hochzeiten ze gedennen got ...

Hivatkozások a traktátusban:

Szent Jeromos Nepotianushoz írt levele. CS EL 54, 430–431.

Johannes Scotus: Quaestiones in librum IV Sententiarum, lib. 3, dist. 26. OSZK Inc. 41. v_[a–3]a.

Fragm. Lat. Q 406-10.

BREVIARIUM MONASTICUM

13. század második fele – 1 levél (ugyanabból a kódexből, mint a *Fragm. Lat. Q 406-15a*)

Foltos, erősen kopott, szakadozott, hiányos, restaurált pergamen-fólió: 356×260 mm. – Kéthasábos írástükör: 280×85+ 15+80 mm, 43 sor. – Gótikus könyvírás a 13. század második feléből. – Vörös és zöld iniciálék ellenkező színű fleuronnéé díszítéssel, fekete majuszkulák vörös megerősítővonallal, rubrikák, tollpróbák.

Őrzőirat: DL 36400. Kolozsmonostori Konvent, *Protocollum (R minus) 1521–1524*. (Jakó 1990, 156.). – A töredéken utalások az őrzőiratra: *ab anno 1521.*; R.; M.O.D.L. 36400 (f. 1v). A fragmentum 1990 őszén került a Q szekcióba.

Eredet – használat: A kódex keletkezési helye nem állapítható meg. A töredéket Kolozsmonostoron használták fel kötőanyagként (ld. őrzőirat, *Fragm. Lat. Q 406-15a*).

BREVIARIUM MONASTICUM. Dominicae XII–XIV post Pentecosten

f. 1r–v Dominica XII *Lect. VIII Et adducunt ei surdum et mutum ... confiteri debeat prestat.* (Beda Venerabilis: Homeliarum evangelii, lib. II, hom. VI, CC SL, 122, 221); *Ev. Exiens Iesus de finibus Tyri ...* (Mc 7,31–37); *Or. Omnipotens sempiterna Deus qui abundancia pietatis ...*; *Bn A. Quanto* [eis precipiebat tanto ...]; *Mg A.* [Bene omnia fecit surdos] *fecit* [audire ...]; *Coll. [...]* – Dominica XIII *Lect IX–XII Ev. B[eati oculi qui vident ...]* (Lc 10, 23[23]); *Hom. E[x ipso primo legis capitulo] docet ... habent eterni regis* [expressam ...] *S[...]* (Ambrosius: *Expositio evangelii secundum Lucam*, lib. VII, CC SL 14, 237–240); *Ev. Secundum Lucam I[n illo tempore ... Beati oculi qui vident ... in Hiericho] et incidit in latrones ... impositis abierunt* [semivivo ...] (Lc 10, [23–30]30[31–37]); *Oremus O[mnipotens et misericors Deus de cuius munere venit ...]*; *Bn A. [...]*; *Mg A. [...]* – Dominica XIV *Lect. IX Secundum Lucam* [Cum iret Iesus in Hierusalem ...] (Lc 17,11–19).

Fragm. Germ. Q 406-11a.

BIBLIA

14. század – 1 levélből 8 töredék – holland

Nyolc darab foltos, enyhén kopott, szakadozott, gerincről lefejtett pergamen töredékcsik: kb. 20×115 mm és 25×105 mm, és kisebb darabok; az egyik közülük beíratlan, a kötéshez használt madzagok maradványai. Egyetlen levél töredékei. – Kéthasábos írástükör: *20×90+15+*5 mm, az egyes darabokon általában négy sor szöveg maradt fenn. – 14. századi gótikus könyvírás. – Aranyozott, vörös és kék iniciálék tollrajzdíszítéssel, rubrikák.

Őrzőkönyv: Ismeretlen. A töredéket őrző borítékon: *Tóth Béla ajándéka, 1999.*

Eredet – használat: A kódex keletkezési helye holland nyelvterület, nyelvi formák alapján Limburg, illetve Brabant területéhez köthető.

BIBLIA. Exodus 12,19–13,15. A váltakozó hosszúságú részeket tartalmazó pergamencsíkok összeillesztése után is jelentős szöveg-hiány.

f. 1r–v [Binnen seuen daghen ... vander menichte van israhel:] *also wel vanden toacomelinghen els an den ingheboren des lants ... Ende Moyses riep al die ouders* [der kinder van israhel ... anden dorpel is ende bespreinghet] *daer mede den ouerdorpel ende beide die stilen. Niemand van v luden en ga[e] vter doren van sinen hues vore smorghens. Want die here sal ouerliden slaende die van egypten ende als hi d[at bloet sien sal anden ouerdorpel ... Ende het gheschiede int midden des nachts] dat die here sloech in al lant van egypten alle die eerst gheboren van pharaoens eerst gheboren sonen die op sinen setel sat tot eens gheuanghengens wiifs eerst gheboren sone die inden kerckere was ende alle die eerst gheboren vanden vee. Ende pharao stont op bi nachte ende alle sine knapen ende alle egypten. Ende et wert een groot gheroep in egypten. [Want daer en was gheen] *huis dae[er en lach een dode in. Ende Pharao ri]ep bi nach[te moysen ende aaron. ende seide. Staet] op ende gaet wt* [van minen volc ghi ende v] *kinder van* [israhel. gaet ende offert d] *en here uwen go[de. also ghi**

segt Ve scapen ende] *v vee neemt* [met v: ende] *gaet wech* [alsi ghi eyschet, ende benedijt mij. Ende die van] *egypten dwong* [hen dat volc van israhel haestelijc wech te gaen] *uten lande* [ende seiden. Wij snlenn alle steruen. ... Huden gae ghi daer wt. inder maent van nyeu vruchten.] *Ende als di die here sal hebben ingheleit int* [lant van chananeen ende etheen.] *ende amorreen. ende eueen. Ende* [ie] *buseen. daer hi dine vadere as ghesworen haddet.* [Da hi di dat ... Seuen dach selstu eten derue brode ende in] *den seuenden dach salt wesen des* [heren feeste. D] *erue brode seldi eten un daghe ... Ende inden seluen daghe selstu dinen* [sone vertellen ende ... dat hi di ende dijnen] *vaders bezworen heuet ende hijt di ghegheu* [en h] *eeft so selstu den here verscheyden al dat wijflicheyd op doet: ende dat deerste is van dinen vee. Ende so wat dattu van mans maecsele hebben sels ... doden want alle die eerst gheboren* [des menschen van dij] *nen sonen, sel* [stu vorlossen met ghelde. Ende mor] *ghen als d* [ijn knecht dij vraghen sal. ende] *segghen: wats* [dit: so selstu hem antworden.] *In starcker han* [t leide ons die here wt] *egipten: vande* [n huse des dienstes. want doe] *pharao verhe* [rt was: ende hi ons niet en] *woude laten g* [aen so dode die here alle die] *eerstgheboren* [inden lande van egipten. van] *den eerstghebo* [ren den menschen ...] (Ex 12,19–21[21–22][22–23[23–29]29–33[33–13,4]5[5–6]6–8[8–11]11–15). – Hét csikból összeállított oldal.
f. 2r–v [...] *e niet offeren en* [...] > *Ende diey omme so gher* [...] *den*.<
– A keskeny csíkon olvasható részlet nem elég az azonosításhoz.

Kiadás: Bible in duytsche. Delftse bijbel 1477. (Ed. Nicoline van der Sijs.) H.n. 2008.
(megtekintve: 2018. szeptember 25.).

Fragm. Lat. Q 406-11b.

ISMERETLEN TARTALMÚ TÖREDÉK

14. század – 9 csík

Kilenc darab részben olvashatatlan, szakadozott, közülük hét vékony, kettő pedig közepesen vastag, erősen foltos, gyűrött, gerincről lefejtett kisméretű töredékcsik: kb. 55×20 mm és 25×70 mm. Egy kódexből származhat az 1, 2, 3, 4, 5, 6 és 8-as számú töredék, másik két kódexből származhat a 7 és a 9-es számú. – Leghosszabban megmaradt 14 sor. – 14. századi gótikus könyvírás. – Margón talán fejezetszám római számmal: *vi*. A 7-es számú csíkon vörös szöveg-aláhúzás, egyik oldalán kéthasábos, másik oldalán egyhasábos írástükör. Az 1, 2, 3, 4, 5, 6 és 8-as számú csíkon fekete szöveg-aláhúzás.

Örökönyv: Ismeretlen. A töredéket őrző borítékon: *Tóth Béla aján-déka, 1999.*

Eredet – használat: A kódex keletkezési és használati helye nem állapítható meg.

Szövegminta:

f. 1r [...] *tua unum in ecclesiasticis* [...].
f. 1v [...] *in anima et in corde v* [...].
f. 2r [...] *em facit ad con* [...] *concupiscite sicut* [...] *eadem ratione sed hoc* [...] *in aptitudinem* [...] *actu* [...].

f. 2v [...] *VI. quia adin* [...] *potest ante converi ut* [...] *baptismo parvulorum* [...] *a ligno sciencie fuisse* [...] *modicum ponit* [...] *ad ostendum propter* [...] *ficient tum ostendere* [...].

f. 3r [...] *attendit* [...].

f. 3v olvashatatlan

f. 4r [...] *super* [...].

f. 4v [...] *ab beata vita* [...] *expell* [...] *vita glorie* [...] *beata vita diei leticia* [...] *consciencie quia hic est* [...] *vide* [...] *inferiori*.

f. 5r [...] *non* [...] *constat* [...].

f. 5v [...] *simul apprehensiva* [...] *si autem* [...] *cupina vel* [...] *iam* [...] *in mortal* [...].

f. 6r [...] *inpietati* [...] *hii* [...] *videre lex* [...] *super* [...].

f. 6v [...] *non ex* [...] *ut* [...] *cherub* [...].

f. 7r [...] *sedere* [...] *non* [...] *duct* [...].

f. 7v olvashatatlan

f. 8r–v olvashatatlan

f. 9r [...] *v* [...] *sig* [...].

f. 9v beíratlan

Fragm. Lat. Q 406-11c.

ISMERETLEN TARTALMÚ TÖREDÉK

15. század – 3 csík

Három darab nagy része olvashatatlan, szakadozott, erősen foltos, erősen kopott, gyűrött, gerincről lefejtett kisméretű töredékcsik: 1: 54×86 mm; 2: 60×123 mm; 3: 130×58 mm. – Átlagosan egy töredéken 10 sor maradt meg. – 15. századi kurzív írás. – Díszítetlen.

Örökönyv: A töredéket őrző borítékon: *J. Flavius: A zsidó nép története (Basel, 1574)* (téves a kiadási évről hivatkozás); *Tóth Béla aján-déka, 1999.*

Eredet – használat: A kódex keletkezési és használati helye nem állapítható meg.

Szövegminta:

f. 1r–v [...] *pallas* [...] *et duas p* [...] *elicia alba* [...] *sabbati*.

f. 2r–v [...] *portos* [...] *atos unum* [...] *xxxvi lecto* [...] *unum* [...] *in hospita* [...].

f. 3r–v [...] *nuncupant* [...] *viii* [...] *et* [...] *habuit* [...] *In* [...] *tam anno Domini*.

Fragm. Lat. Q 406-12.

BREVIARIUM NOTATUM INCERTI RITUS

14–15. század fordulója – 1 levél

Vastag, sarkain levágott, szakadozott, erősen kopott, foltos, restaurált pergamenfólió: 470×345 mm. – Kéthasábos írástükör: 382×117+15+117 mm, 30 tintával megvonalt sor – 14–15. század fordulójáról származó gótikus könyvírás. – Kétsoros, egyszerű vörös iniciálék, fekete iniciálék vörössel díszítve, fekete

majuszkulák vörös megerősítővonallal, rubrikák, tollpróbák. – Fekete tintás metzigót, kurzív jellegű notáció öt vörös vonalon. A notáció vonalrendszerének magassága a szövegsorral együtt: 30 mm (3 szövegsornyi).

Őrzőkönyv: Ismeretlen. – A töredéken szögletes tulajdonosi pecsét: *Országos Levéltár Középkori Gyűjtemény; Q 406* (f. 1v alsó margó). Az egykori kötés szélén két-két hasíték a bőrszíjak számára.

Eredet – használat: A kódex keletkezési és használati helye nem álapítható meg.

BREVIARIUM NOTATUM INCERTI RITUS. Visitatio Beatae Mariae Virginis

f. 1r–v Visitatio Mariae I Noct. R. 1. [Rosa de spinis prodiit ...; V. Miranda salutatio fit plebi gratulatio que fructum] *expectavit*; Lect. *Beata igitur Maria in Domino confidens ...* (Iacobus de Voragine: *Legenda aurea. De visitatione beatae virginis Mariae ad Elisabeth, c. CXCIV, Graesse, 885.*); R. 2. *Maria parens filios [...]*; V. *Elisabeth quesierat Iohannem ...*; Lect. *Abiit igitur cum festinatione ...* (Iacobus de Voragine: *Legenda aurea. De visitatione beatae virginis Mariae ad Elisabeth, c. CXCIV, Graesse, 885.*); R. 3. *Stella sub nube tegitur Maria ...*; V. *Luna soli coniungitur ...*; *Gloria patri et filio ...*; II Noct. *AA Tunc ad sermonem virginis dabatur ...*; *Adest mira credulitas ...*; *Fit nature propinquius ...*; Ev. *Exurgens Maria abiit ...* (Lc 1,39–40); Hom. *Morale est omnibus ... relicta perrexit domo.* (Ambrosius: *Expositio evangelii secundum Lucam, lib. II, CC SL 14, 39–40*); R. 1. *Occasum virgo nesciit ... applicuit de[votas ...]*.

Fragm. Lat. Q 406-13.

GRADUALE cuiusdam ECCLESIAE HUNGARICAE

15. század első fele – 1 levél (ugyanabból a kódexből, mint a *Fragmenta codicum, I/2, Fragm. 113*)

Közepesen vastag, restaurált, hiányos, megsárgult, megbarnult, foltos, néhol olvashatatlan, kopott, restaurált pergamenfólió: 497×362 mm. – Egyhasábos írástűkőr: *390×244 mm, megmaradt 10 szöveg- és kottasor. – Gótikus könyvírás a 15. század első feléből. – Vörös és kék iniciálék, fekete tollrajzos iniciálék, vörös és kék majuszkulák, fekete majuszkulák vörös megerősítővonallal, vörös sorkitöltő vonal, rubrikák. – Magyar hangjelzés továbbfejlesztett változata négy vörös vonalon, a sor végén custos (Dallamvariáns az esztergomiinak erős változata, ezért nem valószínű a szoroson vett esztergomi provenienciára). Gondosan stilizált, rendkívül arányos hangjelzés látható, amely képzett notátor műve. A notáció vonalrendszerének magassága a szövegsorral együtt: 42 mm. (ld. még Szendrei 1981, F 356).

Őrzőkönyv: MNL OL E 554 Fol. Lat. 1180/XIII, *Agriensis arcis et episcopatus administrationis rationes, regesta et acta, anno 1548–1590*: 284 lap, restaurált, papír kézirat, amely az 1589. évi feljegyzéseket tartalmazza. Jankovich Miklós gyűjteményének része volt, ezt több tulajdonosi pecsét is mutatja. Az őrzőkönyv négy beíratlan

lapját restaurátlanul a töredék mellé helyezték: fol. 356, 357, 490, 493. – A töredéken: 1. Utalás az őrzőkönyv jelzetére: *1180 XIII Fol. Lat.* (f. 1v); 2. Fekete, rombusz alakú tulajdonosi pecsét: *W. Jankovich Miklós Gyűjteménye 1830* (f. 1v külső margó); fekete, ovális pecsét: *Jankovich Gyűjteménye 1830*. (f. 1v alsó margó); 3. Tollpróbák. A kötet az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárából került a levéltárba.

Eredet – használat: A kódex a Magyar Királyság területén keletkezett (vö. notáció), és itt is használták fel kötőanyagként (vö. őrzőirat).

GRADUALE cuiusdam ECCLESIAE HUNGARICAE. Sabbatum Sanctum, Dominica Resurrectionis

f. 1r–v Sabbatum Sanctum ad missam [Kyrie eleyson ...] *te roga* (sic) *Fili Dei te Agne Dei qui tollis ...*; *Kyrie eleyson ...*; *Gloria in excelsis Deo et in terra pax hominibus*; Prosa *Iam domus* (sic) *optatas reddit laudes ...*; *All. V. Confitemini Domino quoniam bonus ...*; *Tr. Laudate Dominum omnes*; Ad Vesp. A. *Alleluia alleluia alleluia; sine Gloria Mg A. Vespere autem sabbati que lucescit ...* – Dominica Resurrectionis ad aspergendum. A. *Vidi aquam egredientem ...*; V. *Confitemini Domino ...*; ad processionem A. [Cum rex glorie Christus ... chorus] *angelicus ante ... desiderabilis qu[em ...]*.

Fragm. Lat. Q 406-14.

ANTIPHONALE VARADIENSE (ún. Zalka antifonále)

15. század vége – 1 levél (ugyanabból a kódexből, mint a *Fragmenta et codices, II, Fragm. 82* és a *Fragmenta et codices, III, Fragm. 64, 65, 66, 67, 68*, és az Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár A 058, A 059, A 060, A 061, A 062/1-2 jelzetű töredékei).¹⁰

Alsó részén levágott, szakadozott, foltos, enyhén kopott pergamenfólió alsó fele: 428×587 mm. – Egyhasábos írástűkőr: *260×360 mm, megmaradt 3 sor, eredetileg: 610×350 mm, 7 sor. – 15. századvégi nagyméretű gótikus könyvírás. – A verzóna a majuszkula betűtete sárgával van kitöltve. – Cseh notáció négy vörös vonalon, a sor végén custos. A notáció vonalrendszerének magassága a szövegsorral együtt: 90 mm. (ld. még Szendrei 1981, F 365).

Őrzőirat: MNL OL F 15 Kolozsmonostori Konvent országos levéltára, *Protocolla, libri regii et styliaria 18. téka Protocollum (C maius) 1610–1620*: latin és magyar nyelvű, restaurált, papír kézirat szálal anyag. – A töredéken: 1. Utalás az őrzőirat évkörére: *Ab annis 1610, 1620. C.*; 2. Számadások, ezek alatt áthúzott nevek, *attulit Nr.* és számok következnek (f. 1r); 3. Íráspróbák a f. 1r külső margóján: *Dominus Ioanni Bek[...]* 75; *Nemo tam dives habuit faventes, crastinum ut possit sibi polliceri* (Seneca, Thyestes 619–620.), *1607 die 3 Octobris [...]* in *regestum*, áthúzott nevek (f. 1v belső margó); 4. A levéltár szögletes tulajdonosi pecsétje: *M. K[ir]. Ország[os Levéltár]*.

¹⁰ Itt csak a *Fragmenta Codicum Műhely* katalógusaiban szereplő töredékeket tüntettük fel, további fragmentumokat ld. az irodalomban.

Eredet – használat: Prága, valószínűleg Filipecz János váradi püspök megrendelésére, feltehetően Mattheus mester műhelyében keletkezett.

ANTIPHONALE VARADIENSE. Visitatio Beatae Mariae Virginis

f. 1r–v Visitatio Mariae ad Vesp. Mg A. [O quanta] *vis amoris illibate ... rapta iubila*[ret magnificat ...]; ad Compl. Nd A. [Gaude Mari]a *mater Christi que singulari privilegio meruisti porta*[re Christum ...].

Irod.: *Körmendy Kinga*: Az ún. Zalka Antiphonale töredékei. In: Zenetudományi Dolgozatok. (Szerk. Felföldi László–Lázár Katalin.) Bp., 1988. 33–41.; *Szendrei Janka*: A Zalka Antiphonale provenienciája. In: Zenetudományi Dolgozatok. (Szerk. Felföldi László–Lázár Katalin.) Bp., 1988. 21–32.; *Zentai Lóránd*: Miniatura-festészet 1470–1490 között. (Kézirat a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Intézetében.) 14–16.; *Lauf Judit*: Váradi (Zalka) antifonále töredékei. In: Csillag a holló árnyékában. Vitéz János és a humanizmus kezdetei Magyarországon. (Szerk. Földesi Ferenc.) Bp., 2008. 66–69.; *Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi e civitatibus Modra et Sanctus Georgius*. (Szerk. Eva Veselovská.) Bratislava, 2008. (*Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi in Slovacia, I*); *Czagány Zsuzsa*: Töredék, kódex, rítus, hagyomány. A Zalka Antifonále győri és modori töredékeinek tanúsága. In: Zenetudományi Dolgozatok. In memoriam Dobszay László. (Szerk. Kiss Gábor) Bp., 2011. 123–141.; *Czagány Zsuzsa*: Zalka-antifonále. In: Magyar Művelődéstörténeti Lexikon 13. Bp., 2012. 64–66.; *Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi – Archivum Nationale Slovacum*. (Szerk. Eva Veselovská.) Bratislava, 2014. (*Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi in Slovacia, III*); *Lauf Judit*: Antifonala de la Oradea (Zalka) / Váradi (Zalka) antifonále. In: Felix Terra. Istorie și artă eclesiastică în Episcopia Romano-Catolică de Oradea / Felix Terra. Történelem és egyházművészet a Nagyváradai Római Katolikus Egyházmegyében. (Szerk. Mălăncioiu Raluca–Balla Tünde–Lakatos Attila.) Bukarest, 2017. 80–81.; *Adrian Papahagi*: A fragment of the Graduale Varadiense at the Romanian Academy Library in Cluj (Kolozsvár). *Magyar Könyvszemle*, 4 (2017) 455–459.

Fragm. Lat. Q 406-15a.

BREVIARIUM MONASTICUM

13. század második fele – 1 levél (ugyanabból a kódexből, mint a *Fragm. Lat. Q 406-10*)

Közepesen vastag, szakadozott, foltos, erősen kopott, több helyen alig olvasható, restaurált pergamenfólió: 356×258 mm. – Kéthasábos írástükör: 280×85+15+80 mm, 43 sor. – Gótikus könyvírás a 13. század második feléből. – Vörös és zöld iniciálék, ellenkező színű fleuronnéé díszítéssel, fekete majuszkulák vörös megerősítővonallal, rubrikák.

Őrzőirat: MNL OL F 33 Kolozsmonostori Konvent országos levéltára, a levéltár vegyes iratai. 1. csomó. – A töredéken: 1. A f. 1r margóján utalás az őrzőirat évkörére: *Ad An 152*[...]; 2. Tollpróbák.

Eredet – használat: A kódex keletkezési helye nem határozható meg. A töredéket Kolozsmonostoron használták fel kötőanyagként (ld. őrzőirat, *Fragm. Lat. Q 406-10*).

BREVIARIUM MONASTICUM. Historia Danielis, Dominica I post octavam Pentecostes

f. 1r–v Historia Danielis Lectt II–VIII [... in Daniele] *cui rex posuit nomen ...* (Dn 5,12–6,24). – *Dominica I post octavam Pentecostes Lectt IX–XII Ev. Homo quidam erat dives induebatur ...* (Lc 16,19–21); *Hom. Quem fratres carissimi quem dives iste qui induebatur purpura ... Qui de longinquo [ad videndum ...]* (Gregorius Magnus: Homiliae in evangelia, XL, CC SL 141, 394–396).

Fragm. Lat. Q 406-15b.

HISTORIA IOACHAZ REGIS

14. század – 1 töredék

Kisméretű papír töredékdarab: 53×70 mm. – Írástükörből megmaradt egy hasáb: *42×*38 mm, megmaradt 9/10 sor. – 14. századi gótikus könyvírás. – Fekete majuszkulák vörös megerősítővonallal.

Őrzőirat: Vö. 15a őrzőirat leírásával.

Eredet – használat: A kódex keletkezési helye nem határozható meg.

HISTORIA IOACHAZ REGIS

Szöveg minta:

f. 1r *hic [...] rex Egipti sub[...] qui cum vidissem s. d[...] per captionem Ioac[...] expectatio defens[...] vinculis suis S. Ioach[az...] regem et ei rex eg[...] preces* (vörös vonallal áthúzva:) *stip stipes sti[...] leones habens secum[...] est leo [...] Similis [...]*.

f. 1v *ut mo[...] etatis bene est [...] autem hic pos[...] iusticia et patet littera[...] a gracie que stati perdi[...] quesumus fecerat [...] ad [...] eterna.*

Fragm. Lat. Q 406-16.

AUGUSTINUS

14. század első fele – 1 levélpár (ugyanabból a kódexből, mint a *Fragmenta et codices, V, Fragm. 17.*)

Közepesen vastag, gyűrött, enyhén foltos, helyenként kopott pergamen levélpár, melynek két levele között az ívfüzetből három további levélpár hiányzik: 360×525 mm. – Kéthasábos írástükör: 260×85+11+85 mm, 51 tintával megvonalezott sor. – Gótikus könyvírás a 14. század első feléből. – Vörös és kék paragrafusjelek, fekete majuszkulák vörös megerősítővonallal. A felső margón vörös és kék színnel, váltakozva: *L(iber) XVIII, L(iber) XIX.*

Örzőirat: MNL OL P 123 II/i 4. doboz *Hódoltság, török ügyek-tárgyalások levelezés (bégek, pasák) válasz fogalmazványok 1593–1645*. Nr. 1–371: kéziratos papír, szálás anyag. A töredéket őrző borítékon: P 123 *Esterházy Miklós nádor iratai 6. csomó. Török basák levelei a rájuk adott válaszfogalmazványokkal*. – A töredéken: 1. Az örzőirat címe: *Miklós nádor. Diversam minutam et paria litterarum palatini ad vesirium Budensem aliosque confiniarios capitaneos diversis annis datarum*. (f. 1r margó); 2. Későbbi kéztől: *O.A.M.D.G.* (f. 2v alsó margó).

Eredet – használat: A kódex keletkezési helye nem határozható meg. Az egykori kódexet Sopron környékén használták fel kötőanyagként. Ezt erősíti egyrészt, hogy az ugyanabból a kódexből lévő *Fragmenta et codices*, V, *Fragm.* 17 számú töredékkel egy Sopronban működő könyvkötő a Soproni Levéltár egyik számadáskötetét borította, illetve, hogy a nádor levéltárának a Sopronhoz közeli Kismartonban volt a székhelye.

AUGUSTINUS: *De civitate Dei*, XVIII, 44–47 et XIX, 3–4.

f. 1r–v [Sed ait aliquis quomodo sciam ... et ascendit in celum] *per triduum vero quia tercio die resurrexit ... ex quo propago Israel esse* [cepit reprobató ...] (XVIII, 44–47).

Három levélpár hiányzik.

f. 2r–v [Quid ergo istorum trium sit verum atque sectandum ... proinde summum] *bonum hominis quo fit beatus ... si quid alium talium malorum dici aut cogitari potest incidat* [in eum quo sibi mortem cogatur ...] (XIX, 3–4).

Kiadás: *Sancti Aurelii Augustini episcopi De civitate Dei libri XXII*, Vol. II (Libri XIV–XXII). (Edd. Bernardus Dombart–Alfonsus Kalb.) Lipsiae, 1993⁵. 324–330, 354–359.

Fragm. Lat. Q 406-17.

MISSALE FRANCO-ROMANUM INCERTI RITUS

15. század – 1 levél (ugyanabból a kódexből, mint az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár C 071)

Erősen kopott, nagyrészt alig olvasható, foltos, szakadozott, szélein gyűrött pergamenfólió: 325×235 mm. – Kéthasábos írástükör: 225×75+15+75 mm, 30 tintával megvonalmazott sor. – 15. századi gótikus könyvírás. – Kétsoros vörös és kék iniciálék fekete tollrajzdíszítéssel, vörös és zöld majuszkulák, fekete majuszkulák vörös megerősítővonallal, tollpróbák, rubrikák. A rektó felső margóján levélszám vörös tintával: *Cclviii*.

Örzőirat: MNL OL F 15 Kolozsmonostori Konvent országos levéltára, *Protocolla, libri regii et styliionaria, 13. kötet Protocollum (majus) F 1595–1620*: magyar és latin nyelvű, restaurált, papír kézirat. – Makulatúra: Egy beíratlan, egy beírt pergamencsík: 40×376 mm, három fekete vonalon notációval: *Te Deum laudamus, minden (sic)*; és két betű: *F. G.* – A töredéken: 1. Íráspróbák, 17. századi kéz: *Magnificas villas et pavimenta marmorea et laqueata tecta contemno. Cic. lib. I (Cicero: De legibus, II, 2); Dei (sic) gratia* (f. 1r alsó margó);

2. Két sorban: *Innumer[...] occupat [...]*; a két hasáb között: *P[...] ciem Palladium Tyro[...] G[...] tectus. Emi li[...] L[...]ruß* (f. 1v felső margó); 3. Utalás a jelzetre: két nagy nyomtatott: *F*, és egy kurzív: *F*; 4. Régi jelzet (?): *K. M. 79* (f. 1v alsó margó, zöld ceruza).

Eredet – használat: A kódex keletkezési helye nem határozható meg. Az örzőirata alapján a Magyar Királyság területén, Kolozsmonostoron használták fel kötőanyagként.

MISSALE FRANCO-ROMANUM INCERTI RITUS. Bartholomaei, Genesisii, Rufi, Augustini

f. 1r–v Bartholomaei Sequ. [Diem festum Bartholomei Christi amici ... reddat aegros] *Vestivit cecos ... (AH 53, 218–219); >canitur in newma (?) < Sacerdotem Christi Martinum; Ev. Facta est contencio ... (Lc 22,24–30); Off. Mihi autem; Secr. Beati apostoli tui Bartholomei sollempnia ...; Comm. Vos qui secuti; Compl. Beati apostoli tui Bartholomei quesumus Domine intercessione nos ... – >Genesisii martyris sic uno martyre < Coll. Sancti Genesisii martyris tui merita ...; Secr. Hostias quesumus Domine quas sollempnitate beati martyris Genesisii sacris altaribus ...; Compl. Plebem tuam Domine beatus martyr Genesisius ... – Rufi Intr. Letabitur iu[stus]; Or. A[desto Domine supplicationibus ...]; Lect. [...]; Grad. Iustus [ut palma]; All. V. [Gloria] et honore; Ev. [Nolite] arbitrari (Mt 10, 34); Off. [...]; Secr. Oblatis quesumus Domine placare muneribus ...; Comm. Magna [est gloria]; Compl. [Celestibus refecti sacramentis et gaudiis] supplices te rogamus ... – Augustini Intr. [S]tatuit e[st] Dominus; Or. Deus qui ecclesie tue ...; Lect. Optavi et datus est mihi ... sum in omnibus [quoniam ...] (Sap 7,7–12[12–14]).*

Fragm. Lat. Q 406-18.

BIBLIA

14. század – 1 levél

Vastag, foltos, erősen kopott, a levél felső részén hiányos, verzőján alig olvasható, restaurált pergamenfólió: 475×305 mm. – Kéthasábos írástükör: 346×92+20+90 mm, 44 sor. – 14. századi rotunda írás. – Kétsoros kék *P* iniciálé vörös filigrándíszítéssel, mellette a bibliai fejezetszám vörös és kék színnel váltakozva: *XXI*. A rektó felső margóján a bibliai könyv címe vörössel: *Regum*.

Örzőirat: MNL OL F 15 Kolozsmonostori Konvent országos levéltára, *Protocolla, libri regii et styliionaria 14. téka Liber regius (Formularium) 1596–1618*: 44 lap, magyar és latin nyelvű, papír kézirat szálás anyag, restaurálva. – A töredéken: 1. Az örzőirat címe: *Liber Regius, sunt quidem litterae etiam expeditiones ac [...] comitatu Bihariensi rationes, 1596., NB.* (f. 1v margó); 2. Számítások, írás- és tollpróbák: *Quicquid delirant reges plectuntur Achivi* (Hor. Ep. I.2.14); *Magna et potentia super [...]*; [...]oczeki h[.] Meni hao[...] *falvai Cassa fele (?)*; *In circulo sigilli maioris civitatis Coloswar scriptum est: Senatus consulum civitatis Coloswar; Magnificus Nicolaus Thökölly ultimum vitae suae diem clausit die 22 Aprilis. Sepultus est die 18 Maii anno 1617.* (f. 1r alsó margó); 3. Kék tulajdonosi pecsét: [Országos] *Levéltár F* szekció.

Eredet – használat: A kódex keletkezési helye nem határozható meg. Az őrzőirat alapján a Magyar Királyság területén, Kolozsmonostoron használták fel kötőanyagként.

BIBLIA. Liber III Regum 20,30–21,25.

f. 1r–2v [qui remanserant porro Benadad fugiens ingressu]s est civitatem ... *Hiezabel uxor sua* [et abominabilis ...] (III Rg 20,30–21,25).

Fragm. Lat. Q 406-19.

DECRETALES GREGORII IX

14. század – 1 levélpár

Foltos, erősen kopott, szakadozott, sok helyen alig olvasható, hiányos, két különálló darabból álló, pergamen levélpár, amely az ívfűzet belső levélpárja. A különálló f. 2: 335×265 mm, és a f. 1 a f. 2 glossza részével együtt: 275×278 mm. – Kéthasábos írástükör: a f. 1 főszövege: *200×62+15+*52 mm, apparatus: *220×95+15+*52 mm; a f. 2 főszövege: 237×62+15+62 mm, apparatus: *311×*85+15+95 mm, kommentár katéna-formában, 44 ónnal megvonalmazott sor, 83 sor a kommentár. – 14. századi rotunda írás. – Vörös és kék iniciálék, vörös és kék majuszkulák váltakozva, vörös és kék paragrafusjelek váltakozva, felső margón vörös és kék római számmal: *L*(iber), *V*.

Őrzőirat: MNL OL F 15 Kolozsmonostori Konvent országos levéltára, *Protocolla, libri regii et styliionaria 17. téka Protocollum (D maius) 1606–1618*: restaurált, papír kéziratos szál as anyag, possesszor bejegyzés nincs, nincs fóliószámozás sem. – A töredéken: 1. Utalás az őrzőirat évkörére: *ANNORUM 1606, 1607, 1608, 1609, 1610, 1611, 1612, 1613, 16[14, 1615], 1616, 1617, 1618* (f. 2v hasábjai között); 2. Utalás az őrzőirat jelzetére nyomtatott: *D. 3. Kék ceruzával alig láthatóan régi jelzet (?): K.M. 78.*; 4. Íráspróba: *totales integr*[...].

Eredet – használat: A kódex keletkezési helye nem határozható meg. Az őrzőirat alapján a Magyar Királyság területén, Kolozsmonostoron használták fel az irat bekötésére.

DECRETALES GREGORII IX CUM GLOSSA ORDINARIA BERNARDI DE BOTONE (ad X 5.33.15–27)

f. 1r–v Főszöveg inc.: [Accidentibus ad presentiam ... quadraginta annos et] *amplius pacifice possedissent ...* (c. 15)

des.: ... *Quia circa et infra quesivisti* [utrum monachi ...] (c. 22).

Glossza inc.: [Et sic patet ... sic distingui] *privilegium aut datur ...* des.: ... *litteris. Beneficiis* [Similia sunt ...].

f. 2r–v Főszöveg inc.: [Antiqua patriarchalium] *sedium privilegia renovantes ...* (c. 23)

des.: ... *maliciis hominum indulgeri non debeat* [sed potius obviari] (c.27). *S[uper specula ...]* (c.28).

Glossza inc.: *Antiqua*. [Renovantes. 22] *dist. renovantes. Alexandrina secundum post Constantinopolitanam ...*

des.: ... *Ex parte. Foris factis* [id est ... audientiam] *in delicto* [fuerint ...].

Kiadás: – Roma, 1582. col. 1819–1831. – Corpus iuris canonici. Vol. II: *Decretalium collectiones*. (Ed. Aemilius Friedberg.) Lipsiae, 1881. 861–868.

Fragm. Lat. Q 406-20.

MISSALE NOTATUM cuiusdam ECCLESIAE HUNGARICAE

14. század második fele – 1 levél

Vastag, szélein körbevágott, megsárgult, foltos, enyhén kopott pergamenfólió: 328×255 mm. – Kéthasábos írástükör: 270×97+12+95 mm, 32 fekete tintával megvonalmazott sor. – Gótikus könyvírás a 14. század második feléből. – Vörös iniciálék, fekete tollrajzos iniciálék, fekete majuszkulák vörös megerősítővonallal, rubrikák. A levél szélén punktórium nyomai láthatók. A verzó felső margóján fekete tintával levélszám: *xxxvi*. – Metzígót notáció, erősen kurzív jelleggel öt, halványan húzott vörös vonalon. Kottarészben vörös sorkitöltő vonal. A porrectus szétírtsága alapján a felvidéki eredet nem zárható ki. A notáció vonalrendszerének magassága a szövegsorral együtt: 16 mm (2 szövegsornyi). (ld. még Szendrei 1981, F 357).

Őrzőirat: MNL OL E 159 Magyar Kamara archivuma, *Regesta decimarum Sárosiensis 1570–1571. 1570/7. Processus Dubina in Comitatu Saros decimatore Hirolao Bertoltii et Andrea Bano*: 25 lap, restaurált, papír kézirat. – A töredéken: 1. A jelenlegi jelzet: *1570/7* (f. 1r alsó margó); 2. Számítások és íráspróba: *Domine Iesu Chris[te]* (f. 1v). 2. Mindkét oldalán az alsó margón kék tulajdonosi pecsét: *Országos Levéltár E szekció*. A töredék 1986-ban került át a Q szekcióba.

Eredet – használat: A Magyar Királyság területén, valószínűleg a Felvidéken másolták a kódexet (vö. notáció), és itt is használták fel kötőanyagként (vö. őrzőirat).

MISSALE NOTATUM cuiusdam ECCLESIAE HUNGARICAE. FERIAE II ET III POST DOMINICAM LAETARE

f. 1r–v Feria II Lect. [Venerunt due mulieres meretrices ...] *huic infantem vivum ...* (III Rg 3,[16–27]27–28); *Gr. Esto michi in Deum ...*; *V. Deus in te speravi ...*; *Ev. Prope erat pascha Iudeorum ...* (Io 2,13–25); *Off. Iubilare Deo*; *Secr. Oblatum tibi Domine sacrificium ...*; *Comm. Ab occultis (sic) meis munda me ...*; *Compl. Sumptis Domine salutaribus sacramentis ...*; *Super populum. Deprecacionem nostram quesumus Domine ...* – *Feria III Intr. Exaudi Deus oracionem meam ...*; *Or. Sacre nobis quesumus Domine observacionis ieiunia ...*; *Lect. Locutus (sic) Dominus ad Moysen dicens: Descende de monte ...* (Ex 32,7–14); *Gr. Exsurge Domine fer opem nobis ...*; *V. Deus auribus nostris audivimus ...*; *Ev. Iam die festo mediante ... ab ipso sum et ipse misit.* [Querebant ...] (Io 7,14–29[30–31]).

Fragm. Lat. Q 406-21.

MISSALE NOTATUM cuiusdam ECCLESIAE HUNGARICAE

14. század – 1 levélpár

Vékony, külső szélein levágott, gyűrött, foltos, enyhén kopott, restaurált pergamen levélpár, melynek két levele között két további levélpár hiányzik: 412×557 mm. – Kéthasábos írástükör: 286×98+15+98 mm, 36 fekete tintával megvonalazott sor. – 14. századi gótikus könyvírás. – Vörös iniciálék vörös tollrajzdíszítéssel, kék iniciálék, fekete majuszkulák vörös megerősítővonallal, a kottarészben fekete tollrajzos iniciálék, vörös sorkitöltő vonal, rubrikák. A virágvasárnap evangéliumban az evangelista narrációja és a szereplők megszólalásai előtt vörös rövidítéssel jelzi az adott szöveg előadóját. A levél szélén punktórium nyomai láthatók. – Metzígót notáció négy vörös vonalon, a 15. századi metzígót kódex-díszírás előképe. A szöveg elválasztásaként még egy vonal látható. C-kulcsot használ, de custost nem. A punctumok segédvonalas, cseppszerű megformálása. A notáció vonalrendszerének magassága a szövegsorral együtt: 16 mm (2 szövegsornyi). Magyar Királyság peremterületéről, felvidéki vagy erdélyi (ld. még Szendrei 1981, F 354).

Őrzőirat: MNL OL E 159 Magyar Kamara archivuma, Regesta decimarum 222. doboz, Ungvariensis 1571–1572. 1572/1. *Regestum super decimam Agnellorum comitatus Ungh anni 1572. exactam per Ioannem Szerdahely de Cassa et Marthinum Litteratum de Munkacz a 23. Maii usque ad 2. Junii*: 121 lap, papír kézirat, restaurálva. – A töredéken: 1. Régi jelzet: *No. 3* (f. 1r alsó margó); 2. Íráspróba: *Omne Regnum in se divisum reformabitur.*; 3 A levéltár alig olvasható tulajdonosi pecsétje: *Országos Levéltár E szekció*. A töredék 1986-ban került át a Q szekcióba.

Eredet – használat: A kódex a Magyar Királyság peremterületéről, Felvidéken vagy Erdélyben íródhatott (vö. notáció), és itt is használták fel a kötőanyagként (vö. őrzőirat).

MISSALE NOTATUM cuiusdam ECCLESIAE HUNGARICAE. FERIAE III ET IV POST DOMINICAM IUDICA, DOMINICA PALMARUM

f. 1r–v FERIA III POST DOMINICAM IUDICA Off. [Sperent in te omnes ... nomen] *tuum Domine quoniam non derelinquis ...; Secr. Hostias tibi Domine offerimus ...; Comm. Redime me Deus Israhel ...; Compl. Da nobis quesumus omnipotens Deus ut que divina sunt ...; Super populum. Da nobis quesumus Domine perseverantem ... – FERIA IV Intr. Liberator meus de gentibus ...; Or. Sanctificato hoc ieiunio ...; Lect. Locutus est Dominus ad Moysen dicens: Ego Dominus Deus vester ... (Lv 19,11–19); Gr. Exaltabo te Domine quoniam ...; V. Domine Deus meus clamavi ...; Ev. Facta sunt Encenia in Iherosolimis ... (Io 10,22–38); Off. Eripe me de inimicis ...; Secr. Annue nobis misericors Deus ut hostias placacionis ...; Comm. Lavabo inter innocentes ...; Compl. [Celestis doni benedictione ...].*

Két levélpár hiányzik.

f. 2r–v DOMINICA PALMARUM ad missam Intr. [Domine ne longe facias auxiliium tuum ...; Ps. (a lap alján kiegészítő sorban, a betoldás vörös kettőskereszttel megjelölve): *Deus Deus meus respice ... me derelinquisti* (folytatva kurzív írással, notáció nélkül:) *longe a salute*

mea.; Or. *Omnipotens sempiterna Deus qui humano generi ...; Lect. Hoc sentite in vobis ... (Phil 2,5–11); Gr. Tenuisti manum dexteram meam ...; V. Quam bonus Israel ...; Tr. Deus Deus meus respice in me ...; VV Longe a salute mea verba ...; Deus meus clamabo per diem ...; Tu autem in sancto habitas ...; In te speraverunt patres nostri ...; Ad te clamaverunt ...; Ego autem sum vermis ...; Omnes qui videbant me aspernabantur me ...; Speravit in Domino eripiat eum ...; Ipsi vero consideraverunt et inspexerunt me ...; Libera me de ore leonis ...; Qui timetis Dominum laudate eum ...; Annunciabitur Domino generatio ventura ...; Populo qui nascetur ...; Passio Domini nostri Iesu Christi secundum Matheum. Scitis quod post biduum ... Et exinde querebat [oportunitatem ...] (Mt 26,2–16[16–66]).*

Fragm. Lat. Q 406-22.

ANTIPHONALE cuiusdam ECCLESIAE HUNGARICAE

15. század – 1 levélpár

Közepesen vastag, sarkain, és a f. 2 külső szélén levágott (szöveg-hiány), szakadozott, foltos pergamen levélpár, melynek két levele között két további levélpár hiányzik: 372×498 mm. – Egyhasábos írástükör: 262×227 mm, az írástükör vörös dupla vonallal kijelölve, 7 szöveg- és kottasor. – 15. századi gótikus könyvírás. – Kék és vörös iniciálék, fekete fraktúr iniciálék vörös vonallal és fekete tollrajzdíszítéssel, fekete majuszkulák vörös megerősítővonallal, rubrikák. – Metzígót notáció négy vörös vonalon. Szabályos, de kissé jobbra dőlő rombusz a szillabikus alapjellel, illetve a három punctumból építkező, jobbra dőlő climacus a magyarországi felvidéki notációra jellemző. A notáció vonalrendszerének magassága a szövegsorral együtt: 38 mm. (ld. még Szendrei 1981, F 355).

Őrzőirat: MNL OL E 156 Fasc. 45 No. 29 Magyar Kamara archivuma, U et C. *Urbarium proventuum archiepiscopatum arcis Ujvar per Dominum Ladislaum Kubinii Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis Camerae Hungariae Consiliarium et Gallum Bakitsch eiusdem Maiestatis Caesareae Camerae Hungariae notarium anno 1587 mense Aprili conscriptum*: 195 lap, papír kézirat, restaurálva. – A töredéken: 1. Utalás az őrzőírratra és a régi, illetve jelenlegi jelzetére: *Fasciculus 2, Urbarium Arcis Ujvar 1587; Numero primo, No. 6; Fasc. 45. no. 29. (f. 1r); 2. A levéltár tulajdonosi pecsétje: Országos Levéltár E szekció*; 3. Számjegy: 298 (f. 2r alsó margó). A töredék 1986-ban került át a Q szekcióba.

Eredet – használat: A kódex a Magyar Királyság területén, a Felvidéken keletkezhetett. (vö. notáció), és itt is használták fel kötőanyagként (vö. őrzőirat).

ANTIPHONALE cuiusdam ECCLESIAE HUNGARICAE. NATIVITAS BEATAE MARIAE VIRGINIS, EXALTATIO SANCTAE CRUCIS, MATHAEI APOSTOLI

f. 1r–v NATIVITAS MARIAE ad Laudes A. 2. [Nativitas est hodie ... cuius vita] *inclita cunctas ...; A. 3. Regali ex progenie ...; A. 4. Corde et animo ...; A. 5. Cum iucunditate ...; H. Quem terra pontus (AH 50,86–87); Vers. Audi filia; Bn A. Nativitatem hodiernam perpetue*

...; *In Vesp. II H. Ave maris* (AH 51,140); *Vers. Specie tua*; *R. Ad nutum*; *V. Ut vitium*; *A. Nativitas*; *Ps. Dixit Dominus*; *Mg A. Quando nata est ...*

Két levélpár hiányzik.

f. 2r–v (szöveghiány) *Exaltatio s. Crucis ad Vesp. II R. [Crux Christi qui salvandis ...]*; *VV O lignum preciosum et ad[mirabile] signum*; *Gloria Pa[tri et filio] et Spiritui Sancto*; *Mg A. O crux [splendidi]or ... – De s. Matheo evangelista ad Vesp. Mg A. [Consp]icit in celis ... Mathei Christo dul[cisonas ...]*.

Fragm. Lat. Q 406-23.

ANTIPHONALE STRIGONIENSE

14. század – 3 levél

Szélein levágott, szakadozott, foltos, enyhén kopott, restaurált és kiegészített pergamen levélpár, mérete a restaurált kiegészítés nélkül: 368×530 mm, és egy különálló levél, melynek felső szélén a kottasor részben levágva: 380×305 mm. A pergamen levélpár feltehetően egy senio külső levélpárja, amelynek két levele (f. 1 és f. 3) között helyezkedett el egy ívfűzeten belül az önállóan megmaradt levél (f. 2), illetve a senio többi belső levélpárja. – Egyhasábos írástükör, a f. 1 és 3: 285×218 mm (írástükör magassága a kiegészítő sorokkal együtt +30/40 mm), a f. 2: *283×218 mm (írástükör magassága a kiegészítő sorokkal együtt +57 mm), 12 tintával megvonalmazott kotta- és szövegsor, a kiegészítő sorok: a f. 1. alsó margóján 2 kotta- és 1 szövegsor, a f. 2. alsó margóin 3 kotta- és szövegsor, a f. 3. alsó margóján 7 szövegsor. – 14. századi gótikus könyvírás. – Vörös iniciálék, fekete iniciálék vörös tollrajzdíszítéssel, fekete majuszkulák vörös megerősítővonallal, rubrikák. – Magyar (esztergomi) kurzív notáció tagoló technikával négy vörös vonalon. Custost nem használ. A notáció vonalrendszerének magassága a szövegsorral együtt: 25 mm. A kiegészítő sorokban 15. századi kurzív notáció négy fekete vonalon. Custost már használ. A kiegészítő sorok vonalrendszerének magassága: 20 mm. A kódexet az esztergomi érsekség észak-keleti területén készíthették, amelyet alátámaszt a notációban látható cseppszerűen elvékonyodó punctumok és az ünnepek énekrendje. (ld. még Szendrei 1981, F 406).

Őrzőirat: *MNL OL E 156 Fasc. 45 No. 36 Magyar Kamara archivuma, U et C: 109 lap, papír kézirat, restaurálva, urbarium 1554-ből.* – A töredéken: 1. Korábbi levéltári jelzet: *Fasc. B. N. 53. Urbarium Domini Ztropko*; 2. A jelenlegi levéltári jelzet: *Fasc. 45 N. 36. (f. 3v)*; 3. Lila szögletes tulajdonosi pecsét: *M. Kir. Országos Levéltár; Országos Levéltár E szekció (f. 2v széle, f. 3v alsó margó)*. A töredék 1986-ban került át a Q szekcióba.

Eredet – használat: A kódex a Magyar Királyság területén, a Szepességben keletkezhetett. (vö. tartalmi leírás, notáció), és itt is használták fel kötőanyagként (vö. őrzőirat).

ANTIPHONALE STRIGONIENSE. *Agathae, Benedicti, Annuntiatio Beatae Mariae Virginis, Visitatio Beatae Mariae Virginis*

f. 1r–v *Agathe virg. ad Vesp. R. Vidisti Domine*; *A. Veni electa mea*; *Mg A. Beata Agates ingressa ...*; *Invit. I Noct. A. Regem virginum*; *A. 1. Ingenua sum et expectabilis ...*; *A. 2. Summa ingenuitas ista est ...*; *A. 3. Ancilla Christi sum ...*; *Vers. Specie tua*; *R. 1. Dum ingrederetur beata Agathes ...*; *V. Ego autem habeo mamillas ...*; *R. 2. Vidisti Domine et expectasti ...*; *V. Propter veritatem et mansuetudinem ...*; *R. 3. Quis es tu qui venisti ...*; *V. Nam et ego apostolus ...*; *II Noct. A. 1. Agathes letissima et glorianter ibat ...*; *A. 2. Si ignem adibeas (sic) ...*; *A. 3. Agatha sancta dixit ...*; *R. 1. Christus me coronavit ...*; *V. Vidisti Domine agonem ...*; *R. 2. Agatha letissima et glorianter ...*; *V. Mens mea solidata est ...*; *R. 3. Ego autem adiuta ...*; *V. Medicinam carnalem ...*; *III Noct. A. 1. Nisi diligenter profeceris corpus meum a carnificibus [attractari ...]*.

A senio belső levélpárjai hiányoznak.

f. 2r–v *Benedicti ad Matut. I Noct. A. 1. [Fuit vir vite vener]abilis gratia Dei ...*; *A. 2. Ab ipso puericie ...*; *A. 3. Cum in hac terra ...*; *R. 1. Fuit vir vite venerabilis ...*; *V. Despexit igitur ...*; *R. 2. Beatus Benedictus dum in hac terra ...*; *V. Relicta domo rebus (sic) ...*; *R. 3. Beatus Benedictus cum iam ...*; *V. Recessit igitur scienter ...*; *II Noct. A. 1. Nursie provincie exortus Rome ...*; *A. 2. Relicta domo rebusque ...*; *A. 3. Hic itaque cum iam ...*; *R. 1. Predicta nutrix illius ad purgandum ...*; *V. Nutricis (sic) in auxilium ...*; *R. 2. Frater Maure curre ...*; *V. Benedictus Dei famulus ...*; *R. 3. Pater sanctus dum intenta (sic) ...*; *V. Factum est autem et reverentissimum (sic) ...*; *III Noct. A. 1. Predicta nutrix illius ...*; *A. 2. Nutricis (sic) in auxilium grande fecit miraculum (A következő levélen folytatódik)*.

f. 3r–v *primum in partes ...*; *A. 3. Cum in heremum pergeret ...*; *R. 1. Domine non aspicias ...*; *V. Et regrediente anima ...*; *R. 2. Ante sextum vero exitus ...*; *V. Cumque per dies singulos ...*; *R. 3. Preciosus confessor Domini ...*; *VV Viam namque ...*; *Gloria Patri et Filio ...*; *Laudes A. 1. Non aspicias peccata ...*; *A. 2. Oravit sanctus Benedictus ...*; *A. 3. Vix obtinui apud Deum ...*; *A. 4. In tempesta noctis cum cuncta ...*; *A. 5. Sanctimonialis autem femina ...*; *Bn A. Hodie sanctus Benedictus ...*; *Mg A. Similabo (Hesbert 4952)*; *Oremus*; *Pss Laudate*; *Domine non*; *Dixit Dominus.* – *In Annunciacione Beate Marie ad I Vesp. A. Gabriel angelus*; *Mg A. Ingressus angelus ad Mariam ...*; *I Noct. Invit. A. Ave Maria ... tu in mulieribus [et benedictus ...]*.

f. 1r–3r az alsó margón lévő kiegészítő sorokban: *Visit. Mariae Matut. A. [Inter turmas] femineas ...*; *R. [Surgens Maria gravida ... intrav]it domum ...*; [...]; *ad Laudes A. 1. In Marie virginis utero ...*; *A. 2. Iubilet Deo omnis terra ...*; *A. 3. Fecit Dominus potenciam ...*; *A. 4. Deposuit potentes de sede ...*; *A. 5. Esurientes implevit ...*; *Mg. A. [M]agnificet Dominum totum ...*; *H. (notáció nélkül): In Mariam vite viam matrem ... cum tu sis m[ater] medians.] (AH 52,47).*

Fragm. Lat. Q 406-24.

ANTIPHONALE cuiusdam ECCLESIAE HUNGARICAE

15. század első fele – 1 levél

A levél alsó részén levágva, az írás átüt a másik oldalra, enyhén gyűrött, helyenként kopott pergamenfólió: 505×418 mm. – Egyhasábos írástükör: *473×300 mm, megmaradt 12 kotta- és 11 szövegsor.

– Gótikus könyvírás a 15. század első feléből. – Vörös iniciálék, vörös és fekete fraktúr iniciálék fekete tollrajzdíszítéssel, fekete majuszkulák vörös megerősítővonallal, vörös sorkitöltő vonalak, rubrikák. – Magyar notáció négy vörös vonalon, a sor végén különleges formájú custos. Magyarországi, felvidéki. A notáció vonalrendszerének magassága a szövegsorral együtt: 43 mm. (ld. még Szendrei 1981, F 360).

Őrzőirat: MNL OL E 159 Magyar Kamara archivuma, *Regesta decimarum Bereghiensis 1549–1577 47. doboz: Regestum frugum, apum et vinorum in comitatu de Beregh decimatorum. Anno 1553*: 136 lap, papír kézirat, restaurálva. – A töredék verzó margóján alig látható utalás az őrzőirat címére: *frugum et [...]*; No. 2. A töredék 1986-ban került a Q szekcióba.

Eredet – használat: A Magyar Királyság területén, valószínűleg az észak-keleti részén másolták a kódexet (vö. notáció), és itt is használták fel kötőanyagként (vö. őrzőirat).

ANTIPHONALE cuiusdam ECCLESIAE HUNGARICAE. Corpus Christi

f. 1r–v Corpus Christi ad Matut. I Noct. R. 1. [Immolabit hedum ... et edent] *carnes et azimos panes*; V. *Pascha nostrum immolatus est ...*; R. 2. *Comedetis carnes et saturabimini ...*; V. *Non Moyses dedit vobis de celo panem ...*; R. 3. *Respexit Helias ad caput ...*; VV *Si quis manducaverit ex hoc pane ...*; *Gloria Patri et Filio ...*; II Noct. A. 1. *Memor sit Dominus sacrificii ...*; *Ps. Exaudiat*; A. 2. *Paratur nobis mensa Domini ...*; *Ps. Dominus regit*; A. 3. *In [voce exultacionis ...]*; R. 1. [Panis quem] *ego dabo ...*; V. *Locutus est populus ...*; R. 2. *Cenantibus autem accepit Iesus ...*; V. *Dixerunt viri thabernaculi (sic) ...*; R. 3. *Accepit Iesus calicem ...*; VV *Memoria memor ero ...*; *Gloria Patri et Filio ...*; III Noct. A. 1. *Introibo ad altare ...*; *Ps. Iudica*; A. 2. *Cibavit nos Dominus ex [adipe frumenti ...]*.

Fragm. Lat. Q 406-25.

SEQUENTIALE cuiusdam ECCLESIAE HUNGARICAE

14. század – 1 levél

Közepesen vastag, enyhén kopott, foltos, restaurált pergamenfólió: 432×315 mm. – Kéthasábos írástükör: 330×100+15+100 mm, 17 kotta- és szövegsor. – 14. századi gótikus könyvírás. – Kék és vörös iniciálék, kék és vörös majuszkulák váltakozva, rubrikák. Punktórium nyomai látszódnak. – Magyar notáció négy vörös vonalon custos nélkül. A notáció vonalrendszerének magassága a szövegsorral együtt: 20 mm. (ld. még Szendrei 1981, F 359).

Őrzőirat: MNL OL E 159 Magyar Kamara archivuma, *Regesta decimarum Sárosiensis, 1560–1565, 126. doboz, 1563/4: Regestum factum super exactionem decime frugum episcopale per me Blasium Kuntz de Bartpha in processu Hannosfalva anno 1563*: 21 lap, papír kézirat, restaurálva. – A töredéken: 1. Utalás az őrzőirat évkörére: *im Jar 1563* (f. 1vkét hasábjá között); 2. Tollpróbák (f. 1vkét hasábjá között); 3. Az őrzőkönyv készítőjének neve: *Blasii Kwncz.* (f. 1v külső

margó); 4. Alig olvashatóan: *Remissum (?) No. 22.*; 5. Az őrzőirat jelzete: *1563/4* (f. 1v alsó margó, 20. század); 6. Tulajdonosi pecsét: *Országos levéltár E szekció* (f. 1v belső margó); 6. Tollpróbák. A töredék 1986-ban került át a Q szekcióba.

Eredet – használat: A kódex a Magyar Királyság területén keletkezett (vö. notáció), és itt is használták fel kötőanyagként (vö. őrzőirat).

SEQUENTIALE cuiusdam ECCLESIAE HUNGARICAE. Exaltatio sanctae Crucis, Corpus Christi, Nativitas sancti Iohannis Baptistae

f. 1r–v Exaltatio s. Crucis Sequ. [Laudes crucis attollamus ... quisquis egit talia.] *Ligna legens in Sarepta ...* (AH 54, 188–189) – *De Corpore Christi Sequ. Lauda Syon salvatorem ... Mors est malis vita bona* (javító kéz: *vide paris sumpcionis ...* (AH 50, 584–585) – *De s. Iohanne Baptista Sequ. Sancti baptiste Christi preconis ...* (AH 53, 267) – *De s. Petro apostolo.*

Fragm. Lat. Q 406-26.

MISSALE FRANCO-ROMANUM INCERTI RITUS

15. század – 1 levélpár

Foltos, kopott, szakadozott, helyenként lyukas, felső részén levágott, feltehetően egy senio külső levélpárja: 240×352 mm. – Kéthasábos írástükör: *170×73+13+70 mm, megmaradt 20 tintával megvonalazott sor. – 15. századi gótikus könyvírás. – Kétsoros kék és vörös iniciálék, fekete majuszkulák vörös megerősítővonallal, rubrikák, a f. 2v alsó margón őrész vörös színnel bekarikázva: *tibi*.

Őrzőkönyv: Ismeretlen. A töredék az MNL OL P 435 Schneller István gyűjteményéből került át a Q szekcióba 2000-ben. – A töredéken: 1. A f. 1v alsó margóján utalás a címre: *Alexandri Benedikti Practica* (Alexander Benedictus 1460–1526, Padovában sebész, oktatott az egyetemen is); 2. A levéltár tulajdonosi pecsétje: *Országos Levéltár P szekció* (f. 1v alsó margó). Az egykori kötés szélein két-két hasíték a bőrszíjak számára.

Eredet – használat: A kódex keletkezésének és használatának helye nem határozható meg.

MISSALE FRANCO-ROMANUM INCERTI RITUS. Dedicatio ecclesiae, Dedicatio altaris, Conversio sancti Pauli

f. 1r–v Dedicatio ecclesiae Ev. *Egressus Iesus perambulabat Iericho ... quia inde erat transiturus* [et cum venisset ... illum gaud]ens et cum viderent ... (Lc 19,1–4[5–6]7–10); *Credo*; *Off. [...]*; *Secr. [Annue quesumus Domine precibus nostris ... intra templi] huius cuius anniversarium ...; Comm. Domus mea domus oracionis ...; Ptcomm. Multiplica quesumus Domine per hec divi[na (?) ...]* – Dedicatio altaris Intr. [Dicit Dominus sermones meos] *quos dedi in os tuum ...; Ps. Domine exaudi oracionem meam ...; Or. Omnipotens sempiternus Deus altare hoc nomini tuo ...; Lect. Factum est silencium in celo* [quasi media hora ...] (Apc 8,1).

A senio belső levélpárjai hiányoznak.

f. 2r–v *Conversio s. Pauli* Intr. [Letemur omnes in Domino ... celebrantes quo] *Paulus conversione ... >vel< Scio cui credidi; Or. Deus qui universum mundum ...; >eodem die< Or. Martiris tui Preiecti nos Domine quesumus intervencio ...; Lect. [Saulus adhuc spirans minarum ... con]tigit ut ... Saule frater Dominus misit me Iesus qui apparuit tibi [in via qua veniebas ...] (Act 9,1–17[17–22]).*

Fragm. Lat. Q 406-27.

BREVIARIUM FRANCO-ROMANUM INCERTI RITUS

15. század – 1 levélből 3 töredék

1. Kopott, erősen foltos, megsárgult szakadozott pergamenfólió felső része, az oldalain és az egyik sarkán levágott, közepéből nagy rész ki van vágva: 210×350 mm. 2. Beírt csík (1 szövegsor). 3. Beíratlan darab. – Kéthasábos írástükör: *180×*85+?+*95 mm, megmaradt 17 tintával megvonalt sor. – 15. századi gótikus könyvírás. – Két kétsoros vörös iniciálé részlet, vörös majuszkula, fekete majuszkulák vörös megerősítővonallal, rubrikák.

Őrzőkönyv: MNL OL R 302 9 23/2. No. 1. Rendtörténeti feljegyzések, valamint ismeretlen személy által a kötetrel kapcsolatban készített jegyzetek (1673–1692): *Diarium residentiae Societatis Iesu Leuchoviensis coeptum conscribi anno 1673 1^a Februarii primo residentiae superiorae reverendo patre G. Laky ad 1692: 277 lap, latin nyelvű, papír kézirat. Az előzéklapon a Jezsuita Rendház iratainak régi jelzete: P 478. A kötet mellett a kötetrel kapcsolatos 22 lap jegyzet. – Posszessor: Az előzéklapon: papír exlibris maradvány: [A' Lőcsei] *Prémo*[nstrát rendű tanítók házi könyvtárából]. – Maku-latúra: 1. Két beíratlan levél, egyiken fekete pecsét: *Országos Levéltár P szekció*; 2. Egy 120×20 mm darabka, amelyen írás áll: *nyedic[...]* *tiense[...]* 533.[...]*dina[...]*; 3. fonál és textildarabok.*

Eredet – használat: A kódex keletkezési helye nem határozható meg. Az őrzőkönyv alapján a Magyar Királyság területén, Lőcsén használták fel könyvkötőanyagként a jezsuita rendházban.

BREVIARIUM FRANCO-ROMANUM INCERTI RITUS. Dominicae IX et X post Pentecosten

f. 1r–v *Dominica IX post Pentecosten* Lect. IX [... abominabile Domino] *pravum cor et voluntas ... conturbat domum suam* [possidēbit ventos ... glorios]us et indigens pane (Prv 11,[?–20]20–29[29–12,9]9) – *Dominica X Cap. Fratres notum vobis facio ...* (I Cor 12,3); *Or. Deus qui omnipotentiam tuam parcendo maxime ...; Lect I–VI Verba [Ecclesiastes ... quo laborat sub sole]? Generatio preterit et gener[acio ... possesso]ri nisi quod cernit divi[cias o]culis suis? Dulcis est somnus operanti sive parum sive multum comedat ... sub sole numero dierum vite sue ... potesta[tem ... non inven]iat contra eum homo iusta[s querimonias ...] (Ecl 1,1[1–3]4[4–5,10]10–11;*

5,17–18[18–7,15]15), Lect VII–VIII [Cum appropinquaret Iesus ... nunc] *autem abscondita ...* (Lc 19,[41–42]42); *Omilia beati Gregorii pape [...]* exterioribus rebus [...] *debemus ... nunc autem abscon*[dita sunt ...] (Gregorius Magnus: *Homiliae in evangelia*, XXXIX, CC SL 141, 382).

Fragm. Lat. Q 406-28. (egykori 11d)

DONATUS

14. század – 1 levélpár

Szakadozott, erősen foltos, helyenként alig olvasható, kopott levélpár: 215×282 mm, melynek alsó széléhez egy beíratlan pergamencsík van hozzáerősítve, együttes méretük: 300×285 mm. – Egyhasábos írástükör: 155×112 mm, 24 sor. – 14. századi gótikus könyvírás. – Háromsoros vörös V és A iniciálé, fekete majuszkulák vörös megerősítővonallal, vörös paragrafusjelek, az írástükör alatt vörös és fekete három-három függőleges pont díszítés.

Őrzőirat: DL 36394. Kolozsmonostori Konvent, *Protocollum (G minus) 1469–1470.* (Jakó 1990, 154–155.) – A töredéken: 1. A f. 2v-n utalás az őrzőiratra: *M.O.D.L. 36394; 1460; G; 2. Íráspróbák a f. 2v-n (16. század): [Pauper si sitias] tabernam intrare cave* (Walther, *Proverbia*, 20942); *Secreta tui cordis non omnis sciat amicus* (Walther, *Proverbia*, 18402); 3. A f. 1v és 2r írástükre között számítások, írás- és tollpróbák: *Extractus est hoc protocollum per Dionysium Bogdan de Kovaszna, scribam conventualem, anno post partum beatissimae Mariae virginis millesimo septingentesimo quinquagesimo sexto diebus Ianuarii m. p.; Cui tam in vita quam in morte pes [...]* *auxilium et salvus Dominus Iesus* (f. 1v alsó margó). A fragmentum 1990 őszén került a Q szekcióba.

Eredet – használat: A kódex keletkezési helye nem állapítható meg. Az őrzőirat alapján a kódexet a Magyar Királyság területén, Kolozsmonostoron használták fel az irat bekötésére.

DONATUS: *Ianua cum rudibus*

f. 1r inc.: [... legamini] *legantur* [coniunctivo modo ...] des.: [... legendus.] *A*[udio ... fu] (alig olvasható, a következő oldalon folytatódik)

f. 1v inc.: *turo audito tu audito ille ...*

des.: ... *audiretur preterito perfecto et plusquam perfecto.*

Egy levél hiányzik.

f. 2r inc.: [... fuit] *et pluraliter fuimus fuitis ...*

des.: ... *et pluraliter voluimus voluistis vo*[luerunt ...].

Ed.: – Macerata, 1645. A₁₃a–₁₆a.

https://archive.org/details/bub_gb_wBA9zUQSOH4C/page/n0 (megtekintve: 2018. október 10.)

E számunk szerzői

ERŐS KATALIN RENÁTA SSND középiskolai tanár, házfőnöknő (Boldogasszony Iskolanővérek, Szeged)
HENDE FANNI tudományos munkatárs (MTA–OSzK Res Libraria Hungariae Kutatócsoport Fragmenta
Codicum Műhely, Bp.)
ȘTEFAN S. GOROVEI egyetemi tanár (Alexandru Ioan Cuza Egyetem, Iasi, Románia)

TÁJÉKOZTATÓ

Szerzőink figyelmébe

A szerkesztőség a beérkezett kéziratok közléséről két anonim szakmai bíráló (lektor) véleményének ismeretében hoz döntést. A szerkesztőség kizárólag olyan kéziratokat fogad el, amelyek megfelelnek a szerkesztőség által előírt követelményeknek. Kérjük a tanulmányok és az ismertetések szerzőit, hogy minden esetben végleges szövegű kéziratokat küldjenek, mivel a korrekktúrában a szerkesztők által megszerkesztett kéziratokon érdemi változtatásokra már nincs lehetőség. A szerkesztőség jegyzetapparátussal együtt lehetőleg 0,5–1 íves (20–40 000 „n”) tanulmányokat, recenziók esetében maximum 5 oldalas (10 000 „n”) írásokat vár. Ennél nagyobb terjedelmű kéziratok megjelentetésére is van lehetőség indokolt esetben (maximum 100 000 „n”). Az ismertetéseknél kérjük az ismertetendő mű (művek) pontos bibliográfiai adatait közölni. A tanulmányokban csak a jegyzetekben történik hivatkozás, nem kell felhasznált irodalom- vagy rövidítésjegyzéket készíteni.

Az egységes jegyzetapparátus érdekében kérjük az alábbiak betartását:

- A hivatkozott művek szerzőinek nevét kurziválni kell; nem kurziváljuk viszont szerkesztőjének (szerkesztőinek) nevét. Ez utóbbiakat a jelzett könyv, tanulmánykötet címe után zárójelbe téve adjuk meg (pl. Szerk. Domanovszky Sándor.). Ha egy műnek több szerzője, illetve szerkesztője van, azokat nagy kötőjellel (–) válasszuk el egymástól. A szerző(k) neve után a cím előtt kettőspontot tegyünk.
- Az oldalhivatkozáskor kérjük az oldal sorszámát megadni, a tól–ig–oldalszámok és évszámok esetében nagy kötőjelet (–) írjunk (38–40., 61–72.).
- A hivatkozáskor csak a kiadás helyét és évét tüntessük fel, a kiadót nem.
- Ha a hivatkozott mű esetében több kiadási hely van megadva, az egyes helységeket nagy kötőjellel (–) válasszuk el egymástól (pl. Bp.–Debrecen). Ha a kiadás helye Budapest, azt mindig rövidítve írjuk ki (Bp.). A kiadás helye után, az év előtt vesszőt kell tenni (pl. Bp.,).
- Amennyiben a hivatkozott mű valamilyen sorozat keretében jelent meg, a sorozat címét a kiadási hely és év után zárójelben tüntessük fel: pl. (Monumenta Hungariae Historica).
- Ha tanulmánykötetben napvilágot látott cikket idézünk, úgy a hivatkozott tanulmány után az „In.” szócskát írjuk, és közvetlen utána adjuk meg a tanulmánykötet címét és zárójelben a szerkesztőjét/szerkesztőit.
- Folyóiratban megjelent cikkekre történő hivatkozáskor nem tesszük ki az „In.” szócskát. A hivatkozott folyóirat címét kurziváljuk, és utána tegyünk vesszőt; ezt követi az évfolyam vagy kötettség, majd zárójelbe téve a megjelenés éve, utána az illető évben megjelent szám, végül pedig az oldalszám: pl.: *Történelmi Szemle*, 1 (1958) 1. sz. 52. Az éven belüli számot csak abban az esetben jelöljük, ha a folyóiratnál nem folyamatos a lapszámozás az egyes számok esetében.
- Amennyiben ugyanarra a műre történik hivatkozás, kérjük a hivatkozott szerző családi nevét teljesen megismételve, keresztnevét azonban rövidítve megadni, utána kettős pontot tenni, majd az „i. m.” jelölést használni. Ezt követi az oldalszám. (Pl.: *Nagy I.*: i. m. 32.). Ha egymást követően ugyanarra a műre és oldalszámra hivatkozunk, írjuk, hogy „Uo.”. Ha ugyanazon szerző egy másik munkájára, tanulmányára hivatkozunk, úgy az utóbbit/utóbbiakat az előbb idézettől egyértelműen el kell különíteni (pl. rövidített címmel, kerülve az évszámos rövidítést) és erre hivatkozni. Ha szerkesztett műre, forráskiadványra vagy sokszerzős műre történik hivatkozás, akkor a cím után zárójelben közöljük a továbbiakban alkalmazott rövidített címet (pl. a továbbiakban Reg. Arp.). Ha több kötetes műre történik hivatkozás, kérjük minden esetben az idézett kötetszámot, eltérő kiadási hely és év esetén ez utóbbiakat is feltüntetni. (Pl. *Nagy I.*: i. m. XI. k. Pest, 1858.)
- A kéziratokban az évszázadokat – idézetek, tanulmány- és könyvcímek kivételével – arab számmal jelöljük.
- Írásaikat minden esetben Word for Windows szövegszerkesztő programban készítve juttassák el a szerkesztőségbe elektronikus úton a turul@mol.gov.hu vagy a szerkesztőség tagjainak címére. A szöveget balra zártan írják, és a kurziváláson kívül semmilyen kiemelés (kövérítést, aláhúzást, ritkítást) vagy formázást ne alkalmazzanak. A tapadó írásjeleket is kurziválni kell, ha az előtte álló szó kurzív.
- A betűtípusok megválasztásakor ajánljuk a Times New Roman-t.
- A lábjegyzeteket automatikus számozással kérjük megadni, „lábjegyzet”-programot választva. Így a jegyzetek az oldal aljára kerülnek.
- Amennyiben a kiadandó tanulmányban képet/képeket is kívánnak közölni, kérjük azt/azokat mellékelni, vagy digitális formában a kéziratához csatolva beküldeni, minden esetben jelölve a kéziratban, az/azok hova kerüljön/kerüljenek. Csak nyomdai szempontból jó minőségű képeket tudunk közölni. A Magyar Országos Levéltár anyagából közlendő képet nem szükséges mellékelni, csak a pontos jelzetet feltüntetni.
- Amennyiben nagyobb méretű táblázatokat kívánnak közölni, melyek meghaladják a folyóirat szedéstükör-szélességét, kérjük azokat a tanulmány szövegének végéhez illeszteni, külön szakaszban. A genealógiai táblázatokat is Word for Windows szövegszerkesztő programban kérjük.
- Csak a jegyzetekben (ld. = lásd, vö. = vesd össze, pl. = például) használjunk rövidítéseket, a főszövegben ne, ott tehát kiírjuk, hogy ’például’.
- A főszövegben és a jegyzetekben az idézeteket nem kurziváljuk, csak idézőjelbe tesszük. Az idegen nyelvű (többnyire latin) kifejezéseket, formulákat viszont kurziváljuk.
- A folyóiratban közlésre kerülő tanulmányokról különlenyomatokat csak külön igény alapján, megegyezés szerint készítünk. Az aktuális számból a tanulmányok szerzői öt tiszteletpéldányt kapnak, valamint dolgozatukat elektronikus PDF formátumban.

Példák a hivatkozásokra:

Monográfiák esetében:

Szentpétery Imre: Magyar oklevéltan. Bp., 1930. (A magyar történettudomány kézikönyve II. 3.)

Folyóiratok esetében:

Ghyczy Pál: Kanizsai Dorottya címerlevele 1519-ből. *Turul*, 46 (1932) 68–70.

Szerkesztett kiadvány esetében:

Thallóczy Lajos: Jajcza (bánság, vár és város) története 1450–1527. (Az oklevéltár szerk. Horváth Sándor.) Bp., 1915. (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria XL.) 76.

Tanulmánykötetben megjelent írás esetében:

Kubinyi András: A királyi udvar élete a Jagelló-korban. In: Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. (Szerk. Koszta László.) Szeged, 1995. 309–355.

Digitális adathordozók esetében:

Engel Pál: Középkori magyar genealógia. CD-ROM. Bp., 2001. Osl nem.